Anul III Nr. 4

BULETINUL
COMISIEI
MONUMENTELOR ISTORICE

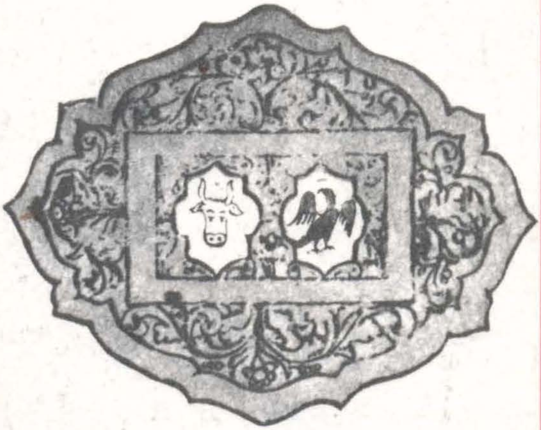

BUCUREȘTI
1992

http://patrimoniu.gov.ro

Coperta I: Stema reunită pe hrisovul din 4 martie 1761 al lui Scarlat Grigore Ghica, domnul Țării Românești, pentru Mitropolia de la București (Arh. St. Buc., fond **Mitropolia Țării Românești,** VII 34)

Coperta IV: Biserica Mănăstirii Văcărești în timpul demolării (18 decembrie 1986). foto: Constanța Costea

COLEGIUL DE REDACȚIE

Anca Brătuleanu
Peter Derer
Ștefan Gorovei
Eugenia Greceanu
Călin Hoinărescu
Sergiu Iosipescu
Ion Istudor
Dan Mohanu
Cezara Mucenic
Paul Niedermaier
Constantin Pavelescu
Radu Popa (președintele colegiului)
Marius Porumb
Tereza Sinigalia
Georgeta Stoica
Aurelian Trișcu

REDACTOR ȘEF
Doina Florea

REDACȚIA
Maria-Elena Negoescu (redactor)
Georgeta Pop (redactor)
Elisabeta Ancuța-Rușinaru (redactor de rubrică)
Sanda Gusti (macheta artistică și tehnică)
Dragoș Ardeleanu (secretar de redacție)

Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice — Str. Ienăchiță Văcărescu, nr. 16, sectorul 4, București, cod 70528, telefon 615.54.20, interior 127.

Administrația: Direcția pentru Presă, Publicitate și Tipărituri/D.P.P.T./,Piața Presei Libere, nr. 1, sector 1, București, cod 71554, telefon 617.60.10, interior 1405. Abonamentele se pot face la administrație, prin poștă sau virament D.P.P.T., cont 645120608 Banca Națională a României, Filiala sector 1, București și la Oficiile poștale sau difuzorii de presă. Prețul unui abonament anual este de 360 lei (90 lei/număr). Abonamente pentru străinătate prin ORION SRL, Splaiul Independenței, nr. 202 A, sector 6, București, telefon 617.34.07, FAX/400/642 41 69. Tipărit în București, la Imprimeria «Arta Grafică».

Au colaborat:
Gheorghe Cantacuzino (arheolog, referent DMASI); Peter Derer (arhitect, director al DMASI); T. O. Gheorghiu (arhitect, Timișoara); Ioan Mareș (inginer, referent DMASI); Doina Mândru (istoric de artă, referent DMASI); Cezara Mucenic (istoric de artă, dir. adj. științific al DMASI); Andrei Pănoiu (arhitect, referent DMASI); Georgeta Pop (istoric, redacția publicațiilor CNMASI); Tereza Sinigalia (istoric de artă, institutul de istoria artei); Oliver Velescu (istoric); Sanda Voiculescu (arhitect, Institutul de arhitectură «Ion Mincu».)

http://patrimoniu.gov.ro

Comisia Naţională a Monumentelor, Ansamblurilor şi Siturilor Istorice

BULETINUL COMISIEI NAŢIONALE A MONUMENTELOR, ANSAMBLURILOR ŞI SITURILOR ISTORICE

Nr. 4/1992

Anul III

http://patrimoniu.gov.ro

CUPRINS

MONUMENTE, ANSAMBLURI, SITURI
Atitudini şi mentalităţi

PETER DERER, *Reciclarea fondului clădit (II)* 5
OLIVER VELESCU, *Remember: demolările. Reflecţii la un centenar.* 16

DOSARELE DISTRUGERII

Monumente dispărute: *Biserica de lemn din satul Feţeni, comuna Goranu, judeţul Vîlcea* (Andrei Pănoiu). 21

COMUNICĂRI ŞI RAPOARTE DE CERCETARE

TEREZA SINIGALIA, *Model şi interpretare în arhitectura monastică din Ţara Românească la mijlocul secolului al XVIII-lea* 23
GH. I. CANTACUZINO, *Aspecte ale cercetării arheologice a oraşului medieval din Ţara Românească* 29
T. O. GHEORGHIU, *Elemente de compoziţie spaţială şi funcţionalitate urbanistică la începuturile oraşelor medievale româneşti extracarpatice* 34

METODOLOGII ŞI TEHNICI DE LUCRU

IOAN MAREŞ, *Mic îndrumar pentru studiul umidităţii în clădiri (I).* 55

IZVOARE

ANDREI PĂNOIU, *Moşii, sate, tîrguri şi oraşe: II. Tîrgu-Jiu* 61

Dezbaterile parlamentare în jurul proiectului de lege pentru conservarea şi restaurarea monumentelor publice (26—27 martie 1892) . . . 70

LEGI, REGULAMENTE, NORMATIVE

Consiliul Europei: *Convenţia pentru salvarea patrimoniului arhitectural al Europei* 73
Consiliul Europei: *Convenţia europeană pentru protecţia patrimoniului arheologic* . . . .

CRONICA INTERNĂ

Conferinţă de presă la DMASI (Doina Mândru) 80
Raport de deplasare la Gyor (Ungaria), 3—5 iunie 1992 (Cezara Mucenic) 80

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

Simpozionul «*Principii de consolidare antiseismică a monumentelor istorice*», Tîrgovişte, 3—5 iunie 1992 (Georgeta Pop) 82
Aurelian Trişcu, *Duminică 20 septembrie. Ziua monumentelor — Ziua porţilor deschise* 83
Lista monumentelor propuse de DMASI. 84
Ziua monumentelor (Georgeta Pop) 85

NECROLOG

Profesorul Grigore Ionescu (Sanda Voiculescu) 87

http://patrimoniu.gov.ro

SOMMAIRE

MONUMENTS, ENSEMBLES, SITES
Attitudes et mentalités

PETER DERER, *Le récyclage de la substance bâtie (II).* . . . 5
OLIVER VELESCU, *Remember: Les démolissions. Reflexions à un centenaire* 16

LES DOSSIERS DE LA DESTRUCTION

Monuments disparus: *L'église en bois de Fețeni (Andrei Pănoiu).* 21

EXPOSES ET BOIS DE RECHERCHE

TEREZA SINIGALIA, *Modèle et intérpretation dans l'architecture monastique en Valachie, au milieu du XVIII-ème siècle* 23
GH. I. CANTACUZINO, *Aspectes de la recherche archéologique des villes médiévales de la Valachie* 29
T. O. GHEORGHIU, *Eléments de composition et urbanism fonctionnel aux débuts des villes roumaines extracarpathiques* . . . 34

METHODOLOGIE ET TECHNIQUES DE TRAVAIL

IOAN MAREȘ, *Abrégé pour l'étude de l'humidité des bâtiments. (I)* 55

SOURCES

ANDREI PĂUNOIU, *Domaines, villages, bourgs et cités: II. Tîrgu-Jiu* 61
Les débats parlamentaires autour du projet de la Loi pour la conservation et la restauration des monuments publiques (26—27 mars 1892) 70

LOIS, REGLEMENTS, NORMATIFS

Le Conseil de l'Europe: *La Convention pour la sauvegarde du patrimoine architectural de l'Europe* 73
Le Conseil de l'Europe: *La Convention européenne pour la protection du patrimoine archéologique* 76

CHRONIQUE INTERIEURE

Conférence de presse à la DMESH (Doina Mândru) . . . .
Mission à Gyor, en Hongrie, 3—5 Juin 1992 (Cezara Mucenic) 80

LA VIE SCIENTIFIQUE

Le Symposium «Principes de consolidation antiséismique des monuments historiques», Tîrgoviște, 3—5 Juin 1992 (Georgeta Pop) 82
Aurelian Trișcu, Dimanche le 20 septembre, La Journée du patrimoine — La Journée des Portes Ouvertes 83
La liste des monuments proposés pas la DMESH. 84
La Journée des monuments (Georgeta Pop) 85

NECROLOGE

Le professeur Grigore Ionescu (Sanda Voiculescu). 87

http://patrimoniu.gov.ro

CONTENTS

MONUMENTS, ENSEMBLES, SITES
Attitudes and Mentalities

PETER DERER, *The recyclation of the Built Mater II* 5
OLIVER VELESCU, *Remember: The Demilitions. Reflections at a Centenary* 16

THE FILES OF DESTRUCTION

Lost Monuments: The Wood Church of Feţeni (Andrei Pănoiu). 21

RESEARCH PAPERS AND REPORTS

TEREZA SINIGALIA, *Model and Interpretation Concerning the Monastic Architecture in Wallachia at the Midle of XVIII Century* 23
GH. I. CANTACUZINO, *Aspects of the Archeological Research of Medievals Towns in Wallachia.* . . 29
T. O. GHEORGHIU, *Elements of Composition and Functional Town-planning at the Beginnings of Roumanians Extracarphatians Medievals Towns* 34

WORKING METHODS AND TECHNIQUES

IOAN MAREŞ, *Handbook for the Study of the Humidity in the Buildings (I)* 55

SOURCES

ANDREI PĂNOIU, *Lands, Villages, Boroughs and Towns:* II. Tîrgu-Jiu 61
The Debates upon the Draft Bill of the Law for the Conservation and the Restoration of Publics Monuments (March 26—27, 1892) . . 70

LAWS, RULES, NORMS

Council of Europe: *Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe* 73
Council of Europe: *European Convention on the Protection of the Archeological Heritage* 76

INTERNAL CHRONICLE

Press Conference at the DHMES-(Doina Mândru). 80
Mission at Gyor, in Hungary, June 3—5 1992 (Cezara Mucenic). . . . 80

THE SCIENTIFIC LIFE

The Symposium «*Principles of the Antiseismic Consolidation at the Historical Monuments*», Tîrgovişte, June 3—5, 1992 (Georgeta Pop) 82
Aurelian Trişcu, *Sunday, the 20 September, the Heritage Day — the Day of the Open Doors.* . . . 83
The List of The Monuments proposed by DHMES. . . . . . .
The Monuments' Day (Georgeta Pop) 84

NECROLOGY

Professor Grigore Ionescu (Sanda Voiculescu) 87

http://patrimoniu.gov.ro

ATITUDINI ȘI MENTALITĂȚI

RECICLAREA FONDULUI CLĂDIT (II)

PROCESUL DE ACUMULARE

CARACTERISTICILE ACUMULĂRII. Cercetarea fondului clădit, și în primul rînd a patrimoniului imobil reciclabil — ce are cea mai însemnată pondere — evidențiază pe de-o parte caracterul complex și parțial întîmplător al constituirii în timp, iar pe de altă parte, relativa diversitate a componenței sale actuale, determinînd soluțiile reciclatoare de avut în vedere.

Considerat global, fondul de clădiri existent astăzi este *rezultatul unui îndelungat și dramatic proces de acumulare succesivă* a unor părți tot mai însemnate din producțiile unui mare număr de generații (sau grupuri de generații). Firul conducător în acest proces a constat (și constă) în aspirația indivizilor și colectivităților omenești de a-și însuși, organiza și amenaja în condiții convenabile, dar printr-un efort cît mai redus, un compartiment (individual și colectiv) din spațiul înconjurător.

1. *Procesul de acumulare s-a desfășurat* (și se desfășoară) pe de-o parte *în contextul evoluției comenzii sociale* (creștere, stabilizare, scădere), pe de alta *în condițiile transformării* (cantitative și calitative) a *solicitărilor de spațiu clădit*. Evoluția comenzii de fond clădit poate fi privită din diverse unghiuri, imaginea reală rezultînd din suprapunerea vederilor parțiale. Judecînd problema prin prisma raportului «solicitanți de spațiu clădit — producție realizată», se evidențiază mai multe etape pe traseul ce leagă societatea sclavagistă de cea postindustrială:

— *Faza de stabilitate* a relației, în societatea rurală (naturală) cînd populația solicitatoare este relativ staționară și are o componență aproape invariabilă. Rezultă ca necesară o producție constantă de spațiu clădit pentru înlocuirea părților uzate din fondul locativ a cărui creștere depășește cu puțin nivelul «zero»;

— *Faze de dezechilibrare* (adeseori violentă) a relației la începutul sau în cursul procesului de urbanizare (de creștere și concentrare a populației) cînd atît mărimea cît și componența masei de solicitanți se modifică rapid (uneori chiar radical). Producția de spațiu clădit nu reușește să țină pasul cu creșterea populației, înregistrînd deficituri mari; se tinde să se păstreze întregul fond indiferent de starea și calitatea clădirilor, dezafectările eliminîndu-se aproape cu totul;

— *Faze de reechilibrare relativă* a relației dintre comanda socială și producția de fond clădit, ce intervin în perioadele de încetinire a procesului de urbanizare. Rata de creștere a populației solicitatoare scade, compoziția ei tinde să se mențină în anumite limite. Cererile de spațiu clădit se modifică, aspectele cantitative cedînd treptat locul celor calitative. Producția de fond clădit reușește să reducă rămînerea în urmă față de cerințe, fără însă a le satisface complet, și apar primele preocupări pentru reciclarea organizată a clădirilor mai vechi (paralel cu renunțarea la cele degradate);

— *Faza de stabilitate* în societatea urbanizată (postindustrială ori de servicii, puternic dezvoltată din punct de vedere economic) posibilă în cazul unei comenzi sociale staționare cu structură (aproape) invariabilă. Odată cu încheierea procesului de urbanizare, fondul clădit va deveni obiectul unei înbunătățiri continue, fără însă a mai

http://patrimoniu.gov.ro

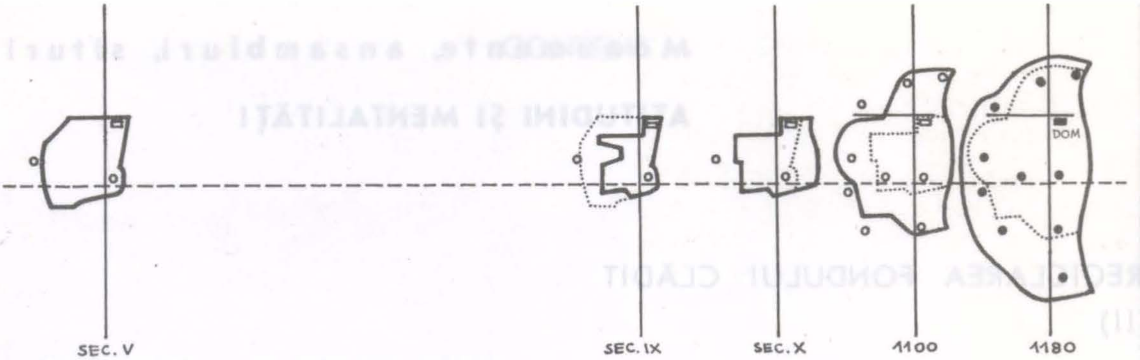

Fig. 1. Creșterea și descreșterea planimetrică a orașelor: Köln între sec. V și sec. XII (după R. Schneider)

fi nevoie de extinderi notabile. Această fază presupune acțiuni masive de reciclare (întreținere, modernizare, restaurare), mai rar de înlocuire (clădirile degradate au fost înlăturate în faza precedentă) datorită faptului că expansiunea locativă s-a încheiat.

2. Pe de altă parte, procesul de acumulare a fondului clădit se raportează dialectic la modul de utilizare și ocupare a teritoriului. În istoria așezărilor umane *fazele de construcție extensivă și intensivă alternează după o rezultantă în linie frîntă*, inițial cu tendință ascendentă, apoi descendentă (pînă la

Fig. 2. Evoluția relației dintre solicitarea și oferta de fond clădit (în fazele de stabilitate, dezechilibrare, reechilibrare și restabilizare, după L. Gjertz)

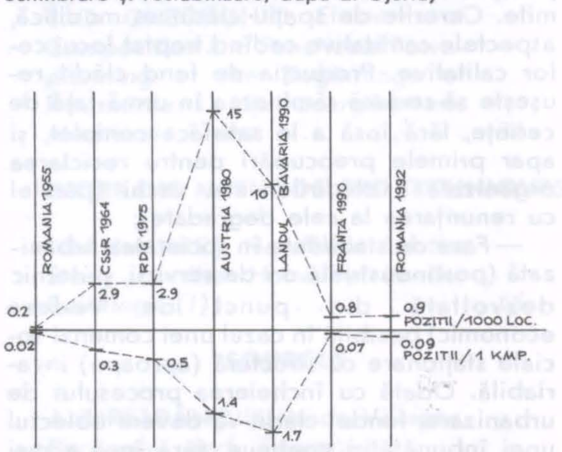

un punct) pentru ca în final să se stabilizeze. Această variație în ocuparea spațiului se explică prin preocuparea firească de căutare și stabilire a densității convenabile. *Densitatea optimă are caracter istoric*, ea evoluează în raport de solicitări și oferte fiind cuprinsă între două limite în funcție de posibilitățile de construcție (regimul de înălțime determinat tehnic și procentul de ocupare a solului), de modul de folosință a terenului (rural-urban), de gradul de adaptare a locatarilor la condițiile locuirii în comun (nivelul și calitatea urbanizării) ș.a.m.d.

Evoluția consumului de spațiu (natural), a gradului de exploatare a terenului *este în directă legătură cu traseul procesului de urbanizare, al raportului dintre comanda și producția de spațiu clădit, al nivelului atins în asigurarea calității vieții.* Modificările radicale în sens ascendent se produc în fazele de urbanizare grăbită care au corespuns în istoria orașelor cu anumite perioade din orînduirile sclavagistă, feudală și capitalistă (timpurie) etc. În cazul orașelor de tip european, etapele evoluției s-au evidențiat astfel:

I — Trecerea de la satul comunei primitive la orașul-stat sclavagist (cu marea majoritate a clădirilor cu parter, dar și cu clădiri etajate grupate compact);

— depopularea orașului sclavagist în perioada migrației popoarelor (reducerea teritoriului folosit, reducerea regimului de înălțime, utilizarea parțială a subsolului);

II — Revenirea burgurilor medievale în vechile incinte antice (creșterea densității prin ocuparea plombelor, supraetajarea de clădiri la limita construcției din lemn, concentrarea în primele centuri defensive);

— scăderea gradului (mediu) de utilizare a teritoriului orașului medieval prin extinderea în interiorul următoarelor incinte fortificate (menținerea de terenuri cultivate și de construcții anexe dispersate);

http://patrimoniu.gov.ro

III — Ocuparea compactă a ultimelor incinte fortificate (atingerea densității maxime permise prin construcția de zid, coeficient ridicat de exploatare a terenului prin compactare);

— demontarea fortificațiilor, revărsarea orașului în teritoriu și înglobarea suburbanelor (reducerea nivelului de densitate în noul perimetru al orașului caracteristic capitalismului timpuriu, lipsa de omogenitate a fondului clădit);

IV— Apariția cartierelor de speculă, reconstrucția centrelor prin folosirea clădirilor înalte, extinderi perimetrale cu mari ansambluri de locuințe colective etc. (determinînd o nouă creștere a densității uneori peste limitele admisibile).

După etapele de amplificare urmează de regulă o reașezare a densității, corespunzînd momentelor de creștere a confortului urban și de locuire, a nivelului de trai.

Atingerea unui grad ridicat de urbanizare ca reflex al stabilizării treptate a solicitărilor de spațiu locativ și de echilibrare a raportului dintre producția și reciclarea de fond clădit (odată cu apropierea de fazele de puternică dezvoltare economică) *a adus între limite mai apropiate de optim problema consumului de spațiu, respectiv a densității apreciate plurivalent (nu atît economic cît mai ales social)*. În aceste condiții procesul de acumulare a fondului clădit capătă valențe specifice.

3. Luînd în considerare performanțele solicitate pînă de curînd clădirilor (treptat mai înalte, înglobînd un volum interior din ce în ce mai mare), dotate treptat mai perfecționat, ele au presupus dintotdeauna un efort material care a depășit posibilitățile unei singure generații, investiția amortizîndu-se într-o perioadă mai lungă decît existența acesteia. Folosind mai multor generații, fondul clădit devine o însumare de obiecte cu durate și caracteristici variabile care se suprapun parțial (influențînd șansa ori decizia de păstrare).

Procesul de acumulare a avut o evoluție proprie, influențată de factori obiectivi și subiectivi, înscriindu-se în reguli mai mult sau mai puțin evidente;

— inițial, acumularea s-a desfășurat oarecum întîmplător: păstrarea deliberată a unei clădiri (chiar uzate fizic) intervenind în etapele tîrzii ale procesului, cîtă vreme planificarea acumulării de fond clădit nu s-a impus în totalitate;

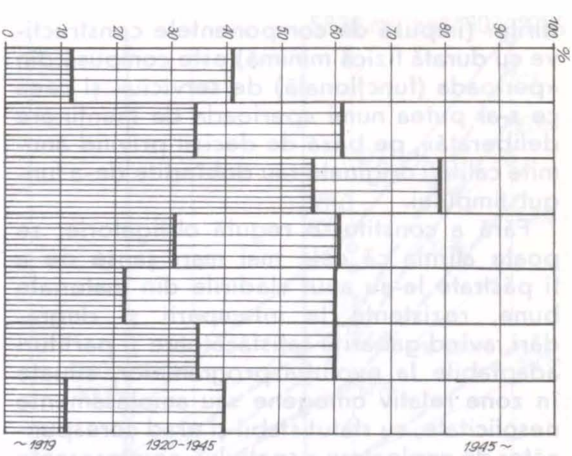

PERIOADE	GB	NL	I	B	E	D	F
INAINTE DE 1900					16,2%	17,0%	
1914	25,0%	16,0%	18,0%	26,7%	8,0%		37,8%
1919							
1929		5,5%					
1930						23,0%	
1944	25,0%		11,9%	23,4%	10,9%		15,4%
1945		14,0%					
1948							
1949							
1950							
1960	26,0%	34,0%	20,3%	18,6%	38,8%	25,0%	17,7%
1961							
1964							
1967			28,9%	14,7%			
1969							12,3%
1970							
1971						35,0%	
1974				8,5%			
1975	24,0%				25,8%		
1981		30,0%	20,9%	8,1%			16,8%
1982							
1984							
TOTAL MIL. LOCUINTE	21.84	5.2	22.4	3.9	10	23.8	14.6

Fig. 3 a, b Fondul de locuințe (principale) în diverse țări din Europa (după W. Rietdorf, 1970 și Le Moniteur, 1987)

— nu întotdeauna producția de clădiri a ținut seama de solicitările procesului de acumulare, asigurînd clădirilor rezistență în timp, maleabilitate funcțională și amplasare inatacabilă;

— evoluția acumulării s-a produs între perioade în care preocuparea principală a fost extinderea fondului clădit și perioade în care pe primul loc s-a aflat înnoirea acestuia (preocupările pentru întreținere ar trebui să fie practic permanente);

— în principiu, șansele de cuprindere în fondul acumulat sînt direct proporționale cu cantitatea și calitatea producției de spațiu clădit și invers proporționale cu perioada de timp scursă de la darea în folosință;

— perioada (variabilă) de existență a clă-

http://patrimoniu.gov.ro

dirilor (impusă de componentele constructive cu durată fizică minimă) este compusă din «perioada (funcțională) de serviciu» și ceea ce s-ar putea numi «perioada de menținere deliberată», pe bază de decizii privind anumite calități originale sau dobîndite de-a lungul timpului.

Fără a constitui o regulă obligatorie, se poate afirma că cele mai mari șanse de a fi păstrate le-au avut clădirile din materiale bune, rezistente la intemperii și degradări, avînd gabarite satisfăcătoare și partituri adaptabile la evoluția programelor, situate în zone relativ omogene sau amplasamente nesolicitate, cu statut stabil și grad corespunzător de exploatare a spațiului, neinteresante pentru eventuale operații sistematizatoare. Excepție fac arhetipurile din materiale nedurabile dar perpetuate pînă astăzi prin refacerea identică în timp de către fiecare generație.

ACUMULĂRI ȘI PIERDERI. O *privire statistică globală asupra fondului clădit acumulat cuprinzînd «intrări» și «ieșiri»* pe categorii de clădiri nu poate fi decît aproximativă. Dificultatea nu rezidă numai în lipsa de date, dar și în interpretarea diferită a acestora, în variațiile firești legate de modul de înregistrare. De regulă, valoarea clădirilor se regăsește în valoarea totală a fondurilor fixe; monumentele sînt greu sau imposibil de evaluat, în timp ce locuințele fac obiectul unor inventarieri separate (recensăminte specializate) din punct de vedere al satisfacerii cerințelor de bază, mai puțin din unghiul solicitărilor de reciclare (modernizare, renovare, restaurare etc.)

1. *Fondul clădit cu statut de monument* (incluzînd și locuințe) variază sensibil de la țară la țară: în Cehoslovacia, inventarul din 1964 cuprindea 42 000 obiecte (adică 2,9/1000 loc. sau aproximativ 330/1000 km^2) din care aproape 50 rezervații urbane, număr crescut ulterior, 110 piese de valoare națională; fosta Republică Democrată Germană a înregistrat ca monumente în jur de 50 000 obiecte (ceea ce înseamnă peste 2,9/1000 loc. sau peste 460/1000 km^2) între care se află 700 de centre istorice (Altstädte), 200 din ele de deosebită valoare, cu cca 15 000 monumente istorice. În Franța pe actuala *Listă a monumentelor* (în afara siturilor arheologice) sînt înscrise 39 000 de piese, la care se adaugă alte 13 000 înregistrate, aflate sub urmărirea Direcției patrimoniului din cadrul Ministerului Culturii, care (pe baza Legii «Malraux») a propus suplimentar și aproape 1000 «sectoare salvgardate» (1/1000 loc. sau 9 monumente/1000 km^2. neincluzînd și alte clădiri cu niveluri diverse de protecție cum sînt cele din «secteurs sauvegardés»). Repartiția fondului clădit cu statut de monument nu este însă uniformă în teritoriu: în Ungaria, orașul Sopron (cu o populație de cca 50000 loc. adică 0,5% din total) deține aproape 360 obiecte protejate (din care 100 de importanță națională), ceea ce reprezintă peste 4% din fondul monumental al țării, în timp ce în Olanda cea mai mare parte a clădirilor protejate se află la Amsterdam (1 100 000 locuitori, 7 000 monumente), Maastricht (120 000 locuitori, 1 700 obiecte protejate) și Middelburg (30 000 locuitori, 1 100 monumente, din care 960 locuințe).

Tabloul statistic nu este fix: astfel, odată cu declararea *Anului patrimoniului monumental* (1980), s-a avut în vedere o nouă inventariere a monumentelor (în concepția tradițională) transpusă apoi (deocamdată la nivelul arheologiei) într-o bancă de date, iar în Cehoslovacia au continuat operațiile de completare a listei din 1964. Destule monumente au fost parțial sau total afectate în timpul cataclismelor naturale precum inundațiile din Olanda (1953), Spania (Barcelona 1962), Italia (Florența, Veneția, 1966) sau cutremurele din Maroc (Agadir, 1960), Jugoslavia (Skopje, 1963), Mexico (Ciudad de Mexico, 1987) etc. Alte clădiri cu valoare culturală au fost afectate de mari lucrări hidrotehnice, precum cele din Egipt (Assuan 1965), de operații de restructurare urbană, precum cele din Statele Unite (Boston 1960), Federația Rusă (Moscova, 1965), Turcia (Istanbul, 1980) fără a mai aminti numeroasele sacrificii în primele decenii postbelice din majoritatea orașelor europene. Aceste ultime pierderi sînt adesea mai mari decît cele înregistrate în timpul ultimului război mondial (Iugoslavia, Ucraina și Bielorusia, sau Polonia care a pierdut între 15—20% din fondul locativ, Germania unde s-a distrus aproape 1/4 din patrimoniul clădit). La aceste pierderi, mai mult sau mai puțin accidentale, trebuie adăugate și cele (de regulă neînregistrate) datorate folosințe neadecvate, lipsei de îngrijire sau pur și simplu abandonării clădirilor.

2. În ceea ce privește *vechile zone re*

http://patrimoniu.gov.ro

zidenţiale (unele aflate în centrele istorice, altele, precum cartierele de vile sau de tip «slum» abia recent intrate în atenţia forurilor răspunzătoare de protecţia patrimoniului clădit) statistica operează cu cifre de ansamblu ce vizează numai cerinţele funcţionale, nu şi cele valorice. La înregistrarea acestor cifre s-au folosit interpretări relativ apropiate, situaţie favorizată şi de activitatea instituţiilor regionale şi internaţionale de resort (Comisia de cultură a Consiliului Europei, Comisia economică pentru Europa a ONU, Comitetul de Locuinţe, Construcţii şi Urbanism, instituţiile specializate ale UNESCO etc.) Numărul de locuinţe existente în fondul ţărilor europene variază între 260 unităţi/1000 locuitori (Polonia, 1970) şi 410 unităţi/1000 locuitori (Italia, 1980).

Sînt cunoscute perioadele de construcţie masivă precum şi ponderea actuală a fiecărui lot de vîrstă: fondul clădit înainte de primul război mondial reprezintă în Franţa aproape 2/5, în Marea Britanie şi Belgia în jur de 1/4, faţă de puţin peste 1/6 în Olanda şi Italia. Acest lot, dispersat atît în centrele istorice (partea ridicată pînă în secolul XIX) cît şi la limita acestora (locuinţele muncitoreşti, vilele burgheze) presupune alături de dezafectări mai cu seamă lucrări de renovare şi modernizare (excluzînd restaurarea şi conservarea locuinţelor declarate monument). Un alt lot de vîrstă deosebit de amplu este cel postbelic, reprezentînd peste 1/3 în Olanda şi Italia (1950—1970), pînă la 2/5 în Spania şi numai 1/5 în Marea Britanie şi Franţa: în prezent acesta este supus unor mari presiuni care merg de la aşa-numita reabilitare pînă la înlocuire. În 1960 Ministerul Locuinţelor din Danemarca propunea înlocuirea a peste 1/6 din fondul existent (care potrivit normativelor vremii nu era nici corespunzător nici posibil de recuperat), adică puţin sub 1% în decurs de două decenii. În 1980 Ministerul Locuinţelor şi Planificării Fizice din Olanda considera că 7—9% din fondul locativ trebuie înlocuit (faţă de aproape 1/3 aflat în situaţie bună). La cele considerate în stare fizică proastă (majoritatea cuprinse în lotul realizat înainte de primul război mondial) trebuie adăugate şi cele uzate moral (libere aproape 2,5% în 1985), făcînd parte din producţia postbelică (1960—1970) care în unele ţări este în curs de dezafectare parţială.

3. Fondul clădit din România reflectă la

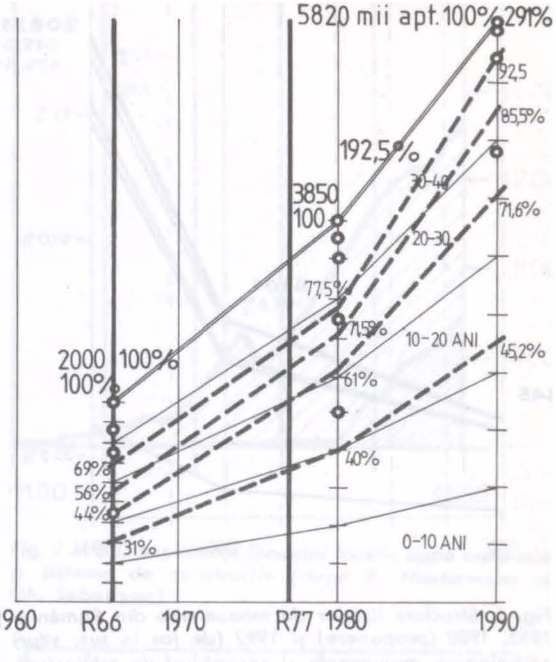

Fig. 4. Evoluţia mărimii şi componenţei fondului locativ din România după grupe de vîrstă, 1966—1990.

rîndul său *acţiunea specifică a factorilor determinanţi în cadrul procesului de acumulare*. Avînd în vedere organizarea recensămintelor pentru locuinţe precum şi fluctuaţia de fond locativ între 1918 şi 1945, datorate modificărilor teritoriale, se obţine un tablou relativ apropiat de realitate abia în anii postbelici, ca urmare îndeosebi a inventarierilor din 1966 şi 1977. În ceea ce priveşte fondul clădit de serie, cu o structură variată din punct de vedere al calităţii materialelor şi vechimii, el cuprindea pe lîngă nuclee centrale istorice şi cîteva zone de tip «slum» (în Transilvania şi Banat), centre urbane neomogene şi zone de locuinţe pericentrale (nu numai mahalale) în Dobrogea, Moldova, Muntenia, precum şi cartiere de vile («fin de siècle» şi interbelice) în majoritatea oraşelor. În timpul războiului, ca urmare a bombardamentelor de la Bucureşti, Ploieşti şi a luptelor de la Arad, Oradea etc. au fost afectate şi locuinţe (în total 750 000 m). Din ceea ce a rămas, aproape 2/5 au fost propuse pentru înlocuire datorită lipsei instalaţiilor de bază şi a calităţii deficitare a materialelor de construcţie (chirpici, paiantă, zidărie inferioară cu planşee de lemn). Aproape 1/5 din fondul clădit data dinaintea primului război mondial, aflîndu-se dispersate în teritoriu

http://patrimoniu.gov.ro

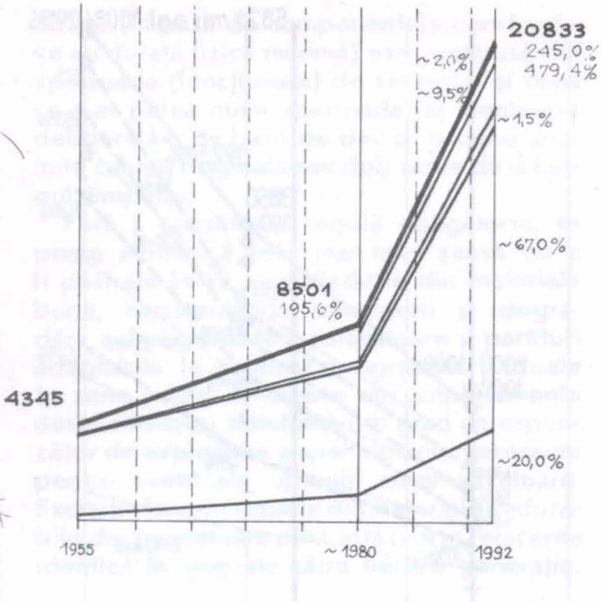

Fig. 5. Structura listelor de monumente din România: 1955, 1980 (propunere) și 1992 (de jos în sus: situri arheologice, monumente și ansambluri de arhitectură, monumente memoriale, monumente și complexe de artă plastică, rezervații urbanistice, sursă DMASI)

(peste 3/5 din total dispunea de curte separată sau comună) ceea ce nu justifica, potrivit normelor, dotarea edilitară. În deceniile 6—8, «ieșirile» de fond locativ s-au limitat la 3—7% din producția nouă, dat fiind marele deficit de locuințe orășenești (0,19 milioane în 1948, 0,80 milioane în 1973). Odată cu intrarea în vigoare a Legii sistematizării (58/1974), care prevedea restrîngerea perimetrelor orașelor și restructurarea acestora dinspre centru spre margine, s-a trecut la transpunerea în realitate a «Programului privind dezvoltarea construcției de locuințe pînă în anul 1990», elaborat de Comitetul pentru problemele Consiliilor Populare în 1977. În baza acestuia,din lotul edificat înainte de 1920 (reprezentînd 1/4 din fondul existent), în 1966 rămîne numai 1/6, în timp ce din lotul interbelic (egal aproape cu 1/3 din fondul inventariat în 1966) se mențin 2/5. Aceasta ar fi condus la procente însemnate de dezafectare (urmate într-o măsură de înlocuiri), care se cifrează la 1,6% pe an (din fondul existent în 1966) timp de un sfert de secol. În această cifră nu au fost inițial incluse cele aproape 1/2 milion de locuințe ce urmau să fie modernizate în cincinalul 1986—1990. Mai trebuie amintit totodată că prin Decretul Consiliului de Stat nr. 120/1981 s-a creat un cadru, probabil unic în felul său, pentru reciclarea primară (demolarea și refolosirea materialelor) a fondului clădit înlocuit, care însă n-a funcționat.

Fig. 6. Repartizarea cauzelor degradării (după «Aus Bauschäder lerner»)

REPARTIZAREA CAUZELOR DEGRADARII
(% din totalul cazurilor cercetate)

	RFG	Belgia	Danemarca	România	(ex)Iugoslavia
GRESELI DE PROIECTARE	4o,1%	49,o%	36,6%	37,8%	34,o%
GRESELI DE EXECUTIE	29,3	22,o	22,2	2o,4	24,2
DEFECTE LA MATERIALE	14,5	15,o	25,o	23,1	21,6
UTILIZARE DEFECTUOASA	9,o	9,o	8,7	1o,6	12,2
DEGRADARE IN GENERAL	7,1	5,o	7,5	8,1	8,o

(După "Aus Bauschäden lernen")

4. O parte din clădirile de serie (adăpostind locuințe sau instituții) au statut de monument, fiind înscrise în Lista oficială aprobată în 1955 de Consiliul de Miniștri sau în listele anexe (concretizate după 1965) rămase în fază de definitivare pînă în 1991. Trebuie precizat că din monumentele figurînd pe prima listă (1955), mai puțin de 1/4 sunt clădiri civile (locuințe, dotări), cu pondere maximă în Transilvania (puțin sub 1/3 și minimă în Muntenia (aproape 1/6). Dintre acestea, unele au fost în pericol de a fi dezafectate (Casa Hagi Prodan din Ploiești — 1936, Castelul Banffi de la Bontida — 1948, casa Sfatului din Brașov — 1949) iar altele (precum Bazarul din Tulcea, Academia Mihăileană din Iași, Cazarma Transilvaniei din Timișoara, Casele Moruzzi, Mavros, Bellu și altele din București, Complexul terezian și casa Dragonilor din Sibiu, hotelul Langer din Suceava etc.) s-au pierdut în urma cutremurelor din 1940 sau 1977, a inundațiilor din 1970 precum și datorită altor factori între care trebuie amintită și restructurarea zonelor centrale ale orașelor desfășurată în baza Legii Sistematizării. Este posibil ca efectele Legii Patrimoniului (63/1974) să fi modificat sensibil tabloul statistic privind monumentele civile, care nu mai este redat corect nici în Lista monumentelor istorice aprobată de actuala Comisie Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (1992) cu o componentă sensibil diferită.

FACTORI DEGRADATORI. De fapt, delimitarea clădirilor și ansamblurilor cuprinse în procesul de acumulare a fondului clădit rezultă mai limpede *prin eliminarea celor care în cea mai mare parte nu mai pot fi sustrase degradării sau distrugerii* de către diverși factori naturali sau artificiali. Evident deterio-

http://patrimoniu.gov.ro

rarea nu se produce și nu vizează întotdeauna toate componentele clădirilor, astfel că prin repararea sau înlocuirea celor afectate, acestea pot fi utilizate în continuare. De aceea, cunoașterea amănunțită a mecanismului degradării (datorat fie unor erori tematice de proiectare sau execuție, fie neglijenței în utilizare ori întreținere, fie altor factori artificiali ori naturali) este fundamentală în activitatea de reciclare. Degradarea din punct de vedere fizic sau moral poate fi considerată ca un efect al acțiunii permanente sau accidentale a diverșilor factori exteriori sau interiori.

1. Între *cauzele degradării* (uzurii fizice) *datorate factorilor artificiali* (cu acțiunea continuă sau accidentală) se pot număra:

— uzura materialelor de rezistență, compartimentare și protecție (îndeosebi a celor mai puțin durabile) și a instalațiilor de tot felul (mai ales a celor intens solicitate) prin utilizarea de-a lungul timpului;

— erori în definirea temei-program și a transpunerii acesteia în documentația tehnică de execuție, greșeli intervenite în procesul de construcție pe șantier (materiale necorespunzătoare, nerespectarea tehnologiei etc.);

— destinație necorespunzătoare a clădirilor (conducînd la coabitări, schimburi, ce atrag adaptări și amenajări improvizate) sau a încăperilor componente;

— nefolosirea timp de o perioadă, antrenînd întreruperea parțială sau totală a operațiilor de întreținere și favorizînd intervenția altor factori degradatori;

— întreținerea neadecvată sau deficitară, întîrzierea lucrărilor de reparații, neglijența în folosire sau executarea corecturilor, acte de vandalism inconștiente sau organizate decurgînd din subaprecierea valorilor înglobate în clădiri;

— intervenția unor evenimente sau fenomene ieșite din comun precum conflictele armate (bombardamente, lupte de stradă), incendii și explozii declanșate întîmplător sau conștient (din interese politice, economice), deteriorări rezultate din accidente aviatice sau de circulație rutieră, ca urmare a lucrărilor de construcție, exploatării subtera-

Acțiunea acestor factori (exceptîndu-i pe cei din urmă) poate fi, în mare parte, cercetată, prevăzută și, într-o oarecare măsură, evitată. Astăzi desfășurarea procesului de îmbătrînire a materialelor este relativ cunoscută iar erorile de proiectare și execuție au fost catalogate și delimitate statistic. Cele mai numeroase și uneori profunde degradări privesc nerespectarea «modului de întrebuințare» și derivă de regulă din lipsa de responsabilitate a locatarilor-chiriași ca și din incapacitatea unor proprietari de a întreține și repara fondul clădit în condițiile cerute.

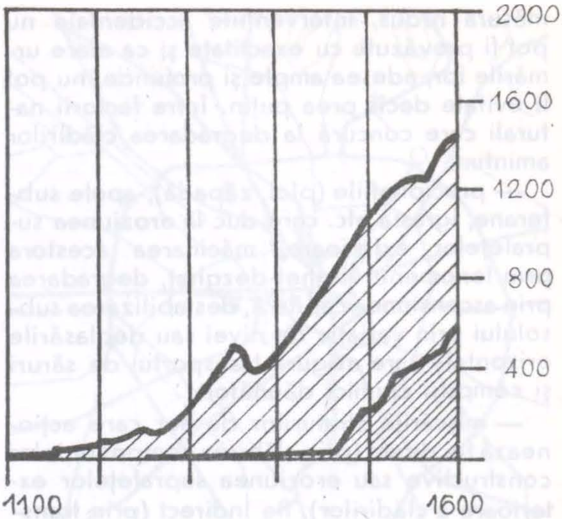

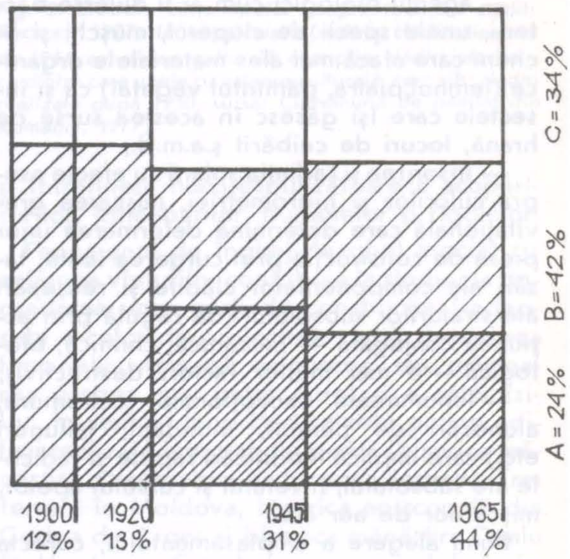

Fig. 7 a, b Componența fondului locativ după materiale și sisteme de construcție (după P. Niedermaier și Gh. Sebestyen)

2. *Degradarea (uzura) fizică datorată factorilor naturali (cu acțiunea permanentă sau accidentală)* a fost și ea cercetată cu atenție. Dar dacă efectul acțiunii factorilor permanenți, mai bine cunoscut, poate fi într-o mare

http://patrimoniu.gov.ro

măsură redus, intervențiile accidentale nu pot fi prevăzute cu exactitate și ca atare urmările lor, adesea ample și profunde, nu pot fi evitate decît prea puțin. Între factorii naturali care concură la degradarea clădirilor amintim:

— precipitațiile (ploi, zăpadă), apele subterane, igrasia etc. care duc la eroziunea suprafețelor exterioare, măcinarea acestora prin fenomenul îngheț-dezgheț, degradarea prin ascensiunea capilară, destabilizarea subsolului prin variația de nivel sau deplasările orizontale care asigură transportul de săruri și compuși chimici dăunători;

— mișcările straturilor de aer care acționează fie direct (prin slăbirea componentelor constructive sau eroziunea suprafețelor exterioare a clădirilor), fie indirect (prin transportul de praf și particule chimice, organice dăunătoare, prin îndreptarea precipitațiilor asupra clădirilor și prin transmiterea jocurilor de temperatură)

— agenții biologici cum ar fi diverse bacterii, unele specii de ciuperci, mușchi și licheni care atacă mai ales materialele organice (lemnul,piatra, pămîntul vegetal) ca și insectele care își găsesc în acestea surse de hrană, locuri de cuibărit ș.a.m.d.;

— însorirea și radiația solară cu efecte asupra culorilor și higrometriei, mișcarea gravitațională care determină deformarea unor piese de construcție prin curgerea lentă, tasări ale componentelor clădite și reașezări ale straturilor subsolului (de regulă prin acțiunea conjugată — mecanică, chimică, biologică — a mai multor factori destructivi);

— fenomenele excepționale (cutremure, alunecări de pămînt, inundații, taifunuri etc.) care implică modificări rapide și radicale ale subsolului, nivelului și cursului apelor, mișcărilor de aer etc.

Buna alegere a amplasamentului, corecta proiectare și execuție (ce trebuie să se bazeze pe studiul în laborator, dar mai ales «in situ», al comportamentului unui set de alte clădiri cu caracteristici precise) dar și o atentă întreținere fac posibilă evitarea efectelor destructive ale factorilor naturali indiferent de modul lor de acțiune.

3. *Cauze ale degradării (uzurii) morale:*

— modificarea cerințelor funcționale comparativ cu datele programatice inițiale (creșterea cerințelor de spațiu, solicitări de modificare a compartimentării, diversificarea nivelului de dotare)

— evoluția condițiilor de reprezentare (aspect, dimensiuni, amplasament, grupare) la nivel de obiect sau ansamblu;

— modificarea radicală de opinie în legătură cu conținutul simbolic ori sensul ideatic al unor clădiri sau ansambluri;

— schimbarea substanțială a funcționalității urbanistice (la nivelul localității zona căpătînd alte destinații decît cele inițiale, cărora fondul existent nu le poate face față);

— transformarea modului de evaluare plurivalentă a fondului clădit (arhitectura obiectelor, modul de construcție urbană etc.).

Cercetînd cauzele degradării (distrugerii) fondului clădit *concomitent* cu *uzura obiectelor luate izolat, trebuie luată în considerare și degradarea vecinătății clădite, a spațiilor libere amenajate*. Degradarea celor două componente se poate produce simultan ori separat, una determinînd deteriorarea celeilalte. Deși degradarea clădirilor în formele enunțate (majoritatea de factură obiectivă) este cauza cea mai frecventă a renunțării la părți din fondul clădit, multe obiecte și ansambluri se deteriorează și dispar și datorită altor cauze (esențialmente subiective). Ceea ce nu face decît să sublinieze caracterul complex, contradictoriu al procesului de acumulare a fondului clădit, în care menținerea de obiecte și ansambluri rămîne în parte întîmplătoare, spre deosebire de posibilitățile de planificare a înlocuirii lor. În același context trebuie menționate diferențele de abordare în raport cu valoarea amplasamentului: fondul central, sensibil superior calitativ este supus mai des (deci la intervale mai scurte) transformării și, îndeosebi, înlocuirii.

DINAMICA SPECIFICĂ. Orice încercare de a trata caracteristicile și componentele *proceselor de degradare a fondului clădit* din localitățile aflate *pe teritoriul României*, trebuie să ia mai întîi în considerare situația resurselor. Materialul cel mai la îndemînă, după pămînt, în felurite combinații, a fost, bineînțeles, lemnul, folosit intens atît în Transilvania (pînă în sec. XV), între altele în sistemul «Fachwerk», cît și în Moldova și Țara Românească (sec. XVI—XVII), sub forma construcției de paiantă. Resursele modeste de piatră de construcție au impus la sud și est de Carpați extinderea construcției de cărămidă, în schimb, dincolo de munți, s-a folosit atît cărămida cît și piatra. La acoperirea spațiilor mari (la clădiri publice) au fost utilizate bol-

http://patrimoniu.gov.ro

ţile (de cărămidă sau piatră), la cele mici (pentru clădirile de serie, îndeosebi locuinţe) s-a folosit lemnul. În general, clădirile fără subsol nu aveau fundaţii adînci, nu dispuneau de izolaţii hidrofuge şi nici de rosturi de tasare, în timp ce planşeele nu erau legate pentru a prelua eforturile orizontale.

Materiale tradiţionale (cum ar fi cele ceramice) prelucrate după reţete noi sînt prezente în Transilvania din sec. XVIII, iar în Muntenia şi Moldova folosirea lor este constatată la jumătatea sec. XIX, dar se extinde după 1880. În prima jumătate a secolului trecut, în Transilvania şi Banat, unde exista industrie metalurgică, se experimentează utilizarea metalului (fonta, oţelul) în clădirile civile (pentru sprijine verticale şi planşee), procedeele extinzîndu-se treptat şi în Muntenia şi Moldova. Cimentul (întîi importat, apoi, după 1886, fabricat în ţară) era deja întrebuinţat în jurul anului 1850, în timp ce betonul armat va fi încercat o jumătate de secol mai tîrziu, în 1887, la clădiri industriale iar după 1906 şi la cele civile, răspîndindu-se cu repeziciune în perioada interbelică.

1. Toate acestea explică de ce fondul clădit acumulat în regiunile ţării pînă la finele secolului XIX a putut fi atacat de factorii degradatori specifici. La clădirile (sau componentele) de lemn (ca pridvoarele sau acoperişurile) interveneau procesul de putrezire, insectele dendrofage sau diferitele ciuperci, o importantă parte căzînd pradă incendiilor. Clădirile din zidărie (îndeosebi de cărămidă) fără izolaţie hidrofugă orizontală erau atacate de igrasie, care măcina treptat materialul, urcînd pînă la nivelul planşeelor, unde provoca putrezirea capetelor grinzilor de lemn sprijinite pe pereţi. Prezenţa igrasiei se explică mai ales prin slaba calitate a cărămizilor fabricate din lut neadecvat şi arse insuficient la temperaturi sub cele necesare. Executarea fundaţiilor din piatră (rupînd capilaritatea) şi tencuirea pereţilor cu mortar de var (asigurînd respiraţia zidăriei) micşora zonele igrasiate. Introducerea în sec. XIX a canalelor de ventilaţie prin zidărie a redus pericolul de igrasie, dar apariţia unor mari suprafeţe asfaltate sau betonate (trotuare, alei, străzi), ce împiedică evaporarea unei părţi din apele subterane, a agravat situaţia. Un rol important în degradarea fondului clădit prin igrasiere revine rezolvării deficitare în scurgerea apelor nu numai meteorice

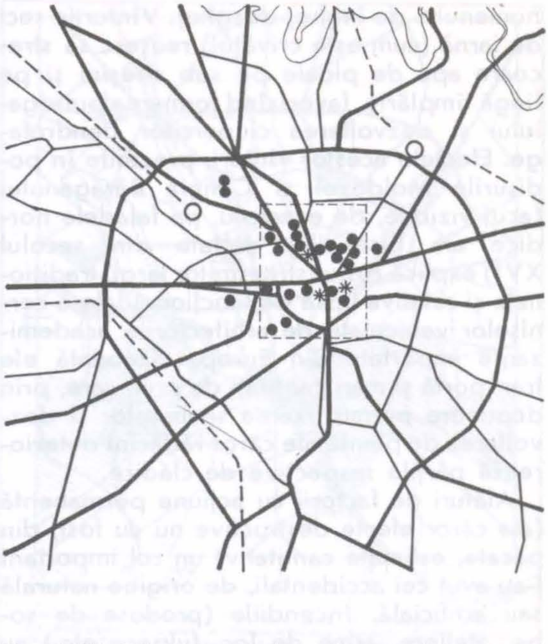

Fig. 8. Efectele cutremurelor asupra fondului clădit: Bucureşti 1977, clădiri prăbuşite (steluţa: clădiri dinainte de 1914, cu valoare culturală, cerc plin, clădiri interbelice dintre care unele cu valoare culturală, cerc alb: clădiri realizate după 1950, sursa: Cutremurul de pămînt din România, 1977)

şi întreţinerii necorespunzătoare a acoperişurilor, jgheaburilor, burlanelor şi rigolelor.

Fenomenul de îngheţ-dezgheţ asociat cu acţiunea vînturilor contribuie la rîndu-i la degradarea unor părţi de construcţie (îndeosebi a celor de protecţie): după dezvelirea tencuielii urmează exfolierea sau măcinarea pietrei (mai puţin dure) şi a cărămizilor. În vechiul fond clădit există puţine edificii realizate integral din piatră (biserica mănăstirii Dragomirna şi biserica ieşeană Trei Ierarhi în Moldova, biserica episcopală din Curtea de Argeş şi biserica mănăstirii Dealu în Muntenia, Catedrala romano-catolică din Alba Iulia, Biserica reformată din Sibiu, Biserica Neagră din Braşov în Transilvania), şi ceva mai multe în materiale mixte — piatră cu cărămidă (castele şi palate din Ardeal, case domneşti sau clădiri mînăstireşti în Ţara Românească şi Moldova). Nu s-a folosit piatra dură (excepţie făcînd unele clădiri de cult dacice, şi, în sec. XIX, pavajele străzilor principale) ci mai ales piatră uşor de prelucrat, cel mai adesea şi puţin rezistentă la intemperii (de pildă Biserica Neagră din Braşov), supusă fiind exfolierii datorită vîntului şi măcinării, sub influenţa igrasiei sau a fe-

http://patrimoniu.gov.ro

nomenului de îngheț-dezgheț. Vînturile reci de iarnă (cum este crivățul) reușesc să strecoare apa de ploaie pe sub streșini și pe lîngă tîmplărie, favorizînd formarea putregaiului și dezvoltarea ciupercilor dendrofage. Efectele acestor vînturi, prezente în podișurile Moldovei și Cîmpia Bărăganului (acut vizibile, de exemplu, pe fațadele nordice ale bisericilor pictate din secolul XVI) explică rostul streașinilor largi, tradiționale și relativa lipsă de funcționalitate a cornișelor vehiculate de arhitecturile academizante importate din Europa. Totodată ele transportă și mari cantități de praf, care, prin depunere permit fixarea semințelor și dezvoltarea de plante ale căror rădăcini deteriorează părțile respective de clădire.

Alături de factorii cu acțiune permanentă (ale căror efecte destructive nu au fost, din păcate, estimate cantitativ) un rol important l-au avut cei accidentali, de origine naturală sau artificială. Incendiile (produse de sobe, ateliere, arme de foc, fulgere etc.) au constituit unul din principalii factori de distrugere ai fondului clădit imobiliar realizat cu mult lemn, fără soluții de protecție (tratare ignifugă, pereți anti-foc, organizare PSI etc.) Aceste incendii (dintre care sînt de amintit, prin amploarea distrugerilor, cele de la Sibiu, 1570; Brașov, 1689; Iași, 1783; Craiova, 1800; București, 1847) s-au repetat frecvent pînă în sec. XVIII, în Transilvania și secolul XIX, în Moldova și Muntenia.

5. Între factorii degradatori naturali cu acțiune accidentală se numără inundațiile și cutremurele. Revărsările apelor au afectat de regulă orașele de podiș și din cîmpie, iar aici, mai ales cartierele sărace, neprotejate și concentrările de mori sau ateliere utilizînd apa în procesul tehnologic. În unele cazuri însă (precum la Brașov în 1526, în 1771 la Sighișoara, București — unde numai în sec. XIX Dîmbovița a ieșit din maluri în 1829, 1839, 1864) distrugerile au fost însemnate, ceea ce a determinat luarea de măsuri, îndeosebi locale și mai puțin la nivelul bazinelor sau al zonelor hidrografice. Un factor degradator l-au constituit mișcările de pămînt, nu atît alunecările de teren, cît cutremurele. Cercetările istorice au înregistrat în perioada 1091—1906 mișcări de pămînt, multe cu efecte repartizate pe teritorii întinse. Din cele 30—40 mișcări de pămînt cunoscute, au afectat sensibil fondul clădit cele din 1620 și 1682 (resimțite puternic în Transilvania), din 1738 și 1795 (ultimul producînd distrugeri însemnate la Iași) precum și cele din 1802 și 1832 (cu urmări grave în Muntenia). Distrugeri majore s-au produs la clădirile din zidărie, unde planșeele de lemn, în mai mică măsură bolțile, nu puteau prelua eforturile orizontale. Erau afectate turlele bisericilor și turnurile-clopotniță, foișoarele de foc sau turnurile de apărare, etajele superioare ale clădirilor, calcanele și zidurile neasigurate, coșurile de fum etc. Nici calitatea mortarului de var sau chiar a cărămizii, nici modul de sprijinire a grinzilor de planșee pe zidărie nu puteau garanta o bună comportare la cutremure. Introducerea, cu începere din secolele XIV—XVI a contraforților (mai întîi în Transilvania gotică apoi în Moldova, mai tîrziu în Muntenia), ulterior legarea arcelor și bolților prin grinzi de lemn, (tiranții de metal au intervenit la finele secolului XIX) nu au adus ameliorări sensibile. Singura soluție sigură a constat în limitarea la un regim de construcție adecvat, caracterizat prin clădiri joase, așezate dispersat. Utilizarea materialelor moderne (metalul, într-o măsură betonul armat) permite, în anumite limite, adoptarea altor înălțimi și densități.

6. Un rol important *în desfășurarea procesului de acumulare-diminuare a fondului clădit din România l-au jucat factorii artificiali, cu acțiune temporară sau prelungită.* Originea multora dintre acești factori este legată de prezența oscilantă a diverșilor vectori culturali, care s-au încrucișat pe teritoriul țării de-a lungul timpului. După pacea de la Adrianopole, reorientarea Moldovei și Munteniei către Europa a determinat înlocuirea în grabă a vechii substanțe clădite, declasate moral. Cea nouă, de factură europeană, s-a grefat însă pe structuri urbane tradiționale a căror modernizare parțială (după 1880) a condus la alte înlocuiri. Raportul specific între proprietatea publică și proprietatea privată n-a permis realizarea unor prezențe urbanistice, asemenea celor din unele orașe ale Banatului și Transilvaniei. De aici a rezultat «criza capitalei monumentale», care a marcat întreaga perioadă după Marea Unire din 1918. Nu trebuie ignorată poziția unui mare număr de profesioniști (unii cu studii în străinătate) care au susținut necesitatea restructurării radicale a orașelor după model continental. Este interesat totuși de amintit că paralel cu elaborarea «Planului di-

http://patrimoniu.gov.ro

rector al Capitalei» care trebuia să reflecte aceste puncte de vedere în cadrul «Lunii Bucureştilor» din acelaşi an (1935) s-a reconstituit un cartier tradiţional bucureştean din secolul XVIII. Presiunea conjugată a factorilor interesaţi economiceşte în exploatarea prin reconstrucţie a teritoriilor oraşelor a dus însă mai departe procesul început după 1880. În iureşul arhitecturii moderne (internaţionale), specificului istoric, neînţeles, nu i s-a acordat şansa convieţuirii cu noile forme clădite.

Hotărîrea Consiliului de Miniştri din 1952 privind «Reconstrucţia socialistă a oraşelor, a abordat problemele diferenţiat: iniţial fondul clădit vechi (sub forma clădirilor izolate, problema zonelor nu se punea încă) a fost în linii mari respectat, punîndu-se în valoare monumentele, fondul nou, în schimb, a preluat forme necorespunzătoare cu structura planimetrică şi volumetrică a majorităţii oraşelor din România. Ulterior în perioada 1960—1975 principiile tematice ale activităţii de construcţii s-au menţinut în aceleaşi linii, apelînd însă la un alt vocabular formal pentru producţia nouă ceea ce a impus sacrificii de fond vechi. Cadrul legal transpus în realitate după 1975 (nu numai Legea Sistematizării) a avut în vedere înlocuirea formelor individuale de locuire cu forme de locuire colectivă în cadrul unei modernizări radicale a planimetriei urbane (Flächensanierung-reconstruction zonale) pornind din centrul localităţilor pînă la limita perimetrelor construibile, restrînse în mod sever. Astfel a rezultat un nou model urban cu trăsături particulare, care nu a lăsat decît foarte mici şanse fondului clădit vechi, chiar şi celui posibil de reciclat. Deşi nu s-au publicat încă date statistice privind demolările desfăşurate în baza planurilor de sistematizare şi a documentaţiilor pentru realizarea noilor centre civice (inclusiv al celui pentru Bucureşti), este cert că niciodată în decursul existenţei lor, oraşele de pe teritoriul României nu au înregistrat pierderi de substanţă atît de ample, incluzînd un număr atît de mare de clădiri, ansambluri şi zone istorice valoroase. Numai în Bucureşti, cifrele care circulă privitor la «eliberările de amplasament» pentru aşa-numita «Cale a Victoriei Socialismului» privesc peste 40.000 de locuinţe (excluzînd dotări publice, clădiri de cult, amenajări) dispuse pe un teritoriu de c. 5,5 km^2.

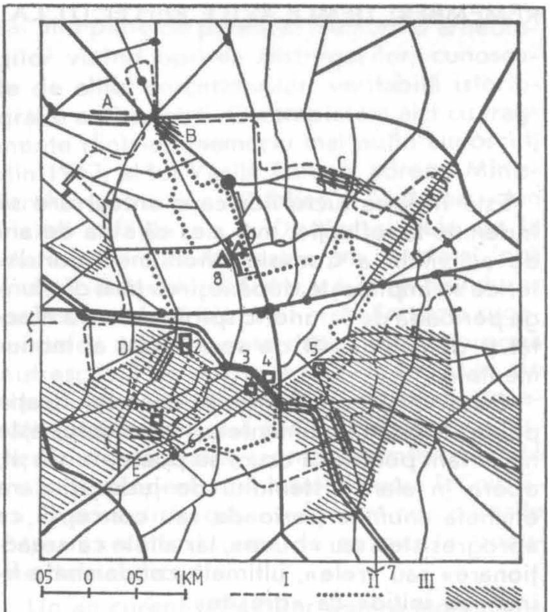

Erläuterung zur Zeichnung: I. Historische Zone, II. Historisches Zentrum, III. Wiederbebautes Gebiet: A. Nicolae-Titulescu-Chaussee, B. Ana-Ipătescu-Boulevard (Teil), C. Mihai-Eminescu-Strasse, D. Uranus-Strasse, E. Lăzureanu-Strasse, F. Calea Văcăreşti, 1. Kloster Cotroceni (Kirche), 2. Gebäude des Staatsarchivs und Curtea Arsă. 3. Brâncovenesc-Spital, 4. Unirii-Halle, 5. Sf.-Vineri-Kirche, 6. Schitul Maicilor, 7. Kloster Văcăreşti, 8. Ehemaliges Königspalais, 9. Zentrale Universitätsbibliothek

Zeichnung: Peter Derer

Fig. 9. Amploarea demolărilor din Bucureşti, 1975—1989 (linie întreruptă: centrul istoric, linie punctată: zona centrală, haşurat: teritoriu demolat cu repere)

Din păcate, deşi abrogată, Legea Sistematizării continuă să fie prezentă şi după 1989 prin intermediul a numeroşi edili, beneficiari, proiectanţi care acţionează mai departe în spiritul ei, contribuind la extinderea pierderilor incomensurabile anterioare.

PETER DERER

http://patrimoniu.gov.ro

Este în firea lucrurilor ca o aniversare să îndemne la reflecție, mai ales că suta de ani de activitate a Comisiei Monumentelor Istorice se împlinește după ieșirea țării din lunga perioadă de întuneric spiritual care a afectat și domeniul atît de specializat al monumentelor.

Observația nu este lipsită de semnificație pentru istoria monumentelor; momentul este important pentru că acum se poate, în sfîrșit, opera în afara sistemului de judecăți care eticheta anumite perioade sau concepții ca «progresiste» sau «bune», iar altele ca «reacționare» sau «rele», ultimele condamnate fiind «ab initio» ca «greșite».

Se impune precizarea, care constituie premisa acestei succinte analize a atitudinii față de monumente de-a lungul timpului, că, indiferent de epocă, se poate postula *buna-credință* a celor care s-au aplecat asupra monumentelor. Nu se poate dovedi, în nici un moment, că în spatele unei acțiuni, chiar atunci cînd consecințele au fost nefaste, ar fi existat un gînd rău sau premeditare. Precursorii noștri gîndeau, studiau, proiectau și executau în limitele concepțiilor și metodelor aflate în uz în societatea contemporană lor. Desigur, nu trebuie idealizat, căci alături de calamitățile naturale, și omul a acționat de-a lungul timpului păgubitor pentru ceea ce numim astăzi *patrimoniul național*.

Respectînd o anumită ordine cronologică, vom marca unele momente cînd acest patrimoniu artistic a avut de suferit ca urmare a unor intervenții neinspirate, cînd au fost distruse piese considerate «vechi», «ieșite din uz», «nefolositoare» sau «fără valoare».

Sinodul Bisericii reformate, ținut în 1559 la Tîrgu-Mureș, a hotărît, desigur pentru menținerea purității credinței, scoaterea din biserici a tuturor icoanelor și acoperirea frescelor. Urmau să fie păstrate numai piesele de valoare istorică, inscripții și pietre tombale. În articolul din care cităm[1] se mai afirmă că în secolul al XIX-lea, prin lucrările de transformare, multora din bisericile reformate le-a scăzut valoarea artistică. Multe piese au fost vîndute sau sparte. Fețele de masă și acoperămintele au fost mîncate de molii, dar au fost numeroase cazurile cînd acestea au **fost folosite drept cîrpe de șters vasele** și chiar pentru spălat podelele. Să nu uităm nici distrugerea vechilor fortificații medievale, din al căror material s-au clădit castelele tîrzii ale Transilvaniei, ca și pustiirile deliberate făcute din rațiuni politice, cum a fost campania de anihilare a ortodoxiei prin distrugerea bisericilor și mănăstirilor de faimosul general Bukow, sau politica de distrugere sistematică a cetăților de către turci, sau din ordinul lor. La acestea se adaugă și exemple de alterare a siturilor originale, cum ar fi amplasarea în ambiantul bisericilor fortificate din Transilvania a masivelor construcții școlare, desigur în ideea, lăudabilă în sine, că școala și biserica au aceeași menire spirituală. Mai trebuie amintită și amplasarea bisericilor noi, de zid, lîngă vechile biserici de lemn. Se poate vorbi de o adevărată campanie de înlocuire a bisericilor de lemn cu biserici de zid, justificată, poate, în Transilvania prin dorința de afirmare națională a românilor ardeleni. Fenomenul a fost semnalat încă din secolul trecut. Astfel, într-o corespondență din Satu-Mare, datată 12 decembrie 1863, episcopul local Mihael Haas atrăgea atenția specialiștilor asupra existenței în Maramureș a bisericilor de lemn în stil gotic. El cere — corespondența a fost publicată în Buletinul Comisiei chesaro-crăiești a monumentelor istorice de la Viena — conservarea lor pentru istoria culturii și istoria artei, pentru că, spune episcopul, de la an la an ele se împuținează, fiind înlocuite cu construcții de zidărie.[2]

Anii de mijloc ai veacului XIX au fost, poate, epoca cu pierderile cele mai mari din patrimoniul arhitectural. Se demolează pe to[t]

[1] Jllyés Endre, *Egyhàzmüvèszet. Konventi egyházmüvèzeti bizotság* (Arta bisericească. Comisia de artă bisericească), în «Egyháztörtènet», II, 1944, nr. 1—2, p. 107 (Revista de istorie a bisericii reformate, Budapesta).

[2] M. Haas, *Über die Holzkirchen Ungars*, în *Mitthei-lungen der K. und K. Central Comission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, Wien, 1864, p XI—XII.

http://patrimoniu.gov.ro

teritoriul României fără nici un discernămînt. Nu este locul pentru a face aici un bilanț, dar cîteva exemple sînt, totuși, necesare. Aflăm din «*Curierul Românesc*» (II, 1830, p. 285 și 1846, p. 253) că «prezidentul Kiselef» autorizează «ca piatra din cetatea dărîmată din ostrovul Giurgiu să poată fi folosită gratuit de locuitorii din Giurgiu la construirea locuințelor». Într-un alt colț al țării, la Baia-Mare, este dărîmată în 1847 marea biserică în stil gotic, păstrîndu-se doar un turn. În 1858, la Sighișoara se demolează Turnul Țesătorilor de pe latura nord și porțiunea de zid aferentă pînă la Turnul Croitorilor. Materialul obținut s-a folosit la pavarea străzilor din cetate. În același an se demolează în București, folosindu-se praful de pușcă, marele complex fortificat din jurul bisericii Mitropoliei. Materialul rezultat este folosit și aici la construirea «drumului despre Filaret».[3] În 1864, tot în Capitală, se demolează marele han Sfîntul Ioan, aflat pe locul unde se va ridica mai tîrziu Palatul Poștei. Între anii 1835—1891, se desființează latura dinspre cîmpie a fortificațiilor Brașovului. «Poarta Mănăstirii» se dărîmă în 1835, iar cealaltă, din dreptul străzii Porții, în 1857. În 1891 se renunță și la arcele neoclasice construite pentru perpetuarea memoriei porților demolate, păstrîndu-se doar cea dinspre Schei. Tot în anul 1891, în timpul vizitei sale la Timișoara, împăratul Franz-Iosif a aprobat demolarea zidurilor cetății, inclusiv porțile, în vederea dezvoltării orașului. Distrugerea zidurilor s-a făcut treptat, între anii 1891—1907.[4] Decretele lui Cuza cu privire la secularizarea averilor mănăstirești și «chestiunea mănăstirilor închinate» au avut și ele efecte nefaste asupra patrimoniului artistic.[5] Prin părăsirea lor, sau prin schimbarea destinației, multe mănăstiri au fost sortite, în final, pieirii sau degradării.

Ruinele antice, ca sursă de materie primă pentru construcții, rămîn o problemă deschisă. Sînt pline de patetism memoriile arheologilor vizînd oprirea distrugerilor, cunoscute de altfel cercetătorilor, veritabilă istoriografie a disperării. O completăm aici cu fragmente dintr-un memoriu mai puțin cunoscut, din 1912, al lui Vasile Pârvan, adresat Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor: «Am vizitat cetățile de la Dunăre și cele de la Mare... Cu această ocazie am constatat încă o dată, domnule ministru, că în ciuda tuturor ordinelor ce ați binevoit a da, în urma rugămintelor noastre, autoritățile din Dobrogea nutresc față de aceste prețioase rămășițe ale trecutului cea mai culpabilă indiferență. Cetățile antice continuă să fie exploatate ca niște cariere de piatră, iar monumentele răzlețe ce se descoperă sunt lăsate la voia întîmplării, expuse distrugerii...» În continuare Vasile Pârvan cere instituirea de paznici la monumentele antice.[6]

Un alt curent păgubitor pentru monumente a fost aplecarea spre grandios. Ea se exprima prin dorința de a transforma, de a da un volum cît mai mare posibil vechilor construcții. O găsim exprimată într-o mărturie modestă ca aceasta din 1842: La Șoala (Sibiu) se dărîmă o veche biserică ortodoxă și se construiește alta, «o biserică măreață».[7] Dar aceeași idee, a *măreției*, a unor biserici «în proporțiuni mai largi și impozante», o regăsim și în «Apelul» mitropolitului-primar Calinic din 19 februarie 1881, lansat cu prilejul publicării «Statutelor Asociației de Construcție a Catedralei din București».[8] Mitropolitul Ghenadie Petrescu să construiască această catedrală chiar pe locul actualei biserici a Mitropoliei bucureștene.[9] Exemplele pot continua. Ne oprim însă aici. Această mentalitate a generat un conflict latent între Comisia Monumente-

[3] Arh. St. Buc., Fond Min. Cult. și Instr. Publice, dos. 3019, fila 15.

[4] Bodor Antal, *Temesvàr és Délmagyarország*, Temesvár, 1910, p. 192.

[5] Din bogata literatură privind această temă amintim doar lucrările cu referință directă la cele tratate aici: St. Berchet, *Situația bisericii și a mănăstirilor din Moldova* [în timpul secularizării], în «Biserica Ortodoxă Română», 1923, nr. 15 și 1924, nr. 1 și Coman Vasile, *Istoricul mănăstirilor închinate și secularizarea averilor lor*, București, 1932.

[6] *Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor*, XVI, vol. XVIII, nr. 369, din 15 februarie 1913, p. 746. A se vedea și aceeași publicație, an. XV, vol. XVIII din 15 noiembrie 1911, p. 366, precum și *Anuarul C.M.I.* 1914, p. 43. Pentru aspectele generale: Valeriu Leahu, *Activitatea lui Vasile Pîrvan pentru ocrotirea patrimoniului cultural național*, în «Revista Muzeelor și Monumentelor», seria Muzee, 1977, nr. 7 p. 44.

[7] Oliver Velescu, *Știri despre biserici românești din Transilvania, culese din «Sionul Românesc»*, în «Mitropolia Banatului», XXI, 1971, nr. 10—12, p. 587.

[8] *Monitorul Comunal al Primăriei București*, VI, nr. 13 din 4 aprilie 1881, p. 160.

[9] G.I. Gibescu, *Un mare ierarh din trecutul apropiat al bisericii noastre. 1893—1896 Mitropolitul Ghenadie Petrescu*, București, 1940, p. 34.

http://patrimoniu.gov.ro

lor Istorice și autoritățile bisericești,[10] care a durat pînă în 1944. Singura concluzie, plină de învățăminte, se regăsește în cuvintele lui Nicolae Iorga din 1914: «... și să te ferească Dumnezeu de preoții prea zeloși; ceilalți lasă biserica așa cum e, dar cînd preotul e zelos, strică biserica vrînd să o «repare», cu sau fără anumite autorizații, bine intenționate, dar incompetente»[11]

La acest trist capitol, care din păcate este mult mai întins, trebuie adăugată și distrugerea reședințelor domnești din Tîrgoviște, București și Iași și a multor curți domnești, boierești, curii și castele nobiliare, mănăstiri și biserici. Din 1892 există o lege a monumentelor deseori încălcată... Un exemplu, de astă dată din Craiova: zidul rămas din vechiul palat al Băniei este demolat de proprietarul terenului în 1913, la două luni după apariția Decretului Regal prin care fusese declarat monument istoric.

Greutăți mari întîmpină și Comisia Regională a Monumentelor din Basarabia. Într-un raport din 1925, privitor la cetățile de pe Nistru, numita Comisie se plînge de lipsa de înțelegere și cooperare a autorităților locale, care între altele au aprobat parcelarea «glacisului» cetății din Cetatea Albă.

Ceea ce a urmat, începînd cu 1945, se înscrie însă în alte coordonate, cele ale «construirii omului nou». Ele se justifică programatic prin sintagmele «lupta de clasă» și «lupta împotriva misticismului». Distrugerile de monumente au continuat, dar a intervenit acel «gînd rău, premeditarea» care, putem fi siguri, le-a lipsit înaintașilor noștri. Acum distrugerea este deliberată, programatică. Desigur, agresarea monumentelor istorice pînă la desființarea lor fizică nu va putea fi găsită exprimată în nici unul din «documentele de partid» emise de-a lungul a patru decenii, dar ea a fost realizată cu metodă și în etape în funcție de «momentul politic» intern, dar mai ales internațional. În numele lozincii «nimicirea moșierimii ca clasă» sau «desființarea chiaburimii» au fost distruse sistematic toate curțile, conacele, curiile și castelele din România. Pentru istorie este bine să notăm că ele nu au fost atacate — așa cum de multe ori s-a sugerat — de o țărănime răsculată sau revoltată din motive locale, ci acestor construcții li s-au dat folosințe străine de programul lor arhitectural, fiind transformate, cele mai multe, în depozite agricole. Supraîncărcate cu produse, tavanele s-au prăbușit, iar după ruinarea lor toate aceste construcții au fost părăsite. Caracterul general al acestei situații lasă să se întrevadă existența unei «indicații» «transmisă pe linia agriculturii», ea ilustrînd adevărata atitudine a PCR față de monumente. Spre exemplificare, dar, repetăm, situația a fost generală, cităm din «Lista Monumentelor de Cultură de pe teritoriul RPR» aprobată prin Hotărîrea Consiliului de Miniștri nr. 1160 din 23 iunie 1955. Astfel, la poziția 923, se poate citi: «Urmeniș — Castelul Banffi, azi G.A.S. (depozit de cereale)» sau, poziția 1078: «Coșovenii de Sus — Conac boieresc, azi crescătorie de porci a Sfatului Popular» și poziția 3023, «Spătărești — Casa Matei Milo, azi S.M.T.» Sînt extrem de puține cazurile cînd aceste edificii au primit funcții sociale sau sanitare, făcîndu-se modificările corespunzătoare noilor destinații. Mai trebuie menționat că din cauza mențiunilor de felul celor citate, numita «Listă» tipărită în 1956 a fost socotită de «uz intern». Cele cîteva castele și conace salvate de-a lungul anilor, cum sunt de exemplu Bellu-Urlați, Kendeffi — Maria Orlea, Cuza Vodă — Ruginoasa și alte cîteva s-au datorat exclusiv eforturilor și insistențelor arhitecților și istoricilor împătimiți în apărarea monumentelor istorice.

Desființarea bisericilor, închiderea lor s-a făcut în etape, astfel ca procesul să nu fie sesizat, deși ateismul declarat al regimului comunist, ca și «înfăptuirile» din «țara socialismului victorios» nu lăsau nici un dubiu asupra scopurilor urmărite. Această istorie a luptei cu ateismul, pentru că a fost o luptă în care subtilitatea s-a opus vicleniei, va trebui scrisă cît mai curînd, înainte ca faptele istorice să se transforme în legendă, pentru că mărturiile răzlețe, cu mici excepții, nu vor fi relevante. S-au amintit toate acestea, pentru că în acest conflict sintagma «monument istoric» a fost folosită ca argument de ambele tabere. Aici trebuie precizat că termenul oficial, menit să înlocuiască noțiunea de veche tradiție românească «monument istoric» cu cea de «monument de cultură», urma să su-

---

[10] N. Iorga, *Rolul Comisiunii Monumentelor Istorice*. Discurs în Camera Deputaților, în «Neamul Românesc» XXV, nr. 264 din 27 noiembrie 1930.

[11] N. Iorga, *Ce este un monument istoric*. Conferință ținută la 13 decembrie 1914 la Casa Școalelor, Vălenii de Munte, 1915.

http://patrimoniu.gov.ro

blinieze caracterul materialist al preocupărilor din acest domeniu. (Art. 1 din H.C.M. nr. 661/1955 precizează că «monumentele de cultură... reprezintă dovezi materiale...»).

Prevalîndu-se tot de fraza din articolul 1 «Monumentele de cultură se află sub protecția Statului», cultele erau interesate — spre deosebire de perioada antebelică — ca în listele de monumente să fie cuprinse un număr cît mai mare de biserici. Această dorință de ocrotire și-a găsit un corespondent în referenții de specialitate din instituțiile centrale (sub diferitele lor denumiri) care au coordonat problema monumentelor în deceniile 6—8. Stă mărturie corespondența formată din mii de avize și scrisori oficiale — adevărate documente istorice — purtată cu autoritățile locale, care exprimă această idee de protejare și, uneori, de salvare a bisericilor.

Odată cu creșterea presiunii materialiste chiar în anii așa-zisei «deschideri» din deceniul 7, se introduce în «politica cu monumentele» o nouă sintagmă: «obiectiv turistic». Aparent nevinovată și chiar folositoare, ea va fi repede completată cu teza: «necesitatea organizării muzeale a obiectivului turistic» cu scopul final, realizat în unele părți, de «dezafectare» a bisericii respective, în scopul «conservării valorilor de patrimoniu». Mai este de semnalat că, într-o primă fază, propaganda turistică îndemna la vizitarea mănăstirilor și bisericilor, ca în scurtă vreme pliantele și afișele turistice să îndemne la vizitarea «obiectivului» sau, în cel mai fericit caz, a «monumentului». În cele din urmă au fost interzise organizarea de astfel de excursii cu turiști români. Au fost retrase tipăriturile care conțineau imagini cu biserici, iar la Televiziune era interzisă difuzarea imaginilor care cuprindeau biserici, chiar ca fundal al vreunei imagini. În același timp, miliția raporta numerele de înmatriculare ale automobilelor care parcau în fața mănăstirilor. S-a reușit astfel ca, în scurt timp, ideii de monument istoric să i se dea conotația «compromițătoare» de «mistic» și s-au creat premisele pentru a se trece la o nouă etapă, aceea a închiderii (întîi, temporară — «program de vizitare»), apoi la dezafectarea amintită și, în final, la «ascunderea bisericilor» prin translare. Această aberație urbanistică a fost socotită de propaganda de partid ca o «mare realizare», «indicîndu-se» să se scrie «materiale» pe tema aceasta în presă și în reviste de specialitate, ba chiar s-a susținut și o teză de doctorat.

Este necesar a se reaminti că în fața opacității ideologiei materialist-ateiste, argumente ca «valoare istorică», «valoare artistică», «moștenire culturală», «ambient urbanistic» sau argumentul turistic «sursă de venit» nu au avut nici un impact; bisericile trebuiau să dispară, fie că erau sau nu monumente. Interdicția de a se construi noi biserici confirmă cele susținute aici. În cele din urmă, s-a trecut la «soluția finală», cele mai triste cazuri fiind cele cunoscute din București.

Un alt aspect al aceleiași probleme a fost agresarea sitului urban. Respectul pentru «orașul vechi» nu a fost încetățenit la noi, dimpotrivă, argumente invocate din teoria luptei de clasă și lozinci populiste ca «război palatelor...» au făcut să se încetățenească o opinie de-a dreptul dușmănoasă față de fondul vechi de locuințe. «A locui în case» era considerat de propaganda de partid drept înjositor, publicîndu-se regulat cifre cu numărul locuitorilor care s-au mutat în blocuri. După renunțarea la arhitectura «realist socialistă» a anilor '50 și inițierea primelor construcții de pe litoralul Mării Negre, toți primii secretari cereau proiectanților și pentru ultimul tîrg din țară «să facem ca la Mamaia». Această modernitate lipsită de conținut — o interpretare distorsionată a conceptului «mașinii de locuit» —, promovată cu abilitate de propaganda de partid prin concursurile facultăților și școlilor de arhitectură și construcții, a dus la formarea cîtorva generații de constructori, arhitecți și ingineri educați fără nici un respect pentru valorile trecutului. Și în cazul acesta, cele cîteva excepții nu pot fi decît onorabile, dar au fost prea puține pentru a se fi creat o opoziție de masă sau să fi determinat un alt curs dezvoltării urbanistice din țara noastră. Așa s-a ajuns la «reconstrucția socialistă» a orașelor din România.

Încheiem aceste reflecții privitoare la ceea ce s-a distrus din voința oamenilor în numele «progresului». Argumentul că România nu a fost singura țară unde s-au distrus clădiri susceptibile de a fi monumente și că fenomenul a fost general în Europa explică, dar nu justifică pierderile ireparabile care s-au produs. Dacă pentru cei din secolul al XIX-lea se poate găsi o înțelegere, pentru că doreau să înlocuiască «cu ceva mai frumos» ceea

http://patrimoniu.gov.ro

ce demolau, pentru cei care au distrus cu bună știință în numele unei ideologii, fie în secolul al XVIII-lea, sau în a doua jumătate a secolului al XX-lea, nu poate exista înțelegere. Ar mai fi de observat că oficialitățile se sensibilizau, din păcate, abia după fiecare nouă jertfă, prin măsuri legislative și administrative luîndu-se noi măsuri de protecție a monumentelor.

De aceea, la centenarul Comisiei Monumentelor Istorice se poate pune întrebarea: oare se vor schimba mentalitățile în secolul al XXI-lea?

OLIVER VELESCU

http://patrimoniu.gov.ro

BISERICA DE LEMN DIN SATUL FEŢENI, COMUNA GORANU, JUDEŢUL VÎLCEA

La începutul anului curent, în împrejurări rămase necunoscute, a dispărut mistuită într-un incendiu biserica din satul Feţeni, remarcabil monument de artă şi de arhitectură a lemnului.

Fiind vorba de un monument încă nestudiat în toate detaliile sale, ne simţim datori ca puţinele date de care dispunem să le facem cunoscute.

După forma de plan, cu pronaosul absidat întocmai ca şi altarul, acest tip de biserică — despre care se spune că reprezintă adevărata formă de «corabie» — apare ca specifică cu deosebire Transilvaniei şi Moldovei.

Alte cîteva biserici asemănătoare, ca acelea din Valea Faurului, Opăteşti-Blidari sau Glîmbocu vin — prin sistemul constructiv, sau prin unele soluţii aparte de boltire, — să demonstreze existenţa unui tip de ctitorire bine statornicit, cu o evoluţie a sa proprie. Pronaosul tăvănit, întocmai ca la biserica de la Valea Faurului, nu pare deloc o noutate şi se poate spune că se leagă de

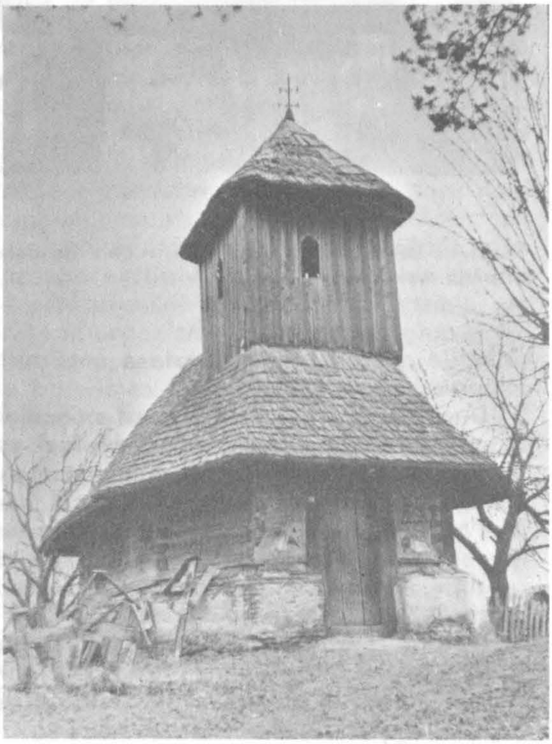

a. Biserica de lemn din Feţeni, vedere

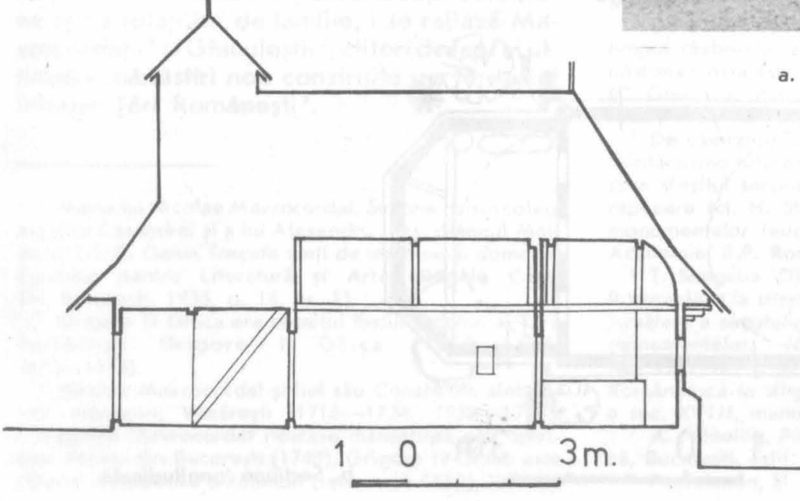

Planul bisericii de lemn din Feţeni

http://patrimoniu.gov.ro

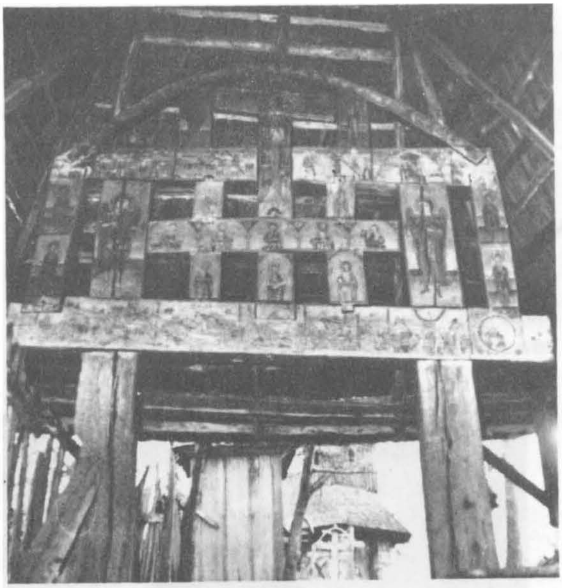

b. Troița de la biserica din Fețeni, vedere de detaliu a părții superioare

intenția ridicării peste acesta a unei turle-clopotniță.

Deosebit de interesant la acest monument, o particularitate a zonei Argeș-Muscel este modul de realizare al edificiului, prin așezarea structurii de lemn pe un soclu înalt, din zidărie, care se termină printr-un brîu proeminent, subliniat de o decorație din «zimți», adesea asemănător cornișelor de zidărie.

Despre biserica din Fețeni, datată anul 1742, știm că întruchipează tipul de ctitorie sătească proprie așezărilor de cătune și sate mici din perioada de început a secolului al XVIII-lea, alcătuite doar din 6—9 sau 14 gospodării; în înfățișarea cunoscută de noi se mai păstrau încă pe exteriorul său fragmente importante de pictură murală pe mortar în frescă cu scene biblice, provenind, foarte probabil, dintr-o perioadă ceva mai tîrzie.

În ansamblul bisericii de la Fețeni se înscrie și troița portalului monumental care străjuiește incinta, cu suita de cruci și crestături policrome lucrate în tehnica «icoanei de vatră», totul sub un acoperiș unitar din șiță fățuită în crestături artistice.

ANDREI PĂNOIU

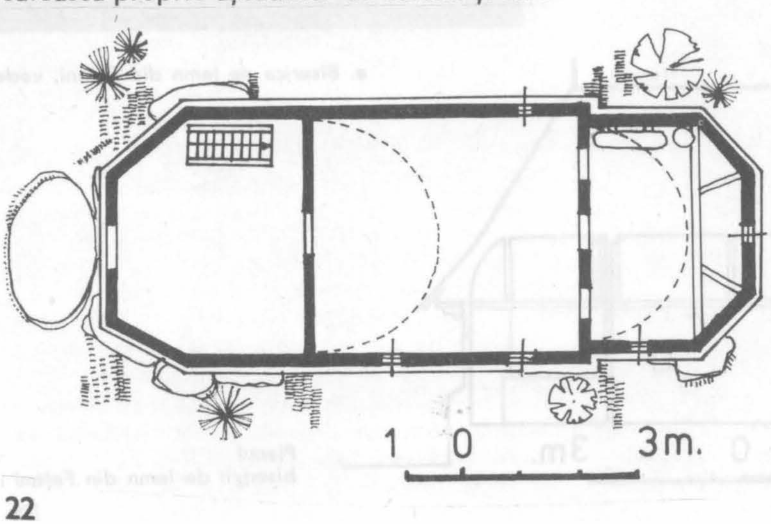

b. Secțiune longitudinală

http://patrimoniu.gov.ro

MODEL ȘI INTERPRETARE ÎN ARHITECTURA MONASTICĂ DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

Din momentul reorganizării riguroase a vieții monahale din Țara Românească de către Nicodim, în ultimul pătrar al secolului al XIV-lea, și pînă la jumătatea secolului al XVIII-lea, asistăm — în planul arhitecturii — la o intensă activitate de construire, născută din inițiativă voievodală, ecleziastică sau înalt-boierească, marcată de ascensiuni și coborîșuri, de vîrfuri — consonante cu implicații profunde în planul spiritualității —, dar și cu încă puțin explicate intermezzo-uri sau chiar pauze mai lungi în creație.

Dar, la mijlocul veacului al XVIII-lea, cînd se consemnează, la diferite niveluri și fără putință de tăgadă, receptarea și acceptul modernității, asistăm și la brusca și aparent neașteptata stopare a inițiativei de construcție propriu-zise în domeniul monahal. Faptul pare cu atît mai surprinzător, cu cît secolul debutase cu efervescența munificenței brâncovenești, urmată îndeaproape de edificiile datorate înaltului cler și de unele inițiative boierești de inegală anvergură.

Secularei tradiții a țării, pe al cărei tron doreau să se legitimeze și pe această cale, ca și prin afirmarea unei ascendențe autohtone sau a relațiilor de familie, i se raliază Mavrocordații[1] și Ghiculeștii[2], ctitori de fapt ai ultimelor mănăstiri nou construite pe teritoriul întregii Țări Românești[3].

Studierea acestui aspect, cu conotații mult mai ample, imposibil de urmărit aici, evidențiază — chiar la o sumară trecere în revistă — un anume declin al spiritualității monahale, scăderea numărului călugărilor, părăginirea sau distrugerea — favorizată de desele războaie[4], calamități și neîngrijire — a numeroase mănăstiri, mai cu seamă din rîndul celor închinate[5].

Inițiativa ctitoricească — concentrată acum aproape exclusiv asupra bisericilor de mir — este preluată de alte pături sociale, de orășenii organizați în bresle sau grupați pe mahalale[6], sau de noi categorii reprezentate de boierimea măruntă și clerul mirean, de slujitorii administrației și nu în ultimul rînd de obști de țărani liberi din satele subcarpatice[7].

În acest context, vag schițat, se situează ridicarea ultimelor trei mănăstiri noi din Țara Românească, toate legate direct sau indirect de familia Ghica[8].

---

[1] Mama lui Nicolae Mavrocordat, Sultana Hrisoscoleu, era fiica Casandrei și a lui Alexandru Iliaș, domnul Moldovei (cf. C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, Fundația pentru Literatură și Artă «Regele Carol II», București, 1935, p. 14, nr. 1).

[2] Grigore II Ghica era nepotul fostului domn al Țării Românești Grigore I Ghica (1660—1664, 1672—1673).

[3] Nicolae Mavrocordat și fiul său Constantin sînt ctitorii mănăstirii Văcărești (1716—1724, 1739—1740), Constantin Mavrocordat ridicase mănăstirea «Sf. Spiridon Vechi» din București (1748), Grigore II Ghica este ctitorul mănăstirii Pantelimon (terminată 1750), fiul său Scarlat Ghica al mănăstirii «Sf. Spiridon Nou» din București (1767—1768), ansamblul fiind terminat de fiul acestuia, Alexandru.

[4] De pildă, Episcopia Rîmnicului a fost distrusă în timpul războiului austro-turc din 1737—1739, iar mănăstirea Cozia a avut mult de suferit în aceeași perioadă (C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt austrieci*, vol. III, București, 1947, passim.)

[5] De exemplu, Cotrocenii, închinați de chiar Șerban Cantacuzino tuturor mănăstirilor de la Athos ajunseseră spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea într-o stare de dărăpănare (cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, Edit. Academiei R.P. Române, 1961, p. 189, nota 14).

[6] T. Sinigalia, *Observații privind structura urbană a Bucureștilor la sfîrșitul secolului al XVII-lea și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, «Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă», 1987, nr. 2, p. 25—35; idem, *Arhitectura din Țara Românească la sfîrșitul sec. XVII și în prima jumătate a sec. XVIII*, manuscris.

[7] A. Paleolog, *Pictura exterioară din Țara Românească*, București, Edit. Meridiane, 1984, passim.

[8] Pantelimon, Sf. Spiridon Nou — București (vezi, su-

http://patrimoniu.gov.ro

Monumentul-cheie din acest lanț — din păcate dispărut și față de care prezentul text se dorește a fi măcar o palidă reparație morală — este *Pantelimonul*.

Săpături arheologice grăbite de împrejurări tragice, ale căror rezultate au fost comunicate de autorul lor, Radu Ciuceanu, la Sesiunea anuală de rapoarte care a avut loc la Deva, în 1986[9], au pus în lumină o parte din fundațiile primei biserici a mănăstirii, cea terminată în 1750, ridicată din porunca lui Grigore II Ghica, ispravnic fiind boierul argeșean Sandu Bucșănescu, după cum ne lămurește pisania în piatră a lăcașului[10]. Dărîmată la cutremurul din 1802, biserica a fost refăcută imediat, cu un alt plan, decalat parțial față de cel originar, la noul edificiu refolosindu-se parte din materialul recuperat: patru coloane întregi, cu capiteluri, ca și excepționalul portal, ultima piesă de acest tip, de mare valoare, plasată în succesiunea sculpturii brâncovenești și ancadramentele a două ferestre.

Despre Grigore II Ghica, *Cronica Ghiculeștilor* menționează că «dorea să facă nemuritor strălucitul său nume cu fapte de laudă și mari și de aceea îi plăceau clădirile mărețe»[11]. Astfel, «el a zidit pentru bolnavi și străini un spital lîngă București, cu o frumoasă și minunată biserică, cu hramul sfîntului fără arginți Pantelimon, împreună cu un zid înalt, cu mărețe case domnești cu două caturi... cu spițerie și spițer, cu medic pentru îngrijirea bolnavilor. Această clădire a început-o în precedenta sa domnie (1733—1735, T.S.), iar acum (1750, T.S.) cu ajutorul lui Dumnezeu a terminat-o, fiind foarte frumoasă și arătoasă, ca și celelalte clădiri pe care le-a ridicat altădată și care sînt neîntrecute în înfățișare artistică»[12].

Planul bisericii prime, reconstituit parțial de arheolog[13], se înscrie, grosso-modo, în seria mai largă a edificiilor de cult de dimensiuni relativ mari din prima jumătate a veacului al XVIII-lea, prezentînd un naos triconic amplu și un pronaos ușor supralărgit, după modelul Colței. Surprinde în acest plan lipsa pridvorului, încăpere de legătură cu exteriorul, prezentă la toate bisericile de epocă, ca și marcarea — pe același plan — a unui mare gol care ar fi corespuns amplasamentului portalului vestic[14]. Întrucît ancadramentul acestuia s-a păstrat, deci cunoscîndu-i exact dimensiunile, este evident că încercarea de reconstituire a acestei părți trebuie corectată. În ceea ce privește pridvorul inițial, este drept că fundațiile acestuia nu au fost descoperite, întrucît arheologul și arhitectul care l-a asistat nu au avut timpul necesar al unei dezveliri sistematice, în suprafață, a zonei bisericii originare, dar presupunem totuși că el va fi existat, invocînd atît argumentul tipologic al seriei în care biserica mănăstirii Pantelimon pare a se fi înscris, cît și faptul că la noua biserică el a fost reluat, în condițiile în care, la lăcașuri de cult cu o soartă similară încăperea nu a mai fost refăcută[15], nefiind considerată o prezență obligatorie. În privința celor 4 coloane monolite de piatră (doar capitelurile erau separate), credem că se pot emite două ipoteze: ele vor fi fost plasate fie în interior, sprijinind cele 3 arcade despărțitoare dintre naos și pronaos, fie în exterior, la presupusul pridvor. Diferența de decor de la brățara inferioară a celor două coloane libere — dintre care una marcată de stema Ghiculeștilor, vulturul bicefal deasupra căruia plutește un înger —, necesitatea amplasării lor pe un soclu, pentru a se observa bine motivul heraldic și a fi ferite de lovire, ne fac să presupunem că ele au aparținut (poate și cu cele două adosate) mai degrabă pridvorului, în acest caz numărul celor originare fiind mai mare și plauzibil constituindu-se în perechi.

Întrucît nu știm nimic despre elevația bisericii lui Grigore Vodă, textul de față își propune avansarea unei ipoteze de lucru.

Sandu Bucșănescu, *vel clucer za arie* în

pra, nota 3); biserica schitului Berislăvești — Vîlcea, 1752, ctitorie a boierului Sandu Bucșănescu, ispravnic la Pantelimon, vezi infra.

9 Radu Ciuceanu a comunicat rezultatele cercetărilor destul de sumare de la Pantelimon, făcute sub amenințarea buldozerului, în 1985, arhitectul Cr. Brăcăcescu încercînd o reconstituire a traseului primei biserici după fragmentele de fundații găsite. La Deva, R. Ciuceanu a comunicat și distribuit planul respectiv. Un surplus de explicații am primit de la arhitect, cu ocazia comunicării prezentului text, în decembrie 1991.

10 Al. Elian și colab., *Inscripțiile medievale ale României*, I, *Orașul București*, Edit. Academiei R.S. România, București, 1965, nr. XXIX, p. 383.

11 *Cronica Ghiculeștilor*, ed. Ariadna și Nestor Camariano, București, Edit. Academiei, 1965, R.S. România, p. 618

12 *Ibidem*, p. 619.

13 Vezi supra, nota 9.

14 Pentru această parte a bisericii, arhitectul Cr. Brăcăcescu ne-a mărturisit că nu au existat indicii clare la nivelul fundațiilor, reconstituirea fiind ipotetică.

15 De pildă, la biserica «Sf. Dumitru» — Poștă din București.

http://patrimoniu.gov.ro

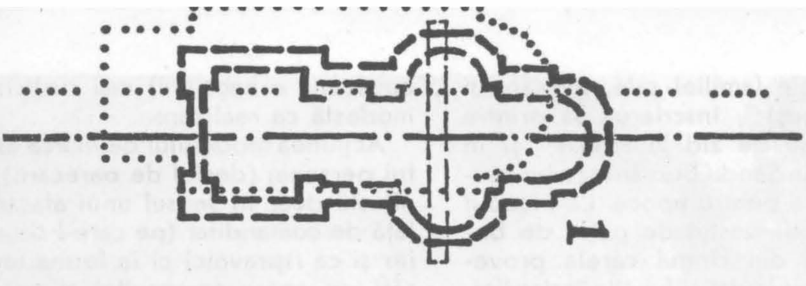

Fig. 1. Biserica fostei mănăstiri Pantelimon. Plan (după Radu Ciuceanu și Cristian Brăcăcescu).

Fig. 2. Biserica fostei mănăstiri Pantelimon. Sfeșnicul mormîntului lui Grigore II Ghica.

Fig. 3. Biserica fostei mănăstiri Pantelimon. Portalul (clișeu CMI).

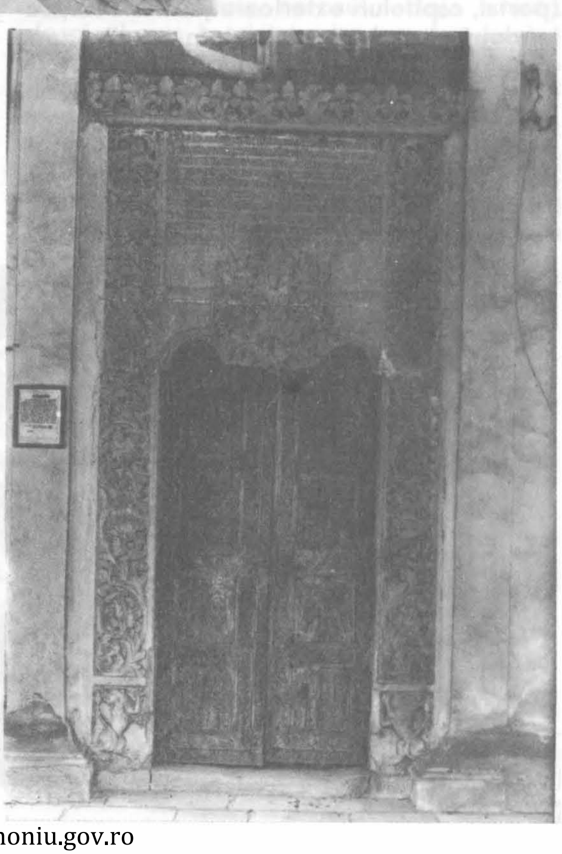

1750—1751[16], este menționat ca ispravnic al bisericii și al spitalului în însăși pisania primei, dar și în inscripția crucii de piatră cu foișor «pentru adăpostirea și odihna călătorilor», plasate lîngă fîntîna — și ea cu foișor — ridicate de domnitorul-ctitor[17]. Personajul — de origine modestă, ajuns ulterior mare serdar și mare paharnic, mort în 1760[18] — își înscrie însă numele printre cele ale făuritorilor de istorie de artă la mijlocul secolului al XVIII-lea.

Isprăvnicia la Pantelimon, refacerea ferestrelor ctitoriei primilor Basarabi de la Argeș , ridicarea și pictarea a două biserici

---

[16] T. Sinigalia, *Boierul Sandu Bucșănescu, și ctitoriile sale*, comunicare la Muzeul orășenesc Curtea de Argeș, 1987. Cu această titulatură apare în pisania de la Pantelimon.

[17] Vezi supra, nota 10.

[18] I. Ionașcu, *Boerul Sandu Buclănescu*, București, 1939, p. 22—26 — diata din 6 dec. 1760, nu mai apare menționat ulterior.

[19] V. Drăghiceanu, *Curtea Domnească din Argeș*,

http://patrimoniu.gov.ro

de curte în satele familiei sale, Bucșănești și Corbeni (Argeș)[20], înscrierea sa printre posesorii de case de zid în Pitești[21] și în București[22] fac din Sandu Bucșănescu un personaj de excepție pentru epocă. La început pare a se deosebi destul de puțin de boierimea măruntă din rîndul căreia provenea. Exemplul voievodal și funcția îndeplinită pe lîngă ctitoria acestuia vor fi constituit pentru el un imbold în realizarea unui program propriu, ambițios. Monumentul care interesează aici este biserica fostului schit *Berislăvești* (fost în jud. Argeș, acum în Vîlcea), pe care, în diata sa din 6 decembrie 1760, îl închină la Pantelimon[23]. Cu excepția turlelor, dărîmate la cutremurul din 1838 și refăcute din șipci tencuite, pe baze de zid și a unora dintre ferestrele lărgite, biserica fostului schit se păstrează încă intactă. O analiză atentă a planului duce la surprinzătoarea observare a asemănării, ce merge pînă la identitate, între ea și ctitoria ghiculească, excepția făcînd-o numai deja amintitul pridvor. Această identitate de planimetrie și chiar de dimensiuni ridică întrebarea dacă nu cumva Berislăveștii erau o replică a bisericii Pantelimonului, poate puțin simplificată în elevație și — judecînd după sculptura în piatră (portal, capiteluri exterioare și interioare, cele două ancadramente originare din zona apuseană a naosului) mai rusticizată și mai modestă ca realizare.

Acțiunea modelului de marcă asupra acestui personaj (destul de oarecare) nu se manifestă doar în sensul unui atașament servil față de comanditar (pe care-l slujește ca boier și ca ispravnic) ci ia forma unei colaborări, ce apare ca rezultat al unor inițiative colective venind de la indivizi din clase sociale diferite[24], cu rezonanțe ce se regăsesc nu numai în realizările secundare de la Pantelimon (chioșcul cu fîntînă)[25] ci și la alte monumente din secolul XVIII, devenind un element decisiv în împlinirea intențiilor ctitorului.

Dacă Pantelimonul fusese menit, ab initio, a fi un loc pentru îngrijirea bolnavilor obișnuiți și, ulterior, prin crearea subansamblului de la Sf. Visarion, și a ciumaților, Berislăveștilor le-a fost hărăzită altă destinație: loc de învățătură pentru copiii săraci[26], care erau aici adăpostiți, hrăniți, îmbrăcați și instruiți de un dascăl plătit special din veniturile schitului.

Berislăveștii se impun astfel ca un fel de placă turnantă: pe de o parte întru percepe-rea și luminarea unei mentalități, iar pe de alta pentru transformarea modelului aulic,

BCMI, 1924, p. 33, fig. 20 — inscripția din glaful ferestrei din axul altarului, mărită la interior și cu ancadramente noi, la exterior.

[20] T. Sinigalia, *lucr. cit.*

[21] I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 24.

[22] *Ibidem.*

[23] *Ibidem*, p. 19.

[24] De exemplu, la zidirea bisericii «Sf. Elefterie» (Vechi) din București au contribuit Maxim cupețul, Neofit mitropolitul și Andrei zaraful (conform pisaniei din 1744), sau biserica «Toți Sfinții» din Rîmnicu Vîlcea a fost ridicată din inițiativa episcopului Grigore al Rîmnicului, a lui hagi Costandin Malache și a egumenului Teodosie (conform pisaniei).

[25] Vezi supra, nota 10.

[26] I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 22.

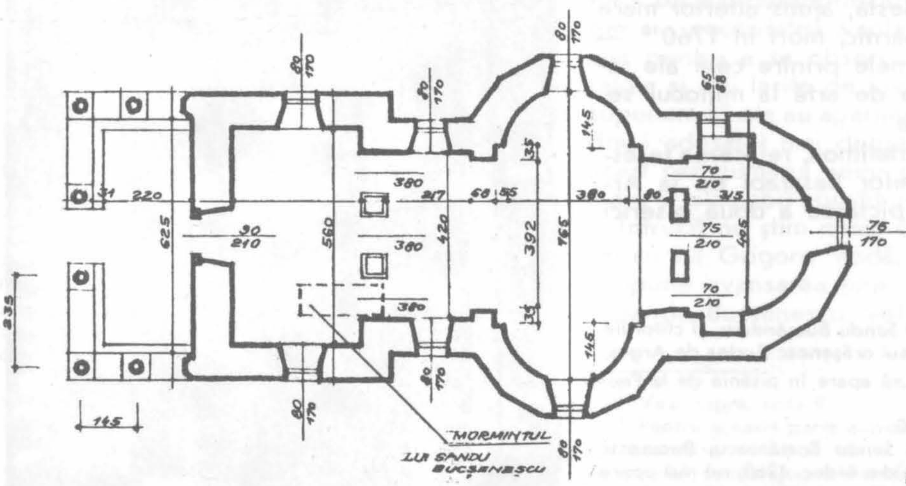

Fig. 4. Biserica fostului schit Berislăvești, jud. Vîlcea. (Plan)

http://patrimoniu.gov.ro

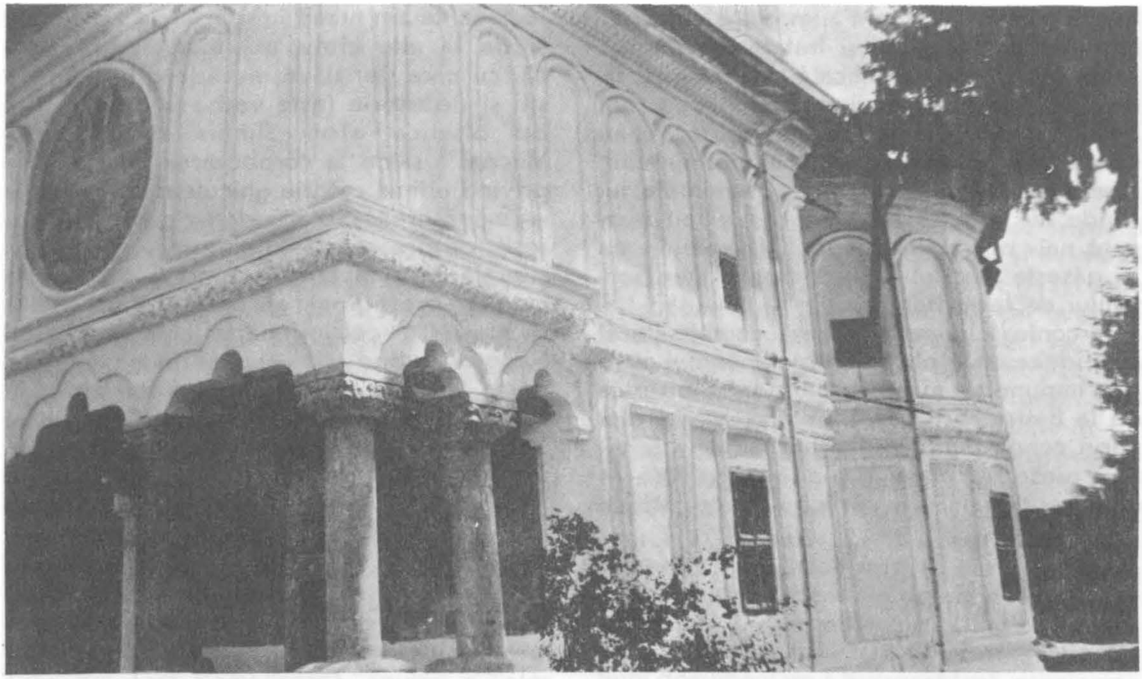

printr-un proces de interpretare și abstragere și nu de copie. Această situație este determinată, în parte, atît de mai redusele mijloace ale ctitorului, cît și de neputința sa de a recurge la meșterii de prim rang ai domnitorului, ducînd la adaptarea, în fond, de soluții formale, care, în ciuda unor simplificări și chiar neîmpliniri, sînt investite cu girul creativității.

În acest sens, baroca viziune a ancadramentului ușii Pantelimonului este interpretată în liniile sale esențiale și adaptată cu necesare simplificări de motive și de compoziție la Berislăvești. De asemenea, un alt element cu funcție absolut secundară este relevant pentru modul de a gîndi al ctitorului argeșean. Pe linia barocului deja amintit, sfeșnicul pus la picioarele sarcofagului traforat al lui Grigore II Ghica, în 1752, constituie o piesă de excepție a sculpturii muntene de la mijlocul secolului al XVIII-lea. Exact acest obiect a fost luat ca model pentru cel cu funcție funerară similară de către Sandu Bucșănescu cînd împodobea, după 1752, mormîntul primei sale soții, Maria, din

Fig. 5. Biserica fostului schit Berislăvești, jud. Vîlcea.

Fig. 6. Biserica fostului schit Berislăvești. Sfeșnicul mormîntului lui Sandu Bucșănescu (detaliu).

http://patrimoniu.gov.ro

biserica Berislăveştilor[27]. Împrumutarea formei mari a modelului şi tratarea conturului său într-o formă simplificată sînt însoţite, firesc, de imaginarea unui nou simbol cu virtuţi heraldice. Dubla stemă valaho-moldavă a lui Ghica este înlocuită la sfeşnicul mormîntului, care din 1760 va adăposti şi osemintele lui Sandu Bucşănescu însuşi[28], cu un leu rampant, naiv stilizat, dar bine reliefat, piesă care îşi găseşte izvodul la baza montanţilor portalului de la Pantelimon.

În contextul a ceea ce am încercat să arăt aici, ideea de replică a Pantelimonului pare a se impune tot mai insistent pentru biserica de la Berislăveşti. Dacă pentru lăcaşul dispărut cunoaştem un plan aproximativ şi cîteva piese sculptate în piatră şi în lemn — ca excepţionala uşă vestică — pornind de la ceea ce am numit «replica» sa argeşeană şi de la alte cîteva monumente de epocă, cu care Berislăveştii vădesc înrudiri de stil şi de istorie (este vorba în primul rînd de biserica «Toţi Sfinţii» din Rîmnicu Vîlcea)[29] şi de la coroborarea informaţiilor privind ultima ctitorie ghiculească monahală — mănăstireaa«Sf. Spiridon Nou» din Bucureşti, despre care ştim că avea un pronaos supralărgit şi 4 turle[30], gîndul ne duce la modelul prestigios şi apropiat al Văcăreştilor şi, prin el, la cel îndepărtat al Argeşului lui Neagoe, putînd astfel sugera un arc muntean peste timp. În cadrul tradiţiei spirituale, în construcţiile monastice valahe, veacul al XVIII-lea îşi pune pecetea în interpretări proprii, inconfundabile.

TEREZA SINIGALIA

---

[27] *Ibidem*, p. 6.

[28] *Ibidem*, p. 26. La 27 februarie 1761, Divanul confirma diata lui Sandu Bucşănescu, deci acesta murise probabil imediat după întocmirea acesteia, la 6 decembrie 1760.

[29] Biserica construită între 1762—1765. Elementele comune cu Berislăveştii sînt tipul de plan, cu pridvor vestic, existenţa celor două turle mici deasupra pronaosului (răsucite, la Rîmnic, iar la Berislăveşti refăcute), aspectul exterior al modenaturii, prezenţa marelui medalion încadrat cu o ramă de stuc, de pe faţada vestică, închizînd icoana de hram.

[30] N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 297, nota 4 — menţionează stricăciunile pricinuite de cutremurul din 1838, «ce avariază cele 4 turnuri ale bisericii, ce urmau a fi dărîmate, ca şi bolta altarului» (cf. Ar. St. Buc., dos. Min. Instr. 596/1838, f. 50).

http://patrimoniu.gov.ro

ASPECTE ALE CERCETĂRII ARHEOLOGICE A ORAŞULUI MEDIEVAL DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ

Cercetarea arheologică are, pentru cunoaşterea oraşului medieval, a civilizaţiei urbane româneşti, o însemnătate care nu poate fi trecută cu vederea. Datorită interesului problematicii căreia trebuie să-i răspundă, a numărului mare al centrelor urbane dintre Carpaţii Meridionali şi Dunăre care au fost, în măsură diferită, supuse unor investigaţii — Curtea de Argeş, Cîmpulung, Tîrgovişte, Bucureşti, Tîrgşor, Oraşul de Floci, Rîmnicu-Vîlcea, Piteşti, Brăila, Ploieşti, Craiova, Rîmnicu-Sărat — arheologia urbană deţine o pondere importantă în ansamblul cercetărilor arheologice.

În cele ce urmează vom stărui asupra unora din aspectele cercetării arheologice a oraşului din Ţara Românească, anume a celor care pot contribui la reconstituirea structurilor urbane, la studiile de morfologie urbană. Problemele de urbanistică medievală au reţinut atenţia cercetătorilor, preocupările în acest sens fiind concretizate în lucrări remarcabile cum sînt cea despre organizarea urbanistică şi arhitecturală a oraşelor transilvănene în secolele XII—XVI, monografiile dedicate ansamblurilor arhitecturale istorice ale oraşelor Botoşani şi Piteşti, Timişoarei, sau recent în contribuţiile de morfologie urbană la cunoaşterea istoriei oraşului Suceava[1]. Sensul termenului de urbanistică medievală, aşa cum este folosit în lucrările de specialitate, înglobează analiza structurii oraşelor, a regulilor după care s-a constituit trama stradală şi tipul de parcelare şi organizarea funcţională a teritoriului[2]. Tot între aspectele urbanistice pot fi incluse şi elemente ale civilizaţiei urbane legate de caracteristicile pieţelor, străzilor, clădirilor, de aspecte edilitare sau de înfăţişarea oraşelor. Rîndurile de faţă vor stărui asupra modului în care cercetarea arheologică poate contribui la cunoaşterea dezvoltării oraşelor prin datele referitoare la organizarea structurii urbane, la creşterea suprafeţei localităţilor şi a densităţii locuirii, structura social-topografică, alcătuirea tramei stradale, parcelarea suprafeţei, calitatea locuinţelor, dotările edilitare, valorile arhitecturale. Varietatea dezvoltării oraşelor medievale pe plan demografic, economic sau social, diferitele funcţii care îl caracterizează găsesc toate o reflectare directă şi evidentă în elementele urbanistice, a căror dezvoltare este corespunzătoare gradului de evoluţie şi de urbanizare a aşezării respective.

Rezultatele cercetărilor arheologice pot aduce precizări concludente de ordin cronologic privind începuturile locuirii în diferitele aşezări urbane din Ţara Românească. Constituie repere cronologice sigure descoperirile atestînd urme de locuire din sec. al XIII-lea la Cîmpulung[3], Curtea de Argeş[4], numeroasele vestigii din sec. XIV de la Tîrgovişte, precedate de urme databile în sec. al XIII-lea[5], dovezile arheologice privind vechimea mai mare decît primele menţiuni documentare a Bucureştilor[6], precizarea

[1] Vezi Paul Niedermayer, *Siebenbürgische Städte. Forschungen zur städtebaulichen und architektonischen Entwicklung von Handwerkorten zwischen dem 12. und 16. Jahrhundert*, Editura Kriterion , Bucureşti, 1979; Eugenia Greceanu, *Ansamblul urban medieval Botoşani*, Muzeul Naţional de Istorie, Bucureşti, 1981; Eugenia Greceanu, *Ansamblul urban medieval Piteşti*, Muzeul Naţional de Istorie, Bucureşti, 1982; Mihai Opriş, *Timişoara. Mică monografie urbanistică*, Editura Tehnică, Bucureşti, 1987; Emil Ioan Emandi, Mihai Ştefan Ceauşu; *Să nu dărîmi dacă nu ştii să zideşti (Contribuţii de morfologie urbană la cunoaşterea istoriei oraşului Suceava, 1388—1988)*, Editura «Glasul Bucovinei», Rădăuţi — Iaşi, 1991.

[2] Eugenia Greceanu, *Un problème actuel: l'urbanisme médiéval en Roumanie*, în «Revue Roumaine d'Histoire», XVIII, 1979, nr. 1, p. 133 şi urm.

[3] Gh. I. Cantacuzino, *Probleme ale secolelor XIII şi XIV la Cîmpulung şi cercetările arheologice la fosta curte domnească*, în SCIVA, t. 32, nr. 1, 1981, p. 133;

[4] N. Constantinescu, *Curtea de Argeş (1200—1400). Asupra începuturilor Ţării Româneşti*, Editura Academiei, Bucureşti, 1984.

[5] Gabriel Mihăescu, *Contribuţii la problema începuturilor oraşului medieval Tîrgovişte*, în «Valachica», 9, Tîrgovişte, 1977, p. 521—524; Gh. I. Cantacuzino, *Aspecte ale cercetărilor arheologice privind începuturile urbane din Tîrgovişte*, în «Cercetări arheologice», Muzeul Naţional de Istorie, V, 1982, p. 225—233; arh. Corneliu Ionescu, *Consideraţii asupra arhitecturii şi urbanismului oraşului Tîrgovişte în a doua jumătate a sec. XIV-lea* în «Revista muzeelor şi monumentelor. Monumente istorice şi de artă» (RMM.MIA), an XIV, nr. 2, 1983; p. 65—68; Gh. I. Cantacuzino, P. Diaconescu, G. Mihăessu, *Date arheologice asupra unor vestigii medievale din zona centrală a oraşului Tîrgovişte*, în RMM.MIA, an XV, nr. 2, 1984, p. 35—42;

[6] Panait I. Panait, *Începuturile oraşului Bucureşti în*

http://patrimoniu.gov.ro

prin săpături a vechimii dispărutului Oraş de Floci la începutul sec. al XV-lea[7].

Întinderea aşezărilor urbane în diferite etape ale dezvoltării lor poate fi determinată mulţumită datelor arheologice. În ceea ce priveşte Cîmpulungul, Curtea de Argeş sau Bucureştii, întinderea mare a aşezării urbane poate fi dedusă din descoperirile făcute prin diferite săpături şi sondaje. Pe baza cercetărilor s-a putut preciza că Oraşul de Floci acoperea o suprafaţă aproximativ patrulateră cu latura de peste 1 km.[8] Analiza dispunerii vestigiilor descoperite poate îngădui cunoaşterea extinderii teritoriale a unor oraşe în funcţie de gradul lor de dezvoltare. Datele de care dispunem dovedesc în cazul Tîrgoviştei creşterea întinderii sale, în special în perioadele de puternic avînt, de la sfîrşitul sec. al XIV-lea — începutul sec. al XV-lea, din a doua jumătate a sec. al XV-lea — începutul sec. al XVI-lea sau de la sfîrşitul sec. al XVI-lea şi din prima jumătate a sec. al XVII-lea[9]. Legată de întinderea oraşelor este şi problema fortificaţiilor orăşeneşti. În regiunile extracarpatice numai unele din aşezările urbane erau înconjurate de fortificaţii — val de pămînt cu palisadă şi şanţ —, amenajări care au putut să dispară datorită lucrărilor moderne. La Tîrgovişte se mai pot vedea părţi din valul şi şanţul de apărare, cu porţi zidite din cărămidă, din timpul lui Matei Basarab; cercetările mai pot aduce precizări asupra acestuia, precum şi a unor fortificaţii mai vechi, menţionate de izvoare scrise din sec. al XV-lea, şi de la începutul sec. al XVI-lea[10]. În cazul Oraşului de Floci săpăturile au dovedit lipsa fortificaţiilor[11]. Cercetările viitoare vor putea răspunde întrebărilor asupra existenţei unor fortificaţii în jurul Bucureştilor sau în alte oraşe.

O problemă de mare interes în a cărei rezolvare cercetarea arheologică poate avea un rol însemnat este cea a organizării structurii urbane, abordată în unele studii pornind de la încercarea de a găsi în oraşul actual ţesătura şi logica funcţională a vechilor structuri urbane[12]. În lucrări datorate unui arhitect au fost folosite, în analiza plină de interes a evoluţiei structurii urbanistice a Tîrgoviştei şi datele arheologice, inclusiv observaţiile efectuate cu prilejul lucrărilor edilitare[13]. Această cercetare va putea fi dusă mai departe în condiţiile unei înmulţiri şi unei riguroase interpretări a datelor arheologice, mai cuprinzător repartizate în teren şi mai ales a cartării precise a tuturor descoperirilor, ţinînd seama de caracterul şi datarea lor. Pentru Curtea de Argeş sau pentru Cîmpulung, unde organizarea oraşului are o structură axială, datele arheologice pot aduce lumină şi în problema raportului între dezvoltarea aşezării urbane şi existenţa reşedinţei voievodale[14]. Interesante concluzii pot permite numeroasele descoperiri din Bucureşti. Săpăturile de la Piua Petrii au dovedit dezvoltarea aşezării urbane pe ambele maluri ale vechii albii a Ialomiţei, în lungul unor artere de circulaţie pe direcţia nord-sud[15]. Ţinînd seama, aşadar, de datele arheologice, printr-o minuţioasă cartare a descoperirilor, se poate analiza organizarea urbanistică a localităţilor. Trebuie subliniat faptul că poziţia clădirilor cercetate în raport cu arterele de circulaţie dovedeşte păstrarea în decursul timpului a tramei stradale constituite în perioada iniţială de dezvoltare a oraşelor[16].

Structura social topografică a oraşelor poa-

lumina cercetărilor arheologice, în «Bucureşti, Materiale de istorie şi muzeografie», nr. 5, (1967) p. 7—24; idem, *Cetatea Bucureştilor în sec. XIV—XV*, în «Revista muzeelor», 1969, nr. 4, p. 310—318.

7 L. Chiţescu, N. Conovici, R. Lungu, A. Păunescu, V. Rădulescu, *Cercetări arheologice la Piua Petrii (Oraşul de Floci), jud. Ialomiţa*, în «Cercet. arheol.», III, 1979, p. 232.

8 *Ibidem*, p. 199, 202, fig. 11

9 Gh. I. Cantacuzino, în «Cercet. Arheol.», V, 1982, p. 225, şi urm; C. Ionescu, în RMM.MIA, an XV, nr. 2, 1983, p. 65—66, fig. 2—3.

10 vezi R. Geoglovan, *Cetatea Tîrgoviştei*, în «Chronica Valachica», Tîrgovişte, 1973, p. 85 şi urm; Gh. I. Cantacuzino, *Cetăţi medievale din Ţara Românească. Sec. XIII—XVI*, Bucureşti, 1981, p. 76—78.

11 L. Chiţescu şi colab., în «Cercet. Arheol.», III, 1979, p. 232.

12 E. Greceanu, în RRH, XVIII, 1979, nr. 1, p. 134.

13 Arh. Corneliu Ionescu, *Tîrgovişte — formarea şi evoluţia structurii urbane*, comunicare susţinută la Institutul de arheologie din Bucureşti, 20 aprilie 1984; idem, *Complexul istoric şi de arhitectură Stelea din zona centrală a municipiului Tîrgovişte*, în RMM-MIA, an. XVI, nr. 1, 1985, p. 30—52.

14 N. Constantinescu *op. cit.* p. 143 şi urm; Lia Bătrîna şi Adrian Bătrîna, *Cercetări arheologice efectuate în anul 1979 în cuprinsul aşezării Curtea de Argeş, jud. Argeş*, în «Cercet. Arheol.», IV, p. 144—171; Gh. I. Cantacuzino, în SCIVA / t. 32, nr. 1, 1981, p. 133—134, 138.

15 L. Chiţescu şi colab., în «Cercet. Arheol.», III 1979, p. 216—218.

16 Gh. I. Cantacuzino, P. Diaconescu, G. Mihăescu,

http://patrimoniu.gov.ro

te fi mai bine cunoscută datorită cercetărilor arheologice ale căror rezultate se adaugă informațiilor ce pot fi desprinse din cercetarea monumentelor păstrate sau a documentelor. Cartierele meșteșugărești, centrele de schimb, mahalalele grupate în jurul bisericilor, zonele marcate de prezența autorității sau cele rezidențiale pot fi mai bine delimitate datorită vestigiilor descoperite prin săpături. Descoperirile unor ateliere de prelucrare a metalelor, ceramicii, osului, la București[17], Tîrgoviște[18], Cîmpulung[19], Piua Petrii[20], sunt edificatoare nu numai pentru cunoașterea vechilor tehnologii în diferitele domenii ale producției meșteșugărești, dar și pentru situarea unor astfel de ateliere în ansamblul așezării urbane, sau aduc informații asupra unor meserii specifice orașului respectiv. În legătură cu schimbul, trebuie menționate descoperirile construcțiilor unor vechi hanuri și prăvălii sau alte clădiri legate de activitatea comercială, la Cîmpulung (hanul și prăvăliile mănăstirii)[21], Tîrgoviște[22], București (hanurile Constantin Vodă și Zlătari[23]), Craiova (hanul Hurez[24]).

Interpretarea rezultatelor cercetărilor arheologice poate fi concludentă pentru cunoașterea modului de parcelare a teritoriului orașelor. Tendința de folosire maximă a arterei de circulație prin parcele cu front îngust și adîncime mare este caracteristică orașelor medievale, în special în zonele afectate în primul rînd producției și schimbului. Analiza dispunerii locuințelor în cursul secolelor XIV—XVII în zona centrală a orașului Tîrgoviște a putut duce la concluzia acestei maxime folosiri a drumului, prin densitatea mare a locuințelor descoperite și prin apropierea lor de axul străzii, apropiere accentuată pe măsura evoluției urbane[25]. Constatări interesante privind orientarea parcelelor în adîncime, cu clădirile în apropierea străzii, restul spațiului fiind folosit pentru grădini, livezi sau vii, au fost făcute și la Piua Petrii, unde distanța între locuințe era de la 2 la 14 m, iar între șirurile de case de aproximativ 50 m[26]. A fost de altfel subliniată ca o particularitate specifică a orașelor noastre din spațiul extracarpatic existența în localități a unor terenuri cultivabile, atestate și documentar[27].

Gradul de dezvoltare urbană se reflectă pregnant și în calitatea clădirilor, care indică potențialul economic al celor cărora acestea le aparțin precum și gradul de specializare al meșteșugarilor care le ridică. O continuă evoluție poate fi constatată în ceea ce privește calitatea, dimensiunile și confortul lo-

---

în Rev. muz. monum., an XV, nr. 2, 1984, p. 35 și urm.; Lia Bătrîna și Adrian Bătrîna, în «Cercet. Arheol.», IV, 1981, p. 144, 145.

[17] Sebastian Morintz, Gh. Cantacuzino, D. V. Rosetti, *Santierul arheologic București*, în «Materiale și cercetări arheologice», V, 1959, p. 649—651; Ion Ionașcu și colab., *Șantierul arheologic București*, IV. D. V. Rosetti *«Curtea Veche». Săpăturile din preajma bisericii Sf. Gheorghe Nou*, în «Materiale», V, 1959, p. 781—783.

[18] I. Chicideanu, *Un cuptor de ars oale descoperit la Tîrgoviște*, în «Valachica», 9. 1977, p. 513—519; Gh. I. Cantacuzino, «Cercet. arheol.», V, 1982, p. 225—233.

[19] Gh. I. Cantacuzino, *Unele probleme privind cercetările arheologice de la Cîmpulung*, în «Cercet. Arheol.», VII, 1984, p. 204—206.

[20] L. Chițescu și colab., în «Cercet. Arheol.», III, 1979, p. 208—210; L. Chițescu, R. Lungu, T. Papasima, P. Vlădilă, V. Rădulescu, A. Păunescu, *Cercetările arheologice în anul 1979 la Piua Petrii (Orașul de Floci), comuna Giurgeni, Jud. Ialomița*, în «Cercet. Arheol.», IV, 1981, p. 120—143; L. Chițescu, T. Papasima, P. Vlădilă, V. Rădulescu, A. Păunescu, *Cercetările arheologice de la Piua Petrii (Orașul de Floci), jud. Ialomița*, în «Cercet. Arheol.», V, 1982, p. 129—166; L. Chițescu, A. Păunescu, T. Papasima, *Cercetările arheologice de la Piua Petrii (Orașul de Floci), jud. Ialomița*, în «Cercet. Arheol.», VI, 1983, p. 95—108; A. Păunescu, *Cercetările arheologice de la Piua Petrii (Orașul de Floci), com. Giurgeni*, în «Cercet. Arheol.», VII, 1984, p. 143—148.

[21] Gh. I. Cantacuzino, Sp. Cristocea, St. Trîmbaciu, *O mărturie arheologică privind viața economică a Cîmpulungului medieval*, în «Studii și comunicări. Muzeul Cîmpulung Muscel», 1982, p. 51—54.

[22] Gh. I. Cantacuzino, *Vechi etape de locuire medievală în zona ansamblului Stelea din Tîrgoviște*, în «Cercet. Arheol.», VI, 1983, p. 225—230. Gh. I. Cantacuzino, P. Diaconescu, C. Mihăescu în RMM.MIA, an XV, nr. 2, 1984 p. 35 și urm.

[23] C. Tico, *Raport preliminar asupra cercetărilor de salvare efectuate la Hanurile Zlătari și Constantin Vodă din București, campania 1978*, în «Materiale și cercetări arheologice. A XIII-a sesiune anuală de rapoarte», Oradea, 1979, pag. 401-404.

[24] Radu Ciuceanu, Ilie Constantinescu, *Date arheologice privind Hanul Hurezu — Craiova*. Comunicare la a XVIII-a sesiune anuală de rapoarte privind rezultatele arheologice din 1983, Alba Iulia, 1984; idem, *Cercetări arheologice la Hanul Hurez — Craiova*. Comunicare la a XIX-a sesiune anuală de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice din 1984, Tîrgoviște, 1985.

[25] C. Ionescu, în RMM.MIA, an XVI, nr. 1, 1985, p. 33—37.

[26] L. Chițescu și colab., în «Cercet. Arheol.», III, p. 218.

[27] vezi M. D. Matei, *«Studii de istorie orășenească medievală (Moldova, sec. XIV—XVI)*, Muzeul Județean Suceava, Suceava, 1970, p. 151 și urm.

http://patrimoniu.gov.ro

cuințelor pe măsura procesului de urbanizare, de la bordeie sau locuințe adîncite la clădiri de suprafață, de la locuințe de lemn cu pivniță la construcții de zid. Resturi ale unor construcții adîncite de dimensiuni modeste, datînd din sec. al XIII-lea au fost descoperite la Curtea de Argeș[28] și Cîmpulung[29], iar din sec. al XIV-lea la Tîrgoviște[30] și București. Locuințele de suprafață cu pereții sprijiniți pe tălpi de lemn, uneori deasupra unui soclu de piatră (cazul unei case de la mijlocul sec. al XIV-lea descoperite la Curtea de Argeș[31]), ajungînd mai tîrziu la dimensiuni mai mari (locuințe de 7—8 x 4—6 m, cu 1, 2 sau 3 încăperi, unele cu mici pivnițe-cămări, cu cuptoare și mai tîrziu sobe din lut, din sec. al XV-lea și din sec. al XVI-lea, au fost descoperite la Piua Petrii[32]). Începînd din a doua jumătate a sec. al XIV-lea sînt cunoscute la Curtea de Argeș[33], Tîrgoviște[34], Rîmnicu-Vîlcea[35], Tîrgșor[36] etc, locuințe de lemn cu pivniță și uneori mai multe încăperi la nivelul superior, încălzite cu sobe de cahle ale căror resturi prăbușite s-au descoperit în numeroase cazuri.

Cercetărilor arheologice li se datorează descoperirea unor clădiri orășenești din piatră și cărămidă: la Tîrgoviște, beciuri din piatră și cărămidă și o construcție de mari dimensiuni, datate în ultima parte a sec. al XV[37]-lea, precum și alte pivnițe a căror datare nu a fost încă precizată. Alte resturi de construcții de zid, din sec. al XVI-lea și mai ales din sec. al XVII-lea au fost descoperite la București, Piua Petrii,[38] Pitești, Ploiești și în alte locuri. Importanța pentru cunoașterea dezvoltării urbane a descoperirii acestor construcții, care aparțineau unor personaje de vază și unor orășeni bogați sau erau legate de activități economice, este de netăgăduit.

Descoperirile arheologice sunt așadar elocvente în ceea ce privește ridicarea continuă și evidentă a calității locuințelor, expresie a unei creșteri a gradului de dezvoltare economică a orașelor, reflectare totodată a diversificării și specializării activității meșteșugărești. Sunt semnificative în acest sens dovezile menționate asupra existenței frecvente, din a doua jumătate a sec. al XIV-lea, a unor clădiri spațioase de lemn cu pivniță, încălzite cu sobe de cahle comparabile cu cele folosite în orașele din centrul Europei. Prezența clădirilor de zid, semnificativă în ultimele decenii ale sec. al XV-lea și tot mai numeroase în sec. al XVI-lea și mai ales în sec. al XVII-lea marchează o nouă treaptă de dezvoltare urbanistică.

Evoluția continuă a calității locuințelor nu a fost, desigur, liniară. În diferite perioade au coexistat diferite categorii de locuințe — locuințele adîncite cu cele spațioase, cu pivniță, sau clădirile de lemn cu cele de piatră — reflectînd realități economico-sociale. Faptul că, de exemplu, la Tîrgoviște, în a doua jumătate a sec. al XIV-lea și la începutul sec. al XV-lea descoperirile dovedesc existența concomitentă în aceeași zonă a unor construcții adîncite și a unor locuințe mari, cu pivniță, se explică desigur prin aceea că primele vor fi fost anexe în cadrul unor gospodării sau pe lîngă construcții mai ample.

Un alt aspect la a cărui cunoaștere cercetările arheologice își pot aduce contribuția este cel al diferitelor dotări edilitare a căror evoluție confirmă dezvoltarea urbanistică. Descoperirile unor pavaje, cele privind conductele de aducțiune a apei, elementele de canalizare sau unele băi sunt concludente în această privință.

În sfîrșit, dar nu în ultimul rînd, cercetările arheologice au putut contribui la o mai bună

---

[28] Lia Bătrîna și Adrian Bătrîna, în «Cercet. Arheol.», IV, 1981, p. 144—150.

[29] Gh. I. Cantacuzino, în SCIVA, t. 32, nr. 1, 1981, p. 133.

[30] Idem în «Cercet. Arheol.», VI, 1983, p. 225.

[31] Lia Bătrîna și Adrian Bătrîna, în «Cercet. Arheol.», IV, 1981, p. 151—153.

[32] L. Chițescu și colab., în «Cercet. Arheol.», III, 1979, p. 210—218; *ibidem*, VI, 1981, p. 126—132, fig. 2—3; *ibidem*, V, 1982, p. 132—140 și fig. 7.

[33] Lia Bătrîna și Adrian Bătrîna, în «Cercet. Arheol.», IV, 1981, p. 152—153, fig. 5; N. Constantinescu, C. Ionescu în SCIVA, t. 31, 1981, nr. 1, p. 53—75.

[34] C. Ionescu, în RMM.MIA, an XIV, nr. 2, 1983, p. 67—68 fig. 5, Gh. I. Cantacuzino, P. Diaconescu, G. Mihăescu, în «RMM.MIA» an. XV, nr. 2, 1984, p. 35—42.

[35] Elena Busuioc, *O casă de orășean și documente materiale din sec. XIV—XV la Rîmnicu Vîlcea*, în SCIVA, t. 39, nr. 2, 1988, p. 119—142.

[36] Dorin Popescu, Gh. Diaconu, N. Constantinescu, S. Morintz, *Șantierul arheologic Tîrgșor*, în «Materiale», VI, 1959, p. 727—743.

[37] Gh. I. Cantacuzino, în «Cercet. Arheol.», VI, 1983, p. 225—230.

[38] L. Chițescu și colab., în «Cercet. Arheol.», III, 1979, p. 228—232, fig. 24.

http://patrimoniu.gov.ro

cunoaştere a valorilor arhitecturale care se remarcă pregnant, imprimînd o amprentă specifică fiecărui ansamblu, dominat de siluetele bisericilor, turnurilor sau altor clădiri monumentale. Cercetările au putut aduce precizări cronologice sau completări ale imaginii unor ansambluri numai parţial păstrate. Exemplele în acest sens, bine cunoscute, sunt numeroase. Este îndeajuns să ne referim la ansamblul Curţii domneşti de la Argeş, dominat de biserica Sf. Nicolae, la biserica şi vechea curte domnească din Cîmpulung sau la Bărăţia din acelaşi oraş, la Curtea domnească, Mitropolia şi mănăstirea Stelea din Tîrgovişte, la Curtea Veche şi Curtea Arsă din Bucureşti, la numeroasele biserici care au putut fi mai bine cunoscute sau ale căror urme au fost descoperite prin săpături.

Dacă în privinţa cunoaşterii unor aspecte ale civilizaţiei urbane din Ţara Românească rezultatele cercetărilor arheologice sunt semnificative, în ceea ce priveşte reconstituirea structurilor urbane pentru perioadele în care celelalte izvoare sunt lacunare ele pot fi considerate numai un început[39]. Amplasarea în teren a săpăturilor nu a putut fi, de multe ori, rezultatul urmăririi unei anumite problematici. În oraşele care îşi continuă existenţa construcţiile moderne care se suprapun vestigiilor medievale au împiedicat de multe ori investigarea acestora, iar aşezările urbane dispărute au fost prea puţin cercetate. La Tîrgşor, în ultimii 30—35 de ani, săpăturile au ocolit în general urmele oraşului medieval, la Piua Petrii mijloacele de care au dispus arheologii au fost relativ modeste, iar alte oraşe sau tîrguri dispărute — Gherghiţa, de pildă — nu au fost cercetate. Ceea ce lipseşte în bună măsură, chiar în oraşele unde săpăturile au fost mai întinse — Bucureşti, Tîrgovişte, Argeş, Oraşul de Floci — este o cartare riguroasă a tuturor descoperirilor, inclusiv a celor întîmplătoare, care să îngăduie reconstituirea tramei stradale, a parcelării sau a modului de organizare funcţională a teritoriului urban. Ne putem cu greutate aştepta ca în viitorul apropiat să existe mijloacele necesare pentru o cercetare care să acopere numeroasele pete albe existente în aceste probleme. Este însă foarte utilă o repertoriere a tuturor urmelor de clădiri de diferite categorii, descoperite prin cercetări sistematice sau întîmplător, publicate sau nepublicate, cît mai precis cartate (prin reconstituirea amplasării exacte în cazul în care ea nu s-a făcut la vremea respectivă), cu precizarea exactă a datării şi a duratei funcţionării. Chiar dacă o astfel de încercare s-ar lovi de destule dificultăţi, ea ar putea mări contribuţia arheologiei la cunoaşterea evoluţiei structurii urbane.

GH. I. CANTACUZINO

RÉSUMÉ

Les recherches archéologiques effectuées dans de nombreux centres urbains de la Valachie médiévale — Curtea de Argeş, Cîmpulung, Tîrgovişte, Bucarest, Rm. Vîlcea, Tîrgşor, Oraşul de Floci etc. — ont pu contribuer à la reconstitution des structures urbaines,aux études de morphologie urbaine.

Les fouilles archéologiques permettent de dater le début de la vie urbaine. L'étendue des villes, reflétant leur degré de developpement, peut aussi être déterminé. D'un grand intérêt peut être la contribution de l'archéologie à l'étude de l'organisation de la structure urbaine, en prouvant la persistance de la trame des rues constituée aux débuts des villes. On peut mieux connaître le lotissement, la disposition des maisons, d'une plus grande densité dans les zônes centrales, avec la tendance de rapprochement de l'axe des rues. Le degré de developpement urbain se refléte aussi dans la qualité des bâtiments. Il y a de nombreuses découvertes des maisons en bois pourvus de caves, chauffées aux poêles en careaux céramiques, ou des logements aux murs en pierre et briques. L'archéologie a fourni des données importantes sur les valeurs architecturales qui assurent des caractéristiques spécifiques aux différents ensembles urbains.

L'archéologie peut mieux contribuer à la connaissance des structures urbaines par un meilleur emplacement des fouilles en rapport aux problèmes qui doivent être étudiés et par un inventaire de toutes les découvertes des differentes constructions, avec une rigureuse précision chronologique et topographique.

---

[39] vezi Teodor O. Gheorghiu, *Arheologie şi planimetrie — unele aspecte de istorie urbană medievală românească extracarpatică*, în SCIVA, t. 42, nr. 2, 1990, p. 185—194.

http://patrimoniu.gov.ro

ELEMENTE DE COMPOZIȚIE SPAȚIALĂ ȘI FUNCȚIONALITATE URBANISTICĂ LA ÎNCEPUTURILE ORAȘELOR MEDIEVALE ROMÂNEȘTI EXTRACARPATICE

Fenomenul urbanizării Europei medievale, deși suscită interesul concertat al cercetării, este departe de a furniza repere la scară continentală. Una dintre problemele cele mai controversate și încă nerezolvată mulțumitor este cea referitoare la *momentul de la care o așezare poate fi numită oraș* și raportat la acest fapt trebuie căutate o parte din diferențierile zonale, regionale, de esență.

O anumită producție, un schimb de mărfuri, zidul de incintă sau apărarea pe alte căi, un model urban implementat, o anumită calitate a locuirii, un act de întemeiere sau recunoaștere a statutului urban etc. sînt tot atîtea repere ale unui început de oraș, fiecare dintre ele putînd funcționa independent sau în corelație cu toate celelalte, sau cu o parte a lor. Din acest punct de vedere se cunosc deja numeroase modele diferite de geneză și dezvoltare, sau de structură orășenească.

Deosebit de dificilă este situația generată fie de absența aproape a tuturor reperelor necesare fie, atunci cînd acestea există, de neputința stabilirii, din diverse motive, a unui consens al interpretării. În acest sens, îndrăznesc să susțin că istoriografia noastră dedicată fenomenului urbanizării, cu toate că, aparent, stabilește un control general al lui, dedus din extrapolarea unor cazuri izolate, individuale, în mod paradoxal, este pusă în imposibilitatea de a furniza *repere ferme privind începuturile urbane* a numeroase organisme urbane luate în parte. Se constată astfel, atît diferențe substanțiale privitoare la elementele ce ar constitui *probe ale urbanizării*, cît și privitoare la *cronologia fenomenului*. Din punct de vedere cronologic, neconcordanțele pornesc de la cîteva decenii și ajung la un secol sau chiar două. Cauza este, printre altele, recursul fragmentar la banca de date existentă și, mai precis, ignorarea informațiilor furnizate de planimetria urbană.

Nu este în intenția discuției de față de a trece în revistă modul în care istoriografia românească rezolvă aceste probleme[1], ci de a furniza un important reper al urbanizării românești, extras din categoria celor funcțional-spațiale și verificabil apoi pe cale arheologică. Acesta se referă la unul din principalele cîștiguri dobîndite de un centru urban, și anume *tîrgul permanent*.

Se poate spune că o așezare care, în evoluția sa, ori la un moment dat, face dovada deținerii unei asemenea funcțiuni a trecut, în orice caz, de nivelul de dezvoltare sătesc și îl atinge pe cel de tîrg sau cel urban, niveluri pe care, pentru spațiul românesc extracarpatic, le consider sinonime. Materializarea acestei funcțiuni este *piața orașului*, deseori gîndită sau rezultînd în formă de centru al așezării, apoi *strada comercială* principală sau rețeaua de străzi și piețe avînd acest rol. Nu există, cred, oraș medieval european care să fie lipsit de o asemenea componentă și aceasta se aplică, în egală măsură, majorității orașelor extraeuropene. Necesitatea schimbului se dovedește a fi mult mai stabilă decît necesitățile productive, militare, politice[2].

Cele două căi principale de alcătuire a acestui spațiu — spontană și dirijată — permit diferențierea tipologică între modelul conținînd un spațiu obținut printr-o evoluție lentă și cel conținînd un spațiu proiectat deliberat să susțină cadrul acestei funcțiuni. Analiza planului unui oraș medieval poate oferi numeroase informații în acest sens și coexistența dintre aceste două modele este deseori întîlnită.

Se poate spune fără să se greșească, decît eventual la nivel de detaliu, că *locul de schimb permanent* este legat *inextricabil* de

---

[1] Pentru aceasta și pentru rolul potențial al investigațiilor planimetrice, inclusiv bibliografice, vezi Eugenia Greceanu, *Structura urbană a orașului Roman, mărturie a trecutului istoric*, «Revista Muzeelor și Monumentelor», 1975, 2; T. O. Gheorghiu, *Arheologie și planimetrie — unele aspecte de istorie urbană medievală românească extracarpatică*, «Studii și cercetări de istorie veche și arheologie», 1990, 2, p. 185 și urm.

[2] Importanța și ponderea comerțului avînd drept sediu orașele moldovenești și muntenești reies din cele 95 de procente cu care acesta participa la comerțul statal (cf. R. Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV—XVI)*, București, 1965, p. 196.

http://patrimoniu.gov.ro

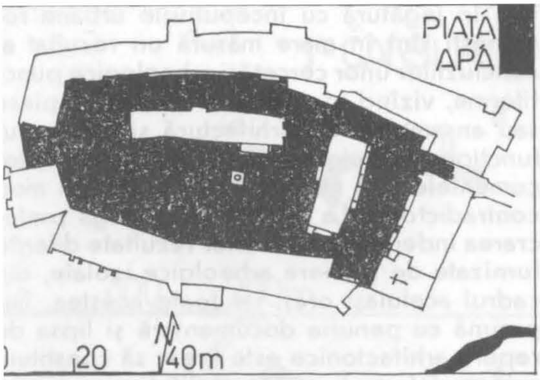

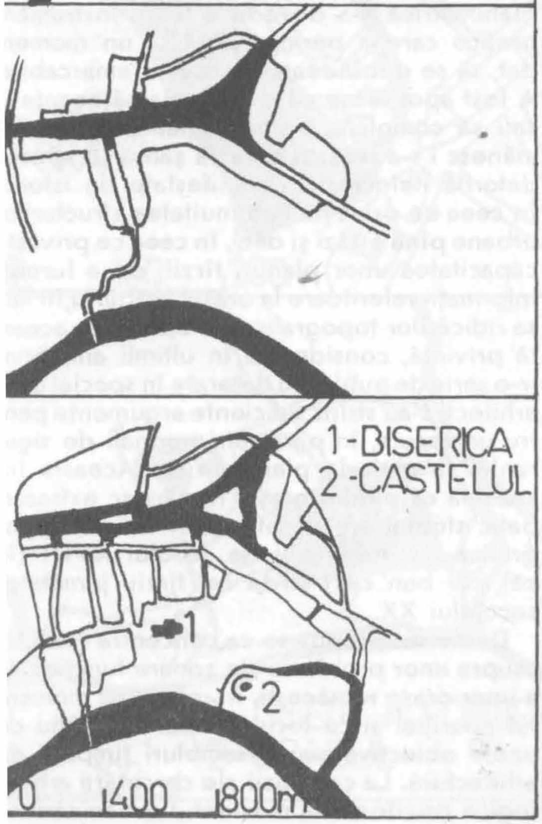

Fig. 1 Santo Vittorino (după L. Benevolo)

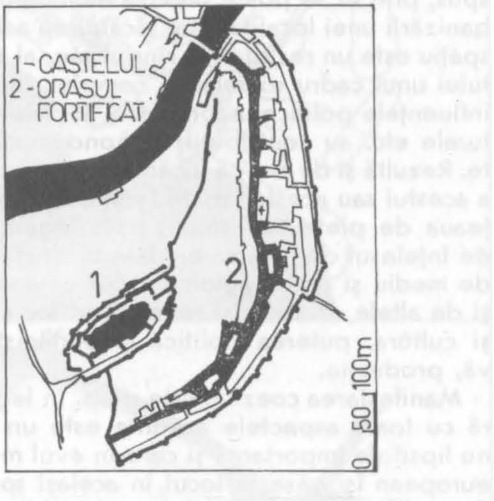

Fig. 4 Vianden (după A. Steinmetzer)

Fig. 2 Spisska Sobota (după ICOMOS—Bulletin, 4, Praga, 1976)

Fig. 3, a, b, — Hereford (după L. Benevolo) — două faze de constituire a pieței

— Modele urbane europene spontane sau semispontane

Fig. 5 Esztergom (după L. Gerö)

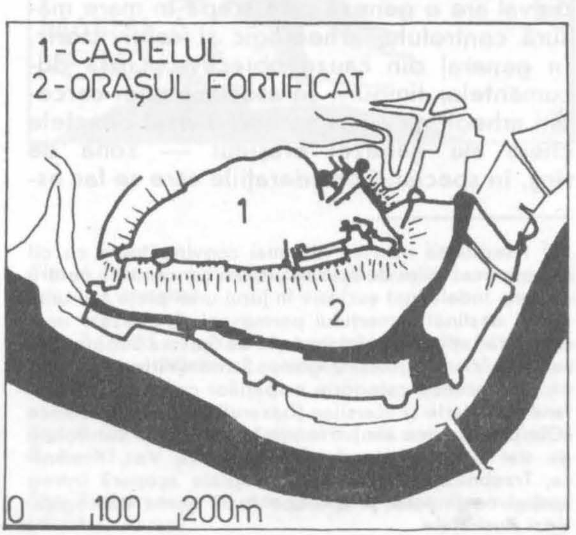

http://patrimoniu.gov.ro

naşterea oraşului[3] şi aceasta constituie un reper tipologic de mare valoare. Altfel spus, prin el se poate preciza momentul urbanizării unei localităţi, iar alcătuirea acestui spaţiu este un rezultat, la rîndul său, al efectului unui cadru extrem de complex în care influenţele politice, economice, sociale, culturale etc. au contribuţii cu ponderi diferite. Rezultă şi de aici că încărcătura semantică a acestui sau acestor spaţii (piaţa, strada, reţeaua de pieţe sau străzi) este legată atît de înţelesul de oraş ca entitate distinctă faţă de mediu şi restul aglomerărilor umane, cît şi de altele, în care îşi rezervă un loc cultul şi cultura, puterea politică şi administrativă, producţia.

Manifestarea coeziunii de grup, în legătură cu toate aspectele amintite este un fapt nu lipsit de importanţă şi care în evul mediu european îşi găseşte locul în acelaşi spaţiu. Se poate afirma astfel că nu există, decît în cazuri rare, spaţii de schimb urbane care să nu fie însoţite de prezenţa primăriei, a bisericii sau a altor construcţii de interes obştesc, ocupînd în majoritatea cazurilor amplasamente semnificative.

Coroborarea tuturor acestor aspecte, în care *alcătuirea spaţiului se conjugă cu implantarea arhitecturii amintite*, furnizează repere sigure, ante quem mai precis, ale începuturilor oraşului. Ele sînt cu atît mai preţioase în situaţia inexistenţei altora sau prin coroborare cu cele deocamdată nesigure şi care capătă înţelesuri depline doar în relaţie cu fenomenul constituirii spaţiului de schimb.

Aminteam înainte că oraşul românesc medieval are o geneză care scapă în mare măsură controlului arheologic şi celui istoric, în general din cauze obiective. Lipsa documentelor timpurii se asociază unei cercetări arheologice care rareori a vizat punctele cheie ale genezei oraşului — zona de tîrg, în special. Consideraţiile care se fac astăzi în legătură cu începuturile urbane româneşti sînt în mare măsură un rezultat al concluziilor unor cercetări arheologice punctiforme, vizînd în special arealul unor piese sau ansambluri de arhitectură şi nu *spaţiul funcţional principal al oraşului*, la fel cum documentele sînt interpretate deseori în mod contradictoriu. La aceasta se adaugă prelucrarea independentă a unor rezultate diferite furnizate de şantiere arheolgice izolate, din cadrul aceluiaşi oraş, iar toate acestea, împreună cu penuria documentară şi lipsa de repere arhitectonice este firesc să constituie principalele motive ale amintitelor neconcordanţe ivite în istoriografia problemei. Este suficient să amintesc cazurile oraşelor Suceava, Iaşi, Roman, Tîrgovişte, acestea fiind cel mai intens cercetate.

Pentru găsirea unei soluţii valabile, trebuie să se recurgă la coroborarea tuturor categoriilor de informaţii, iar între acestea *planul ca depozitar de date şi materializare a tuturor factorilor generatori şi de dezvoltare* poate avea un rol dintre cele mai importante.

Pentru oraşul de tip occidental metoda planimetrică s-a dovedit a fi un instrument preţios care a permis, pînă la un moment dat, să se dobîndească succese remarcabile. A fost apoi lesne ca arheologia să nuanţeze sau să completeze informaţia. Oraşului românesc i s-a refuzat această şansă în special datorită neîncrederii manifestate de istorici în ceea ce priveşte continuitatea structurilor urbane pînă astăzi şi deci, în ceea ce priveşte capacitatea unor planuri tîrzii de a furniza informaţii referitoare la oraşul timpuriu, în lipsa ridicărilor topografice de epocă. În această privinţă, consider că în ultimii ani, printr-o serie de publicaţii datorate în special unor arhitecţi s-au strîns suficiente argumente pentru un recurs, în parametri normali de siguranţă, la metoda planimetrică. Aceasta înseamnă că pentru oraşul românesc extracarpatic studiul are drept suport ridicări topografice nu mai vechi de secolul XVIII (în cel mai bun caz) şi de cel tîrziu jumătatea secolului XX.

Demersul propus se va concentra exclusiv asupra unor probleme de zonare funcţională a unor oraşe româneşti, în relaţie cu momentul apariţiei şi cu locul ocupat în spaţiu de unele obiective sau ansambluri timpurii de arhitectură. La concluzii ale cercetării arheologice privitoare la momentul urbanizării se

---

[3] Aserţiunea este cu atît mai convingătoare cu cît se aplică cazurilor de aşezări urbane concentrate pentru un timp îndelungat exclusiv în jurul unei pieţe sau unui spaţiu destinat comerţului permanent. Ipostazele unei dezvoltări spontane sînt ilustrate de Spisska Sobota, Hereford, Vianden, Esztergom, Santo Vittorino, Telc etc. Din aceeaşi categorie a spaţiilor comerciale spontane face parte şi «carsija» (bazarul) oraşelor balcanice (Ohrid, Dacovice etc.). Promovări dirijate şi controlate de stat sînt ilustrate de Spisska Nova Ves, Kremnica, Trzebnica, Lübeck etc. Exemplele acoperă întreg spaţiul continental şi aproape toată gama tipologică. Vezi ilustraţiile

http://patrimoniu.gov.ro

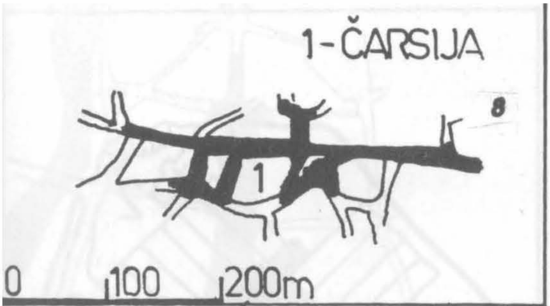

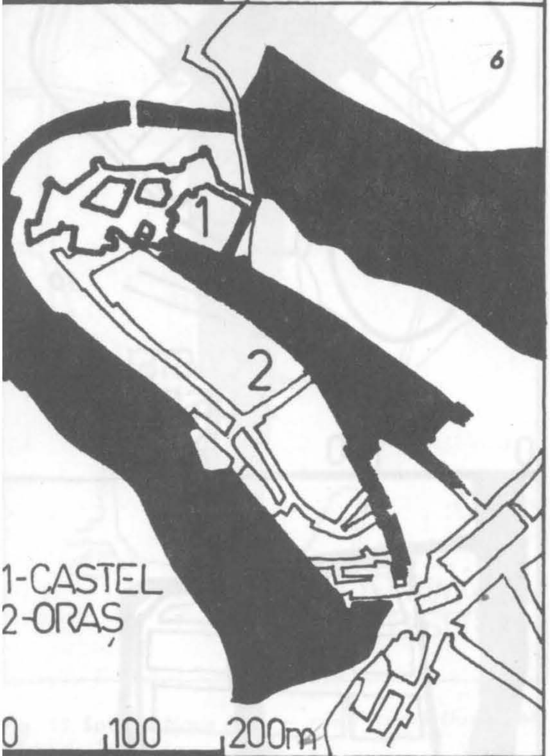

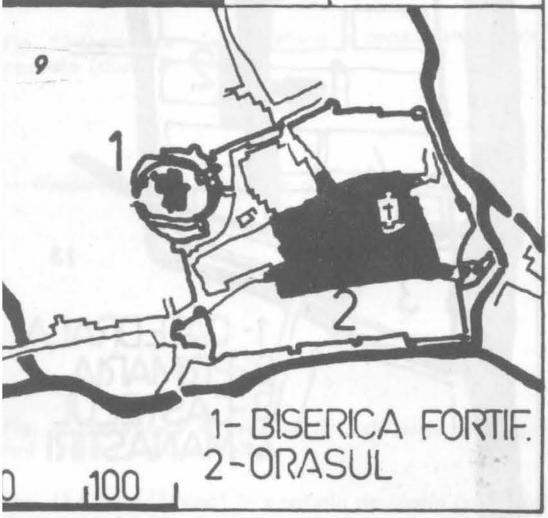

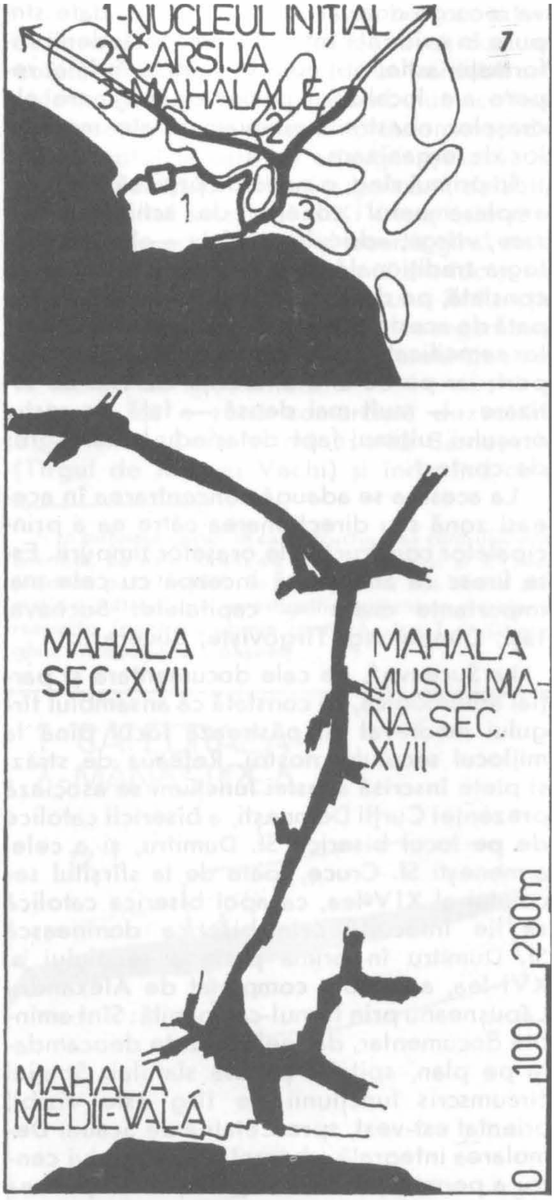

Fig. 6 Telc — exemplu de piață liniară semiregulată (după J. Hruska)

Fig. 7 Ohrid — planul de ansamblu al orașului — faza otomană — detaliu al zonei centrului comercial (după B. Kojic)

Fig. 8 Dacovice — detaliu al zonei comerciale (după B. Kojic)

Fig. 9 Kremnica — exemplu de piață semiregulată (după L. Sasky)

http://patrimoniu.gov.ro

va recurge doar acolo unde aceste date sînt puse în evidență într-un mod concludent. Informația astfel obținută va furniza în final repere ale localizării nucleelor originare ale orașelor noastre medievale și ale modului lor de organizare.

În primul rînd, o sumă de precizări privind amplasamentul zonelor de schimb: «bazar», «tîrg», «dricul orașului» — în terminologia tradițională. Din analiza planurilor se constată, pe de o parte, poziția centrală ocupată de aceste zone în cadrul orașului și locul lor semnificativ în raport cu rețeaua de transport; iar pe de alta diferența vizibilă de lotizare — mult mai densă — față de restul orașului, ultimul fapt detașîndu-le fără greș de context.

La acestea se adaugă concentrarea în aceeași zonă sau direcționarea către ea a principalelor construcții ale orașelor timpurii. Este firesc ca analiza să înceapă cu cele mai importante orașe — capitalele: Suceava, Iași, Cîmpulung, Tîrgoviște, București.

La *Suceava*[4], pe cale documentară și parțial arheologică, se constată că ansamblul tîrgului medieval își păstrează locul pînă la mijlocul secolului nostru. Rețeaua de străzi și piețe înscrisă acestei funcțiuni se asociază prezenței Curții Domnești, a bisericii catolice de pe locul bisericii Sf. Dumitru, și a celei armenești Sf. Cruce, toate de la sfîrșitul secolului al XIV-lea, ca apoi biserica catolică să fie înlocuită prin biserica domnească Sf. Dumitru în prima parte a secolului al XVI-lea, ansamblu completat de Alexandru Lăpușneanu prin turnul-campanilă. Sînt amintite documentar, dar nelocalizate deocamdată pe plan, spitalul și casa sfatului. Spațiul circumscris funcțiunii de tîrg este vizibil orientat est-vest, spre Cetatea de Scaun. Demolarea integrală, aberantă, a vechiului centru a permis, pe de altă parte, descoperirea întregii rețele de pivnițe ce ocupa aproape în totalitate subsolul acestei zone și faptul este verificabil pentru toate orașele românești extracarpatice, dar cu precădere pentru cele moldovenești.

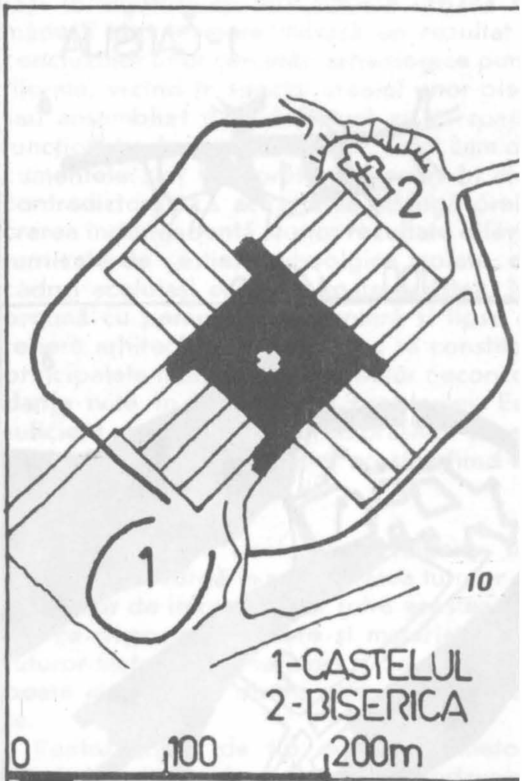

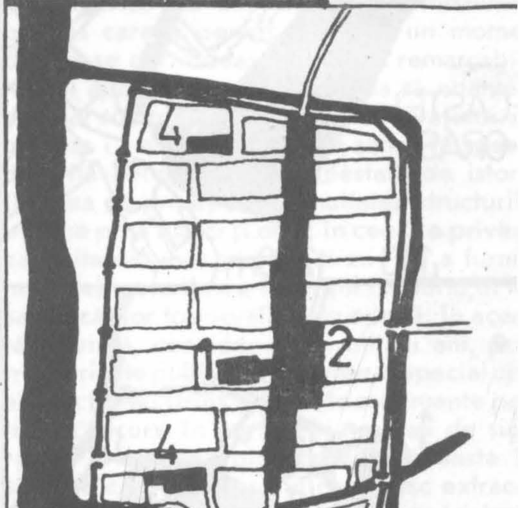

---

[4] Studiul de caz detaliat vezi la T. O. Gheorghiu, *Începuturile Sucevei medievale*, «Arhitectura», 1—6, 1990, pag. 132 și urm. Aici se găsește și bibliografia la zi, cu excepția: M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească, Contribuții (Suceava pînă la mijlocul secolului al XVI-lea)*, București, 1989, care nu schimbă în nici un fel datele problemei puse de autor anterior

http://patrimoniu.gov.ro

În legătură cu Suceava se consideră că, evoluției lente de pînă pe la mijlocul secolului al XIV-lea îi urmează un veritabil salt valoric al producției, schimbului, culturii etc, însoțitor al primelor ctitorii domnești din oraș. Faptul la care se adaugă așezarea în oraș a coloniștilor armeni și germani, databilă tot la sfîrșitul secolului al XIV-lea, este probat pe cale arheologică și poartă girul atestărilor documentare. Tot atunci are loc și reorganizarea urbanistică a orașului în funcție de noile repere arhitecturale, reorganizare amintită deseori confuz sau ignorată de unele lucrări de specialitate[5].

Iașiul, cu o zonă comercială dezvoltîndu-se între Curte și mănăstirea Barnovschi (Tîrgul de Jos sau Vechi) și începînd cu a

[5] În puținele cazuri în care structurarea centrului este amintită, ea este localizată abia în secolul al XVI-lea (*ibidem*, p. 157—158). Se reia astfel o mai veche afirmație rezultat al unei investigații fragmentare a spațiului respectiv (pentru o opinie contrară, vezi T. O. Gheorghiu, *Începuturile...* passim)

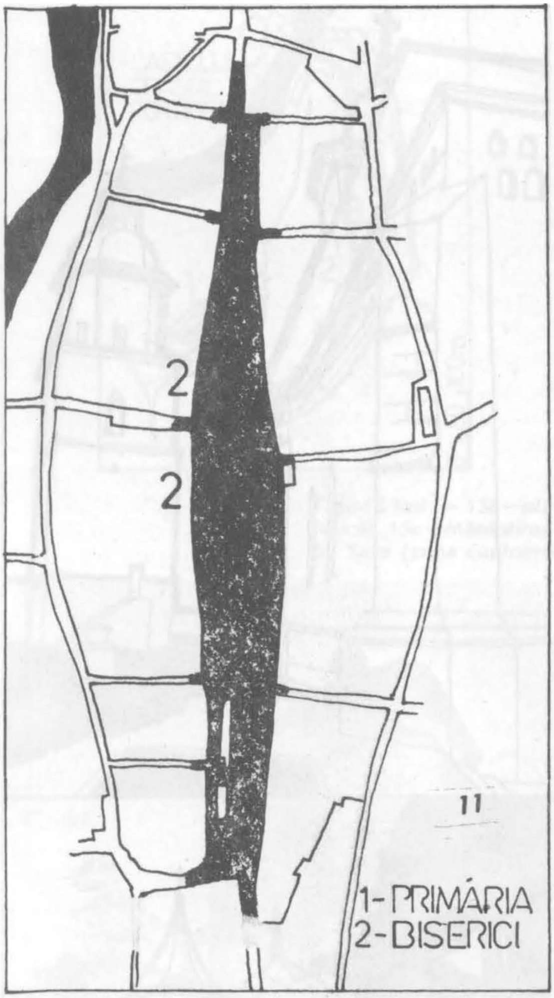

Fig. 11 Spisska Nova Ves — piață liniară (fusiformă) (după L. Sasky)

Fig. 12 Domazice — două etape în organizarea pieței centrale (după D. Libal)

— Modele urbane europene dirijate (prestabilite)

Fig. 10 Trezebnica — exemplu tipic de piață rectangulară (după P. Niedermaier)

Fig. 13 Elbing (Elblag) — exemplu de spațiu comercial de tip stradal (după W. Hubatsch)

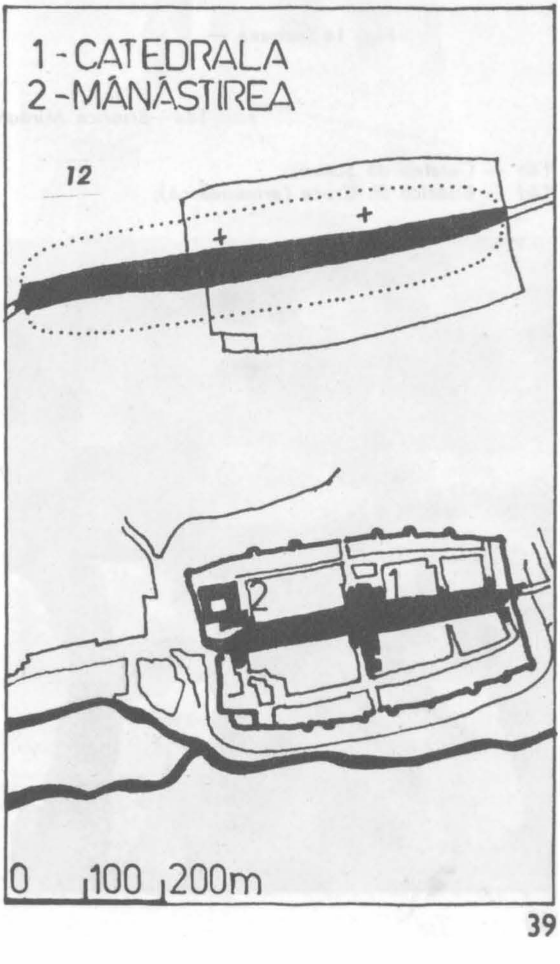

http://patrimoniu.gov.ro

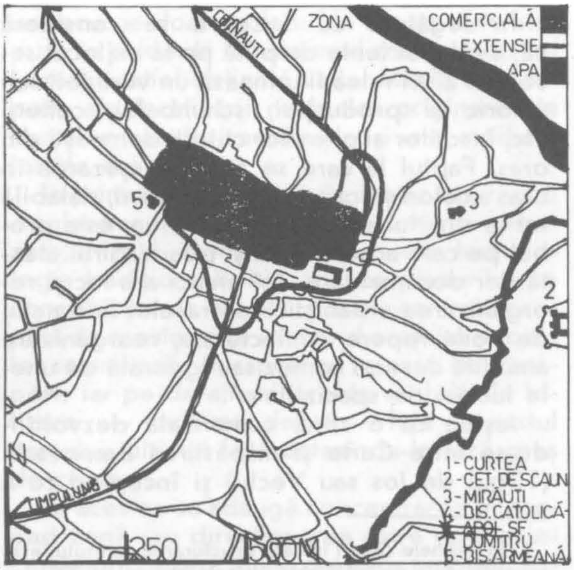

14a — planul orașului;

14c — Biserica Sf. Dumitru;

Fig. 14 Suceava —

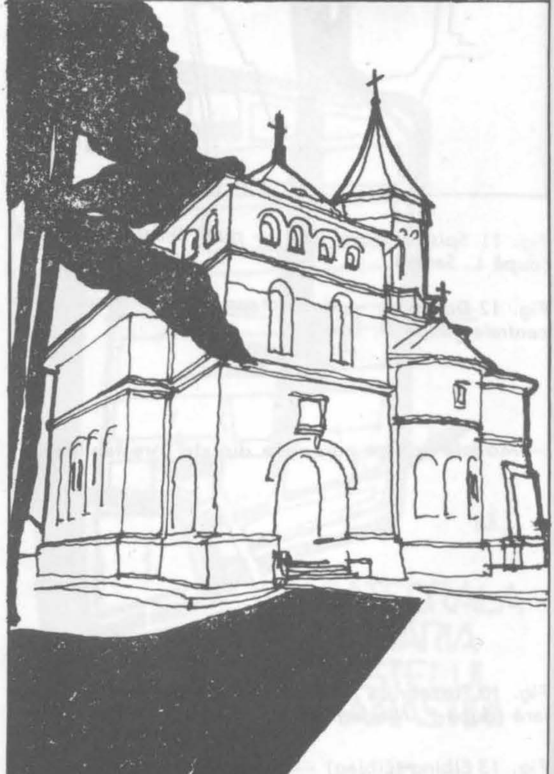

14e — Biserica Mirăuți

14b — Cetatea de Scaun;
14d — Biserica Sf. Cruce (armenească);

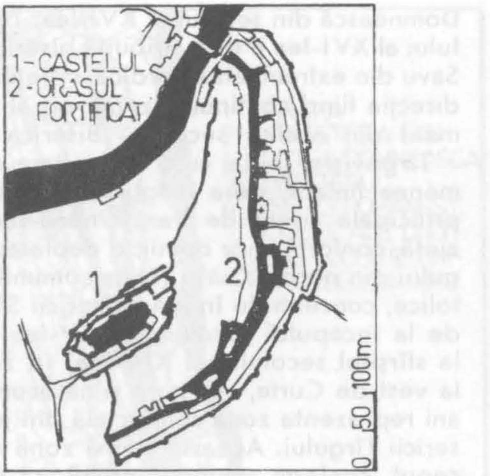

Fig. 15 Iaşi — 15a—planul oraşului; 15b—Biserica Catolică; 15c—Mănăstirea Barnovschi; 15d—Mănăstirea Sf. Sava (zona cuptoarelor de sec. XIV—XV)

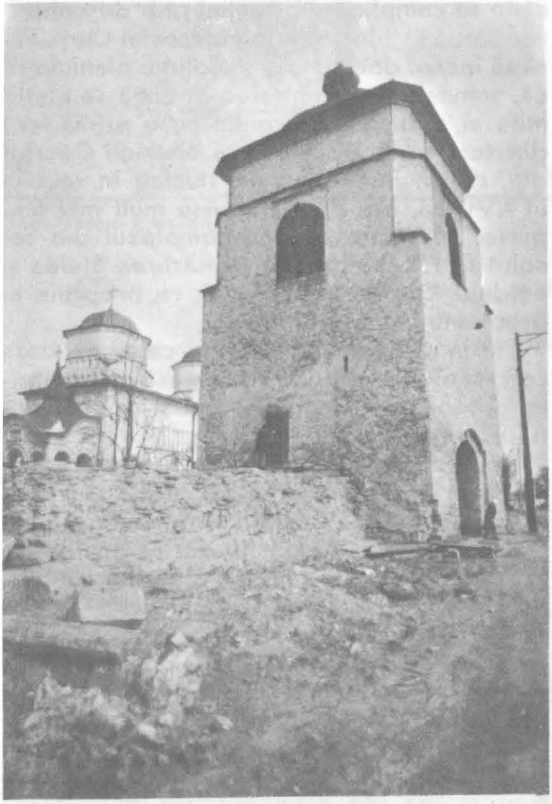

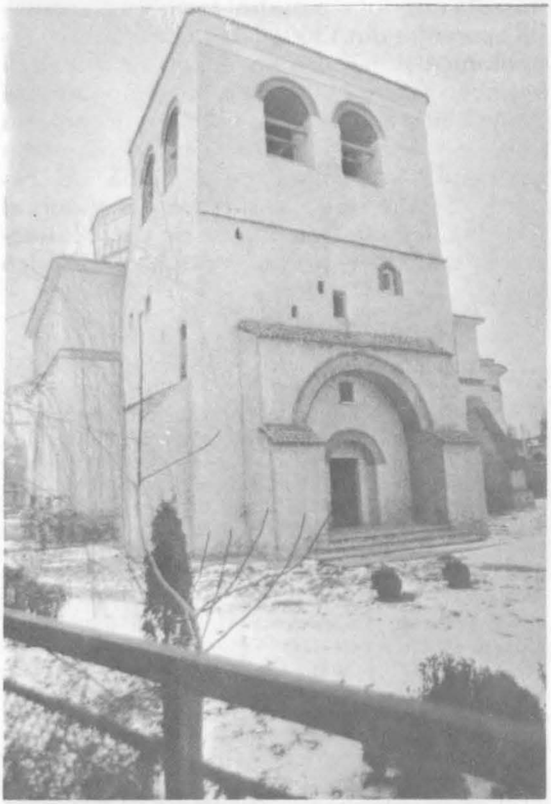

doua jumătate a secolului al XVI-lea, pînă în zona actualei Pieţe a Unirii (Tîrgul de Sus) are, conform rezultatelor de pînă acum ale cercetărilor arheologice (deocamdată doar parţial concludente)[6], saltul valoric către urban întîrziat faţă de Suceava. El este însoţit sau determinat de implantarea Curţii Domneşti la intersecţia principalelor artere ale oraşului, implant datat, deocamdată, la în-

[6] Evaluarea critică a informaţiilor la zi este conţinută de *Studiul de caz — Iaşi*, manuscris. Vezi şi T. O. Gheorghiu, *Arheologie şi planimetrie...*, p. 187—188 şi *idem*, *Planimetria şi arheologia* — «Anuarul Institutului de istorie şi arheologie din Cluj», 1989, p. 597 şi urm.

http://patrimoniu.gov.ro

ceputul secolului al XV-lea. Biserica domnească Sf. Nicolae ridicată de Ştefan cel Mare peste o mai veche biserică de lemn completează ansamblul.

Vama, contemporană probabil cu Curtea, biserica Sf. Vineri din secolul al XVI-lea şi mănăstirea Barnovschi, gîndită ca o a doua reşedinţă domnească, de la începutul secolului al XVIII-lea, la care se vor adăuga cîteva hanuri, mobilizează zona, conferindu-i funcţii şi semnificaţii suplimentare. Aceeaşi zonă este delimitată spre nord şi nord-vest de nucleele de locuire armenesc şi catolic, aşezate la Iaşi cel mai tîrziu la începutul secolului al XV-lea şi, după unele opinii, în jumătatea a doua a secolului al XIV-lea.

Cîmpulungul[7], mult mai puţin cercetat din punct de vedere arheologic îşi probează în mare parte vechimea şi statutul prin cunoscuta inscripţie a pietrei tombale a comitelui Laurenţiu din 1300. Cîteva descoperiri arheologice şi mărturii documentare mai tîrzii verifică datarea timpurie şi completează ansamblul datelor. Zona de tîrg, organizată liniar, urmărind în general Strada Mare are orientarea influenţată de o sumă de repere: Bărăţia, de la sfîrşitul secolului al XIII-lea, Curtea Domnească de pe locul actualei mănăstiri Negru Vodă[8] şi Biserica Domnească din secolul al XVI-lea. Tot secolului al XVI-lea îi este atribuită biserica Popa Savu din extremitatea nordică a pieţei-străzi, direcţia fiind continuată printr-un alt monument din acelaşi secol — Biserica Valea.

Tîrgovişte, iniţial cu o dezvoltare de asemenea liniară, de-a lungul Străzii Mari — principala arteră de tranzit nord-sud, prezintă, conform unor opinii, o deplasare a tîrgului din nordul Curţii (zona comunităţii catolice, concentrate în jurul bisericii Sf. Maria de la începutul secolului al XV-lea sau de la sfîrşitul secolului al XIV-lea) în zona de la vest de Curte, cea care pînă acum cîţiva ani reprezenta zona comercială din jurul bisericii Tîrgului. Această ultimă zonă ar fi început, conform aceloraşi opinii, să se constituie ca atare abia după implantarea Curţii Domneşti la sfîrşitul secolului al XIV-lea. Investigaţia privind constituirea zonei comerciale se complică substanţial prin descoperirea construcţiilor anterioare acestei Curţi. Fără să încerc deocamdată o soluţie planimetrică, semnalez concentrarea în zonă sau la limita ei, a bisericii Tîrgului cu o primă fază din secolul al XVI-lea şi a bisericii Geartoglu, datată iniţial ca prim nucleu în secolul al XVI-lea, dar dovedindu-se mult mai timpurie. Se poate adăuga complexul din secolul al XV-lea de sub mănăstirea Stelea şi evident, Curtea Domnească, cu propriile ei probleme de cronologie.

Există şi numeroase opinii care, pe baza cercetărilor arheologice plasează începuturile urbane ale Tîrgoviştei ulterior momentului aşezării domniei aici[9].

Zona comercială din *Bucureşti*, dezvoltată preponderent în nordul, estul şi vestul Curţii Domneşti (Vechi), cu începuturi în secolul al XIV-lea îşi păstrează locul pînă astăzi. Pe baza unor cercetări arheologice parţiale, se consideră că nucleul originar, corespunzător «Tîrgului de Jos», trebuie plasat în estul Curţii, în zona viitoarei biserici a Doamnei Maria din secolul al XVI-lea, el extinzîndu-se treptat spre vest şi nord. Zonele locuite în secolul al XV-lea din jurul bisericii descoperite sub biserica Sf. Gheorghe Nou şi cea din estul acesteia delimitează pentru acel moment spaţiul funcţional de

---

[7] O bibliografie sumară a Cîmpulungului trebuie să curpindă: I. Răuţescu, *Cîmpulung-Muscel, monografie istorică*, Cîmpulung, 1943, H. Stănescu, *Constribuţie, în baza studierii vechilor monumente şi aşezăminte orăşeneşti la cunoaşterea vieţii la Cîmpulung-Muscel, în timpul orînduirii feudale*, în *Stud. cercet. ist. artei*, 1961, 2, p. 458 şi urm., I. Hurdubeţiu şi Fl. Mîrţu, *Cîmpulung-Muscel medieval*, «Studii şi articole de istorie» XI, 1968, p. 27 şi urm., Carmen Jinga Mariana, *Consideraţii asupra genezei oraşului Cîmpulung-Muscel*, «Studii şi cercetări — Muzeul Cîmpulung-Muscel, 1981, p. 11 şi urm., Gh. I. Cantacuzino şi colectiv, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice de la fosta curte domnească din Cîmpulung din anii 1975—1977*, «Studii şi comunicări — Muzeul Cîmpulung-Muscel», 1981, precum şi celelalte rezultate ale cercetărilor arheologice publicate în «Studii şi cercetări — Muzeul Cîmpulung-Muscel», «Materiale şi cercetări arheologice», «Cercetări arheologice»

[8] Reluăm astfel concluziile unei părţi din istoriografia problemei. Datele de temă urbanistice nu se schimbă esenţial nici dacă luăm în considerare varianta inexistenţei aici a unei curţi domneşti. Ansamblul pe care îl suprapune actuala mănăstire acesta este motivul pentru care o bună parte din concluziile preliminare care ar fi avut nevoie de verificări ulterioare, trebuie privite cu rezervă.

[9] **Neconcordanţele literaturii de specialitate privitoare la Tîrgovişte, vezi la T. O. Gheorghiu, *Arheologie şi planimetrie...*, p. 188.**

http://patrimoniu.gov.ro

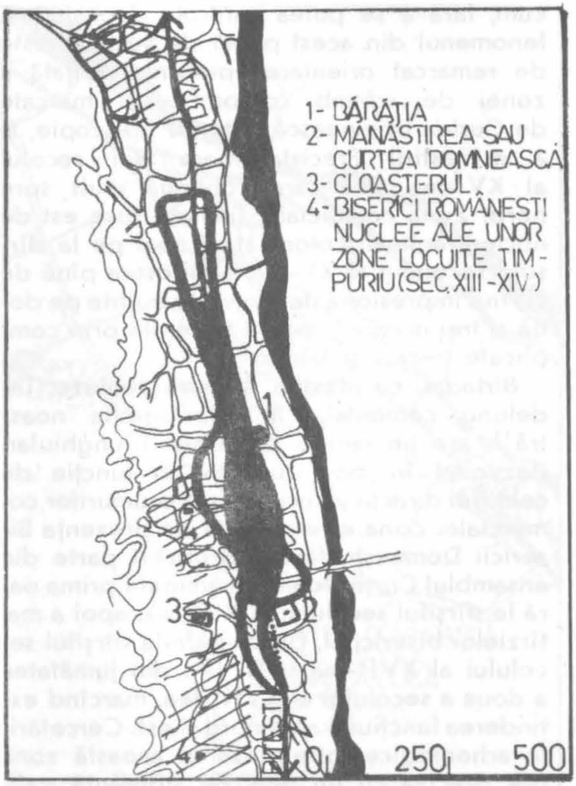

16a—planul oraşului;

16c—Mănăstirea Negru Vodă;

16d—Biserica Sf. Gheorghe;

Fig. 16 Cîmpulung —

16e — Fragment din centrul comercial cu Biserica Domnească

16b — Bărăţia;

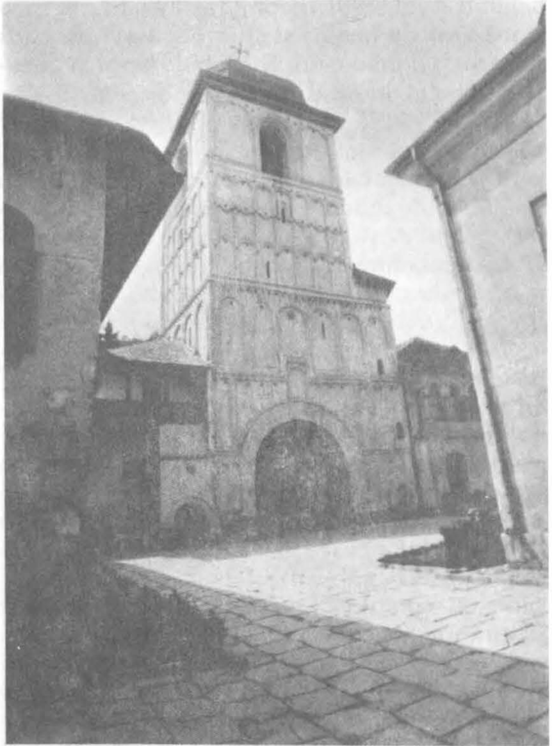

H.F.

http://patrimoniu.gov.ro

schimb[10]. El va fi înconjurat mai tîrziu spre nord-vest de hanuri şi spre nord-est de curţi boiereşti şi mănăstiri, înglobate apoi şi acestea tîrgului în continuă extensie.

O altă serie de oraşe importante, fără să fie reşedinţe domneşti însemnate, adăpostind doar curţi domneşti temporare sau alte instituţii feudale — Botoşani, Roman, Bîrlad, apoi Piteşti, Buzău — face dovada aceloraşi concentrări de funcţiuni localizate spre centru sau determinînd orientarea sau structurarea zonei comerciale.

Botoşaniul posedă, implantate în plină zonă comercială, două ctitorii domneşti — Sf Gheorghe şi Uspenia — de la mijlocul secolului al XVI-lea, posibil a fi ridicate, măcar una din ele, peste mai vechi lăcaşuri de lemn. Dacă biserica Sf. Gheorghe, marcînd zona «Tîrgului Vechi» a avut sigur rol de biserică domnească urbană, se pare că Uspenia, astăzi în «Tîrgul Nou», făcea parte dintr-un complex monastic. Faptul, desebit de important, poate lămuri planimetria de origine a zonei de schimb şi modul în care s-a petrecut extensia. Un alt reper este constituit de spaţiul ocupat în imediata apropiere a «Tîrgului Vechi», în sud, de comunitatea armenească, cu o primă biserică ridicată înaintea mijlocului secolului al XVI-lea[11].

Romanul, despre care, din considerente arheologice, se vorbeşte ca despre un exemplu tipic de oraş înfiinţat la sfîrşitul secolului al XIV-lea ca urmare a ridicării unei cetăţi a puterii centrale, confirmîndu-se astfel o atestare documentară interpretabilă şi tradiţia, pune probleme de cronologice a începuturilor orăşeneşti cu mult mai mari decît au concluzionat cercetările arheologice[12]. Oricum, fără a se putea controla deocamdată fenomenul din acest punct de vedere, este de remarcat orientarea puternic dirijată a zonei de schimb conform axei marcate de Curtea Domnească, ulterior Episcopie, şi a mănăstirii Precista Mare din secolul al XVI-lea, axă care continuă mult spre nord. Zona comercială, limitată spre est de nucleul armean colonizat, ocupat pe la sfîrşitul secolului al XV-lea, adăpostea pînă de curînd impresionantele pivniţe boltite pe două şi trei niveluri, legate între ele prin complicate treceri şi trape.

Bîrladul, cu atestări timpurii confuze, îndelung comentate în istoriografia noastră[13], are un centru comercial triunghiular, dezvoltat în mod sugestiv în funcţie de cele trei direcţii principale ale drumurilor comerciale. Zona este marcată de prezenţa Bisericii Domneşti, făcînd probabil parte din ansamblul Curţii Domneşti amintită prima oară la sfîrşitul secolului al XVI-lea, apoi a mai tîrzielor biserici Sf. Dimitrie de la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi Sf. Ilie din jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea, marcînd extinderea funcţiunii spre nord şi est. Cercetările arheologice întreprinse în această zonă pot preciza cu un plus de siguranţă, cronologia şi structura timpurie a zonei.

În Ţara Românească, *Piteştiul* este un alt exemplu de dezvoltare liniară a zonei de schimb centrale, care are drept reper biserica domnească din secolul al XVII-lea, suprapunînd o mai veche bănuită biserică de la sfîrşitul secolului XIV. Acest loc este plauzibil să fi fost ocupat, într-una din variantele de interpretare, de Curtea Domnească, deseori amintită documentar începînd cu prima parte a secolului al XVI-lea. Datarea timpurie a acelei biserici este în consens cu atestările documentare care, începînd cu 1385, amintesc despre Piteşti ca de un «Tîrg Nou», pe unul din traseele comerciale importante ale zonei. În secolul al XVIII-lea, în cealaltă extremitate a spaţiului comercial se va construi biserica Sf. Nicolae, întreaga zonă fiind delimitată la nord şi la sud de o serie de repere mai tîrzii faţă de nucleul originar, din secolele XVI—XVIII, furnizînd informaţii concludente privitoare la modul de extensie a spaţiului respectiv[14].

---

[10] Săpăturile arheologice din Bucureşti, după un început impetuos, au fost înlocuite cu sporadice cercetări de salvare, dispărute şi ele ulterior, în paralel cu demolarea unor zone importante din perimetrul istoric. Acesta este motivul pentru care o bună parte din concluziile preliminare care ar fi avut nevoie de verificări ulterioare, trebuiesc privite cu rezervă

[11] Cea mai completă informaţie arhitecturală şi urbanistică la Eugenia Greceanu, *Ansamblul urban medieval Botoşani*, Bucureşti, 1981

[12] Din păcate, între rezultatele cercetărilor arheologice şi cele ale investigaţiei planimetrice de pînă acum nu s-au realizat apropieri care să elucideze geneza şi evoluţia timpurie a oraşului (vezi M.D. Matei şi L. Chiţescu, «Dacia» N.S., 10, 1966, p. 314 şi urm., idem, «Stud mater. muzeogr. ist. mil.,» 1, 1968, p. 31 şi urm., M.D. Matei, «*Studii de istorie*...» p. 69—72 etc. şi Eugenia Greceanu, *Structura urbană*..., passim.

[13] În lipsa cercetărilor arheologice şi a unor documente sigure, analiza se rezumă la perioada ulterioară secolului XV, de cînd se dispune de date mai precise

[14] Problemele generale ale oraşului şi monumentelor

http://patrimoniu.gov.ro

17a—planul orașului;

17c — Biserica Stelea și ruinele construcțiilor anterioare;

17d—Biserica Geartoglu;

Fig. 17 Tîrgoviște —

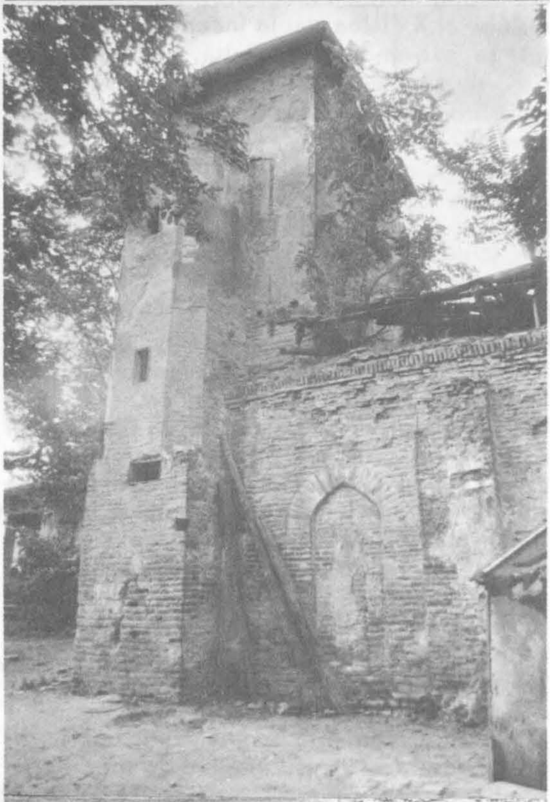

17e — pivniță de locuință din zona Stelea — sec. XIV — XV

17b — Curtea Domnească;

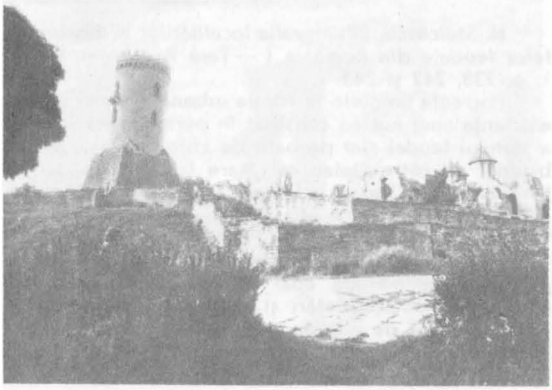

http://patrimoniu.gov.ro

Buzăul, care nu a beneficiat de nici un fel de săpături arheologice, ilustrează un caz aparte. El nu posedă în stricta zonă de schimb nici un monument sau vestigiu susceptibil de a constitui reper timpuriu, fapt ce poate fi explicat eventual prin dispariția acestora și prin lipsa investigațiilor arheologice. În imediata apropiere a străzii Tîrgului, în spatele imediat al frontului de sud, există însă biserica Negustori, posibil de a fi fost construită peste prima biserică atestată documentar în 1585, cea a popii Mihai, prima sau una din primele biserici ale așezării în concepția multor cercetători. La sfîrșitul secolului al XVI-lea sau la începutul următorului, în extremitatea cealaltă a spațiului de tîrg, se va ridica biserica «Sf. Îngeri», concentrînd ulterior în jurul ei un nucleu de schimb.

Cîndva, după începutul secolului al XVI-lea, cînd la Buzău se va așeza Episcopia, sau după prima jumătate a aceluiași secol, cînd se va ctitori mănăstirea Banu, se va produce o reorganizare a zonei de tîrg, urmărind, de data aceasta, axul determinat de cele două importante ansambluri.

Rămîne deschisă problema numărului mare de biserici atestate documentar de-a lungul timpului și nelocalizate, ca și a cetățuii ridicate de către Negru Vodă, amintită de Pietro Luccari. Ar trebui căutate apoi locurile de unde au fost emise documente domnești, toate acestea constituind repere de prim ordin. În varianta în care pe locul Episcopiei se va dovedi că poate fi localizat vreunul din aceste ansambluri aulice, datele de temă se inversează, putîndu-se dovedi anterioritatea axului de compoziție nord-sud față de cel materializat de strada Tîrgului[15].

Concentrarea funcțională din, sau la limita zonei de tîrg permanent se menține și pentru orașele cu un ascendent timpuriu, urmat la un oarecare timp de o eclipsă prelungită pînă în zilele noastre, precum și pentru orașele mai noi. Din primele, exemple excelente sînt Baia, Siretul și Curtea de Argeș, iar dintre ultimele, Galați, Tîrgu-Jiu, Rîmnicu-Sărat.

La *Curtea de Argeș* spațiul tîrgului este direcționat spre ansamblul Curții Domnești, Bisericii Domnești și bisericii Sîn Nicoară, primle două datînd, în faza lor aulică, de la începutul secolului al XIV-lea.

Dacă biserica Botușari, ridicată în cealaltă extremitate a zonei de tîrg de Petru Cercel în 1583, a fost într-adevăr zidită peste o biserică catolică de la sfîrșitul secolului XIV[16], înseamnă cu atît mai mult că trasarea tîrgului nu este întîmplătoare. Rămîne de văzut dacă biserica Adormirea, în plină zonă centrală și ctitorită mai tîrziu nu marchează unirea celor două nuclee construite — dinspre Curte și al bisericii catolice, sau nu suprapune o biserică mai timpurie, importantă pentru urmărirea configurației de atunci a zonei de tîrg.

Rîmnicu-Sărat prezintă o dezvoltare a centrului de asemenea liniară, axată pe biserica ridicată de Ștefan cel Mare[17], centru dublat pînă de curînd de o impresionantă rețea de pivnițe. La sfîrșitul secolului al XVII-lea, în apropierea tîrgului se va ridica de către Brâncoveanu, mănăstirea fortificată, fapt ce delimitează cu destulă precizie zona construită spre acea parte.

Procedeul folosit aici, avînd drept subiect orașele românești extracarpatice este de fapt parte a metodei pe care am numit-o «contextualistă»[18], pentru că determină întinderea așezării la un moment dat, indirect, pe baza unor date contextuale, din care face parte amplasarea în spațiu a unor piese sau ansambluri de arhitectură. Poziția lor în planul orașului poate fi un indiciu dacă în mo-

---

sale sînt tratate de Eugenia Greceanu, *Ansamblul urban medieval Pitești*, București, iar unele considerații cu privire la geneza structurilor sale urbane apar la T.O. Gheorghiu, *Studiu de caz — Pitești*, «Arhitectura», 1988, 3, p. 47 și urm.

[15] Buzăul concentrează o bibliografie bogată, prelucrată istoric de I. Ionescu, *Istoria orașului Buzău*, București, 1979 și împreună cu unele informații planimetrice, de T.O. Gheorghiu, *Buzăul — orașul medieval*, «Arhitectura», 1986, 1, p. 41 și idem, *Studiu de caz — Buzău*, manuscris, în care se emit variantele cele mai plauzibile de localizare a diferitelor nuclee locuite sau ansambluri

[16] N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România I — Țara Românească*, vol. I, p. 238, 242 și 243

[17] Prezența timpurie în istoria urbană a zonei și deci existența unui nucleu construit în perioada de început a statului feudal sînt probate de ctitorirea aici a unei biserici de către Ștefan cel Mare (cf. A. Lepădat, *O biserică a lui Ștefan cel Mare în Țara Românească*, «BCMI», 1910, p. 105) amplasată nu întîmplător în axul tîrgului

[18] Pentru prima oară, această denumire și precizări privitoare la metodă apar la T.O. Gheorghiu, *Buzău...*, p. 41. Completări și corecturi vor apărea în idem, *Metodă de abordare și modele ale unor orașe medievale românești extracarpatice*, «Arhitectura», 1988, 1, p. 38 și urm.

http://patrimoniu.gov.ro

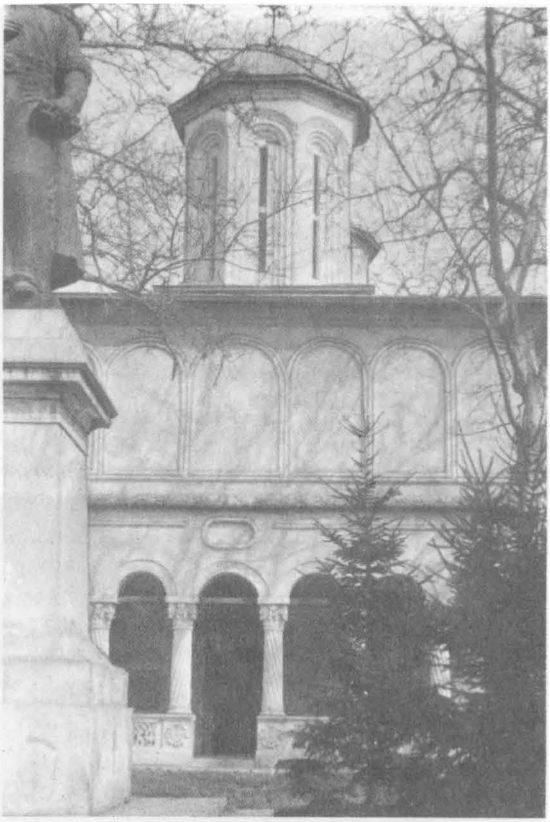

18c —Biserica Sf. Gheorghe;

18a —planul orașului;

Fig. 18 București —

18b — Biserica Curtea Veche;

18d — zona Curții Vechi și bisericii Sf. Maria

http://patrimoniu.gov.ro

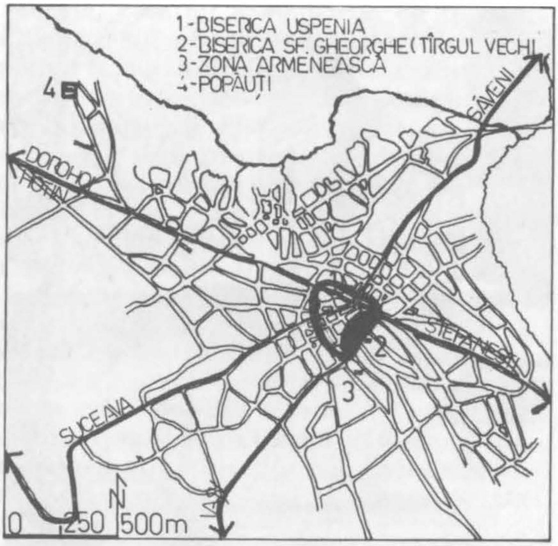

19a — planul orașului;

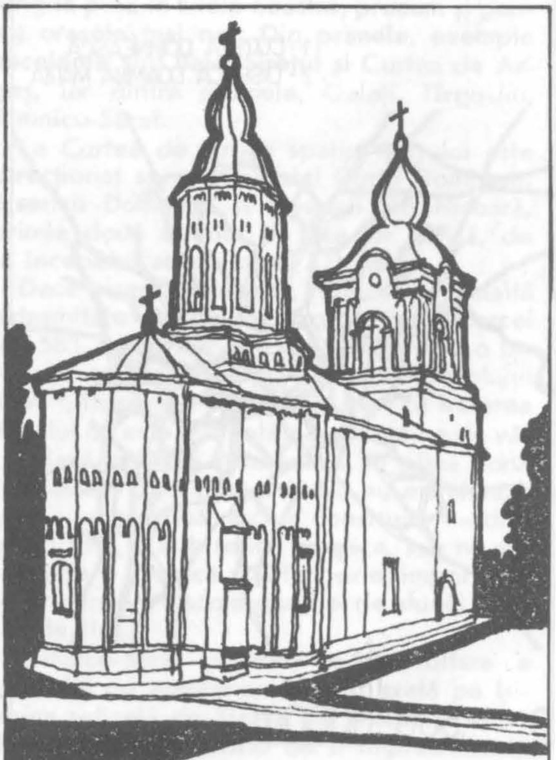

19b — biserica Uspenia (după E. Greceanu)

Fig. 19 Botoșani —

Fig. 20 Roman

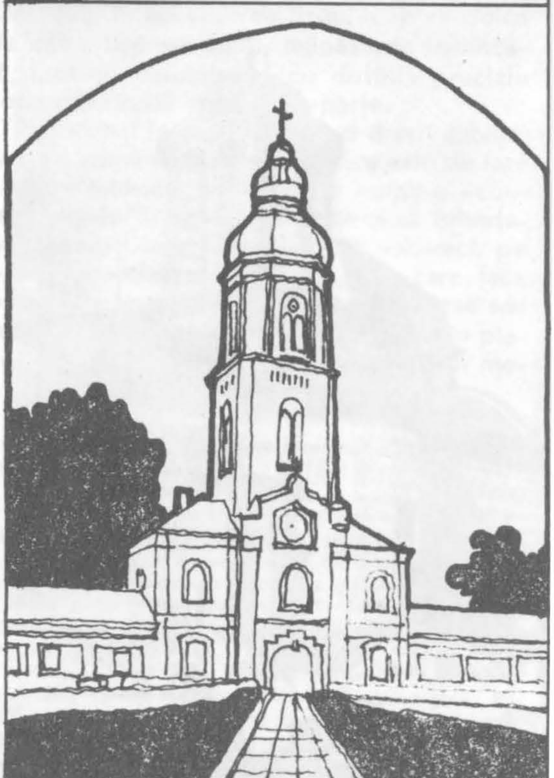

20b — Episcopia

— 20a — planul orașului;

http://patrimoniu.gov.ro

mentul ridicării lor zona respectivă era sau nu locuită (acoperită cu construcţii).

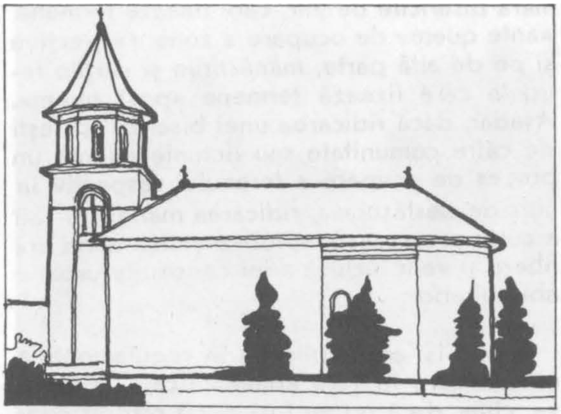

Fig. 21 Bîrlad — 21a—planul oraşului; 21b—Biserica Domnească

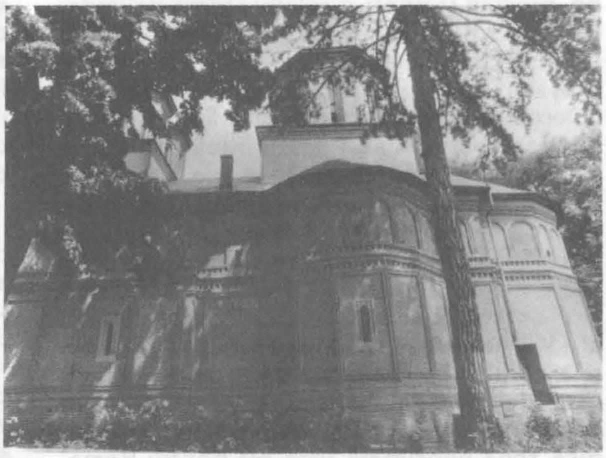

Fig. 22 Piteşti — 22a—planul oraşului; 22b—Biserica Domnească

Fig. 23 Buzău — 23a—planul oraşului; 23b—Zona Tîrgului

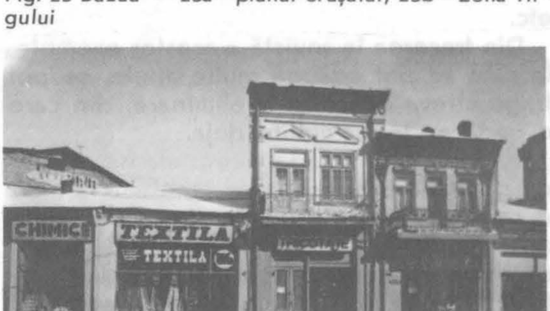

Printre ansamblurile ce furnizează informaţiile cele mai concludente şi sigure se nu-

http://patrimoniu.gov.ro

mără *bisericile de mir*, care fixează termene «ante quem» de ocupare a zonei respective și pe de altă parte, *mănăstirile* și *curțile feudale* care fixează termene «post quem». Așadar, dacă ridicarea unei biserici obștești de către comunitate sau domnie anunță un proces de ocupare a terenului respectiv în curs de desfășurare, ridicarea mănăstirii sau a curții precizează faptul că atunci zona era liberă și va fi inclusă ariei construite urbane abia ulterior.

Faptul își are explicația în regulamentele urbane care în Țara Românească și Moldova, chiar dacă nu au fost decît rareori consemnate documentar au existat și nu s-au deosebit fundamental de cele vest europene, precum și printr-o relativ strictă delimitare a funcțiunilor urbane. Conform acestei precizări, delimitarea nucleelor originare ale orașelor noastre se poate face și prin discutarea amplasamentelor mănăstirilor și curților, așa cum am lăsat să se înțeleagă în legătură cu cîteva dintre cazurile analizate. Exemple deosebit de sugestive sînt mănăstirea Sf. Gheorghe din Suceava care limitează cel puțin pe acea linie orașul din secolul al XVI-le, al curții Dancu și apoi al mănăstirii Golia care delimitează orașul Iași din secolul al XVI-lea spre nord, apoi a schitului Beștelei și a curților boierești de pe strada Grecilor care delimitează Piteștiul secolelor XVI și XVII spre sud și nord. Mănăstirea Albă indică zonă neocupată spre est pentru Romanul din secolul XVI, în care mănăstirea Precista Mare informează similar despre întinderea zonei construite spre sud în secolul XVII etc.

Din trecerea în revistă a acestor exemple, la care se pot adăuga multe altele, se pot trage cîteva concluzii preliminare, din care o parte au fost amintite deja.

Importantă consider constatarea legată de o anume *ordonare* a ansamblului față de o serie din piesele de arhitectură amintite care constituie fie repere axiale, aflate la o oarecare distanță, fie, la un moment dat, centre ale ansamblurilor respective. Acest fapt poate indica acțiuni deliberate de organizare a spațiului, conform unor modele uzuale și se adaugă, în unele situații, riguroasei geometrii a zonei înseși. Coroborarea acestor constatări planimetrice cu informația tipologică furnizată de spațiul geografic înconjurător conturează una dintre premisele discuției despre funcționarea în spațiul românesc a unor *modele orășenești* răspîndite pe întreg continentul. Momentul implantării lor trebuie căutat în intervalul ultimei părți a secolului al XIII-lea și primei jumătăți a următorului pentru orașele cu puternice nuclee coloniste prestatale (Cîmpulung, Baia, Siret) și în intervalul imediat ulterior consolidării statelor feudale, în acest caz inițiativa aparținînd puterii centrale, aidoma situației altor state centralizate europene.

Coroborînd la rîndul lui acest complex de informații cu tot ce poate fi pus la dispoziție de studiul documentar, arheologic și arhitectonic, privind respectivele organisme urbane se obțin, pentru o parte din ele, cele mai cercetate, *modele de geneză și dezvoltare* cu un mare grad de plauzibilitate și care vor putea fi verificate numai prin noi cercetări, în special arheologice. Faptul schimbă substanțial ansamblul datelor cunoscute pînă în prezent și oferă noi direcții de investigare. În faza actuală a studiului, cele mai concludente rezultate le-am obținut pentru Suceava, Iași, Cîmpulung și Pitești[19].

Se poate remarca în toate aceste cazuri că atingerea statutului urban, surprinsă pe alte căi este însoțită de o organizare în consecință a zonei centrale, în funcție de datele de temă existente și de noile implanturi aulice. Modelele evidențiate, repet, de mare probabilitate nu sînt spontane. Ele au la bază informația europeană urbană medievală uzuală. Piețele alungite (străzile-piață) sau tipul «fusiform» au numeroase replici, în special, în zona central-europeană, inclusiv Transilvania.

Pentru *Cîmpulung*, lipsa informațiilor arheologice obligă la o rezolvare în variante. Prima consideră inițială piața fusiformă de la sud de Bărăție, ulterior spațiului comercial extinzîndu-se spre nord. A doua consideră inițială piața-stradă de la nord de Bărăție, pînă spre biserica Popa Savu, apărută mai tîrziu, extinderea spre sud prin piața fusiformă avînd loc probabil concomitent cu ridicarea în cealaltă extremitate a ei a Curții sau mănăstirii Domnești. Se remarcă locul simbolic ocupat oricum de Biserica Domnească ridicată în secolul al XVI-lea în centrul pieței.

La *Suceava*, piața este flancată (sau in-

---

[19] Dintre cele patru studii de caz, Pitești este publicat în «Arhitectura» 1988, 3, p. 47 și urm. și Suceava în «Arhitectura» 1990, 1—6, p. 132 și urm.

http://patrimoniu.gov.ro

Fig. 24 Curtea de Argeș — 24a—planul orașului; 24b—Biserica și Curtea Domnească 24c—Zona tîrgului

Fig. 25 Rîmnicu-Sărat — 25a—planul orașului; 25b—Mănăstirea Precista

http://patrimoniu.gov.ro

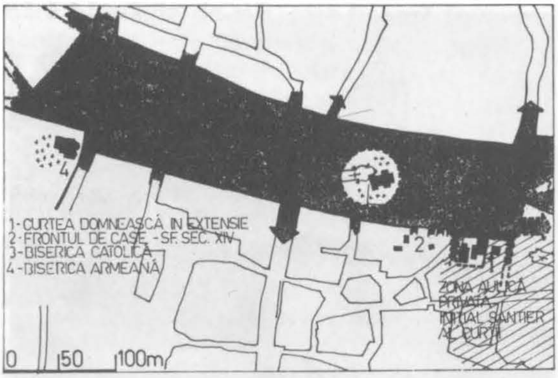

Fig. 26 Suceava — restituție planimetrică privind centrul comercial al orașului medieval timpuriu (situația de după apariția Curții Domnești și anterioară ocupării pieței cu construcții)

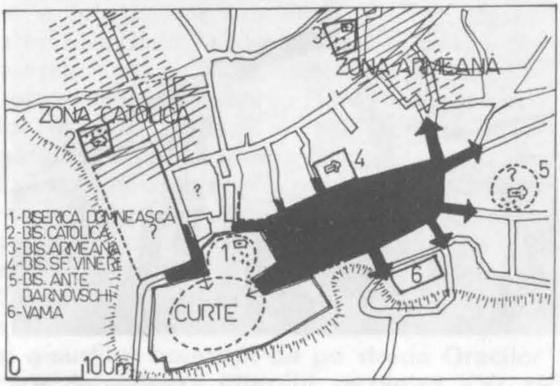

Fig. 27 Iași — restituție planimetrică privind «Tîrgul de Jos» medieval (secolele XV—XVII) — ipoteza organizării ca piață, ocupată ulterior cu construcții

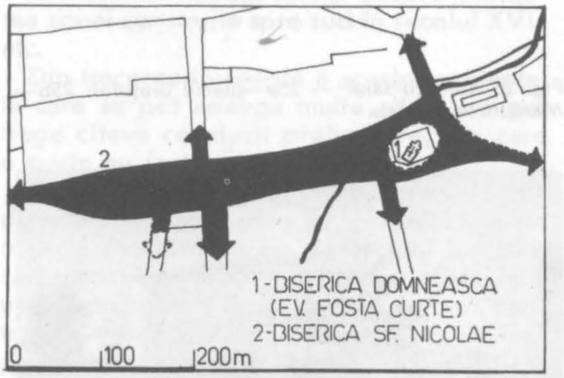

Fig. 29 Pitești — piața comercială timpurie — restituție

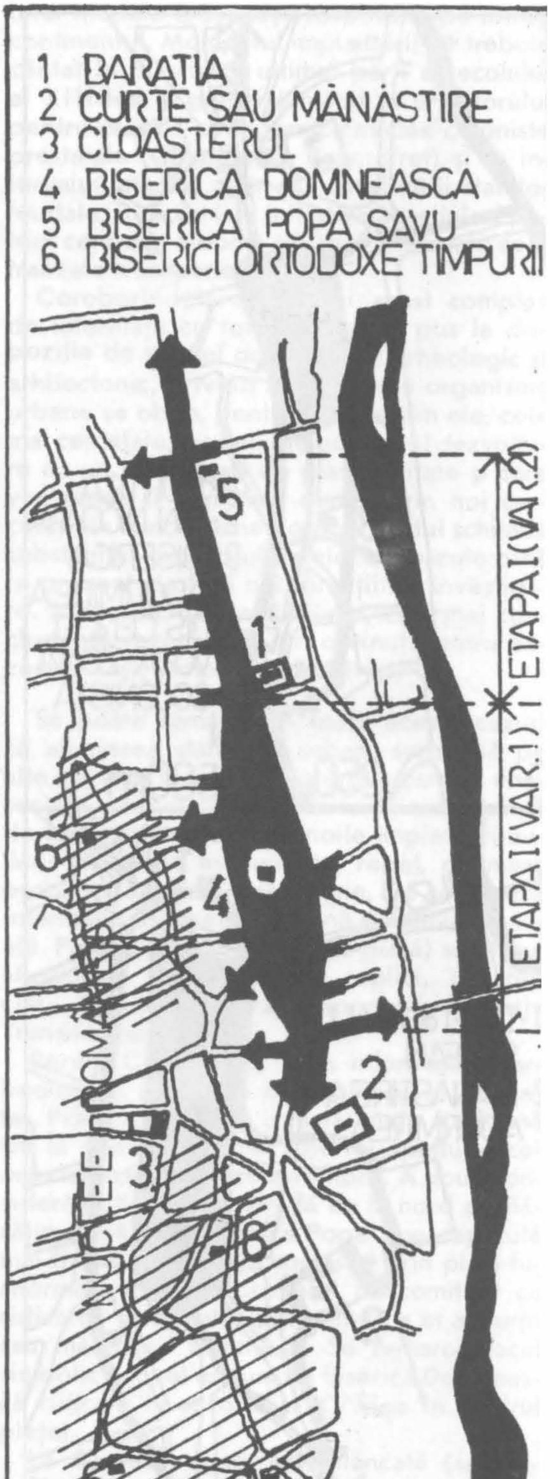

Fig. 28 Cîmpulung — restituții planimetrice privind centrul comercial și relația lui cu nucleele românești (secolele XIII—XVI)

http://patrimoniu.gov.ro

clude) de o serie de ansambluri: biserica armeană, Curtea Domnească, biserica catolică și este orientată spre Cetatea de Scaun. La *Iași*, structurarea aceluiași spațiu este în funcție de Curte, fiind flancat de biserica Sf. Vineri și vamă iar la *Pitești* piața lenticulară va fi fost organizată în funcție de monumentul sau ansamblul aflat sub mai tîrzia Biserică Domnească.

Ulterior, toate aceste spații vor fi progresiv lotizate, fenomen paralel cu apariția unor noi suprafețe destinate schimbului. Fenomenul este paralel cu extinderea continuă a rețelei de străzi și piețe comerciale mobilate cu prăvălii, cîrciumi, hanuri. Fenomenul disipării în oraș a acestor funcțiuni este asemănător cu ceea ce se petrece în *orașul «balcanic»*, care prezintă pentru secolele XVI—XVIII o structură polinucleară. Aici, zonei inițiale, creștine, cînd ea există, i se adaugă cartiere otomane, iar spațiile destinate schimbului se organizează la limita dintre nuclee, de-a lungul principalelor căi de circulație[20].

Trecerea în revistă a acestor metode de esență planimetrică obligă în final la constatarea că, într-o și mai mare măsură în legătură cu orașul românesc, ceea ce se cîștigă pe această cale poate fi deosebit de important dar nu și sigur decît prin *verificări arheologice*, de data aceasta localizate și direcționate cu un plus de precizie prin reperele planimetrice enunțate.

Înseamnă, altfel spus, că este inerentă constituirea prin eforturi conjugate, interdisciplinare, a unei bănci de date suficient de complete și de sigure, care abia în continuare să permită un studiu în limite normale de siguranță.

TEODOR OCTAVIAN GHEORGHIU

NOTĂ: Cu excepția planurilor orașelor Pitești, Roman, Botoșani, prelucrate după Eugenia Greceanu, restul planurilor provin din colecția autorului.

---

[20] Vezi exemplul Ohrid-ului ca fiind cel mai concludent.

http://patrimoniu.gov.ro

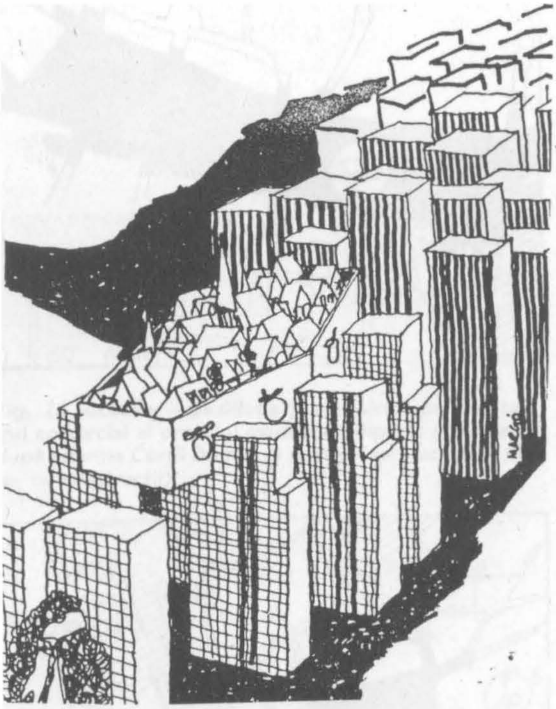

desen de arh. PAUL BĂDULESCU

desen de arh. MĂRGĂRIT CHELBEA

FUNCȚIONALISM

desen de arh. ALEXANDRU BARTFELD

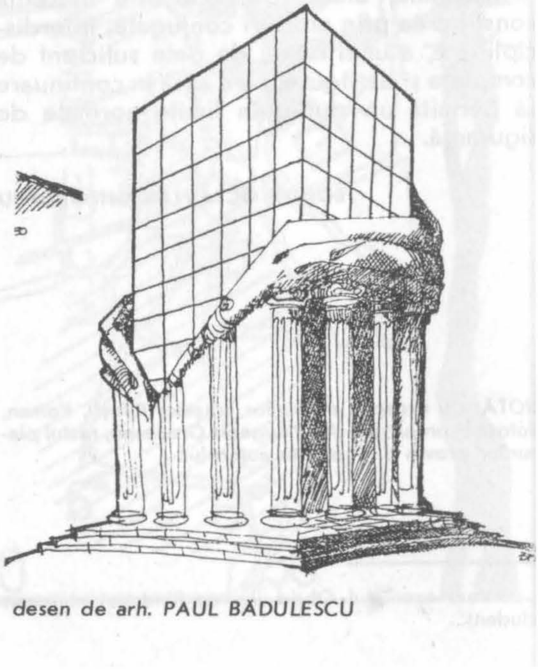

desen de arh. PAUL BĂDULESCU

http://patrimoniu.gov.ro

MIC ÎNDRUMAR PENTRU STUDIUL UMIDITĂȚII ÎN CLĂDIRI (I)

Introducere

Abordarea restaurării unui monument istoric necesită o serie de studii și cercetări preliminare din punct de vedere arheologic, istoric, arhitectural și ingineresc. Acolo unde există umiditate, se va elabora o expertiză care să indice soluții viabile pentru eliminarea acesteia. Articolul de față urmărește să ofere celor interesați cîteva noțiuni absolut necesare abordării acestei probleme.

CAPITOLUL I: *PROVENIENȚA UMIDITĂȚII — TIPURI DE UMIDITATE*

Umiditatea se poate afla în materialele de construcții sub formă de:

— apă legată chimic care nu dăunează echilibrului construcției cît timp nu este în mișcare.

— apă absorbită în faza de vapori direct din atmosferă sau în faza lichidă sub formă de condens.

— apă infiltrată prin fisuri sau neetanșeități.

— apă capilară.

De aici se pot deduce tipurile de umiditate din construcții.

1.1. Umiditatea din capilaritate

Capilaritatea se datorește unor forțe care se dezvoltă la suprafața de separație a unui lichid cu un alt lichid, solid sau gaz. Expresia matematică a înălțimii ascensiunii lichidului într-un tub capilar a fost stabilită în anul 1718 de englezul Yurin. (fig. 1)

Condiția care se scrie, stabilește echilibrarea de către forțele tensiunii superficiale a greutății coloanei de lichid.

$$2\pi r\sigma = \pi r^2 h_c \gamma$$

$$h_c = \frac{2\sigma}{r\gamma}$$ unde

— σ — tensiunea superficială a lichidului ($\sigma = 0{,}075$ N/m pentru apă)

— γ — greutatea specifică a lichidului

— r — raza tubului capilar

Înălțimea ascensiunii într-un capilar este invers proporțională cu raza capilarului. Într-un capilar cu diametrul de 2 microni, apa poate urca pînă la 15 m înălțime, pe cînd într-un capilar cu diametrul de 5 mm urcă doar pînă la 3 mm.

Apa pătrunde în zidărie, în general, prin zona fundațiilor și se evaporă la suprafața liberă a zidurilor. Mecanismul este prezentat în figura de mai jos (fig 2)

— suprafața de intrare a apei = (2t+b)xa

— suprafața de evaporare = 2h.a

Fig. 1

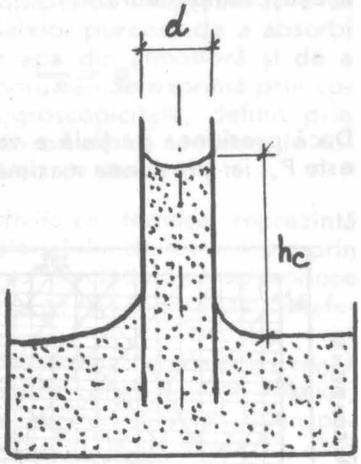

Fig. 2

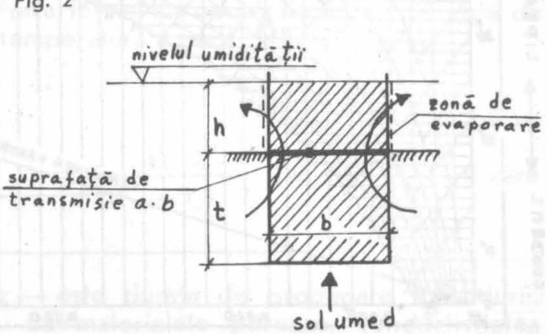

http://patrimoniu.gov.ro

Echilibrul între cantitatea de apă pătrunsă prin capilaritate și apa evaporată depinde de mai mulți parametri, printre care: porozitatea zidăriei și a tencuielii, tensiunea superficială a apei, suprafața de evaporare, condițiile climatice etc.

Apa pătrunsă prin capilaritate în zidărie provine fie din pînza freatică, fie din ape de suprafață ce stagnează în zona fundațiilor deasupra unui strat impermeabil din sol.

1.2. Umiditatea din condens

Aerul conține, pe lîngă componentele gazoase, praf și vapori de apă. Cantitatea de apă din aerul atmosferic se exprimă în:

— presiunea parțială a vaporilor de apă p_v căreia îi corespunde o anumită cantitate de vapori.

— grame de vapori de apă pe kg de aer uscat (x), care se numește umiditate absolută.

Conținutul de vapori de apă este maxim (x_s) atunci cînd presiunea este p_s — presiunea de saturație.

Ținînd seama de cele de mai sus, se definește umiditatea relativă φ ca raportul dintre umiditatea absolută la o temperatură oarecare și umiditatea absolută maximă la aceeași temperatură.

$$\varphi = \frac{x}{x_s}$$

Dacă presiunea parțială a vaporilor de apă este P_v, iar presiunea maximă a vaporilor de apă, la aceeași temperatură, este p_s (aerul este saturat aflîndu-se la o presiune de saturație), atunci rezultă

$$\varphi = \frac{p_v}{p_s}$$

Pentru ușurarea calculelor cu aer umed și reprezentarea grafică a proceselor de transformare a mărimilor de stare ale acestuia, se utilizează diagrama i — x trasată de Mollier și redată în figura de mai jos. În această diagramă se regăsește în ordonată entalpia, iar în abscisă conținutul de apă x (fig. 3)

La o temperatură dată, conținutul de umiditate maxim corespunde saturației aerului. Temperatura pînă la care trebuie răcit aerul umed, astfel încît să fie complet saturat, se numește *punct de rouă*. Dacă se răcește aerul sub temperatura punctului de rouă, vaporii de apă condensează.

Deci factorii principali care influențează apariția condensului sînt: temperatura aerului interior, temperatura pereților și cantitatea de vapori de apă din aer.

Cauzele care duc la formarea vaporilor de apă în interiorul clădirilor sînt:

— creșterea cantității de vapori în interior în timpul circulației pe uși sau a aerisirilor, ca urmare a existenței unui aer foarte umed în exterior

— folosirea îndelungată a aparatelor de ardere cu flacără deschisă

— afluxul de persoane

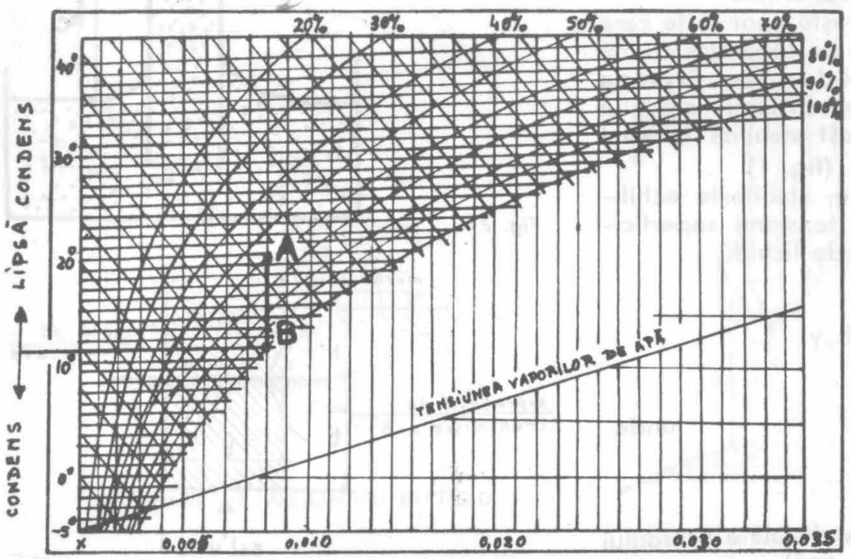

Fig. 3

http://patrimoniu.gov.ro

— insuficienta izolare termică a clădirii

1.3. *Umiditate provenită din acțiunea combinată a precipitațiilor și vîntului.*

Apa de ploaie poate acționa direct asupra clădirii prin:

— fisurile apărute în tencuială ca urmare a cutremurelor sau a unor cedări de fundații

— desprinderi între materiale cu caracteristici diferite (între structură și tîmplărie de exemplu)

— degradarea liantului zidăriei

— degradări ale tencuielilor fie din cauza unei compoziții greșite a mortarului, fie aderenței insuficiente cu suportul (zidăria). Compoziția tencuielii are un rol fundamental pentru protecția zidăriei și trebuie amintit, în acest sens, că tencuiala are rolul să permită evaporarea apei, deci o tencuială impermeabilă poate produce grave inconveniente.

Indiferent care ar fi cauza, o infiltrație directă a apei de ploaie poate apărea la orice nivel al clădirii, dar afectează în general doar o parte a acesteia, cea expusă ploii batante.

Manifestările umidității datorate precipitațiilor atmosferice sînt intermitente — mult accentuate după ploaie, dispar adesea după o perioadă de timp călduros.

Procentele de umiditate măsurate în diferite puncte ale fațadei expuse, descresc în grosimea zidului de la exterior spre interior.

CAPITOLUL. II. CARACTERISTICI ALE MATERIALELOR DE CONSTRUCȚII

II.1. Porozitatea reprezintă gradul de umplere a volumului materialului poros.

Porozitatea aparentă (deschisă) reprezintă volumul porilor deschiși din unitatea de volum a materialului și se determină prin diferența dintre greutatea materialului saturat cu apă (G_2) și greutatea materialului uscat (G_1) raportată la greutatea materialului uscat

$$Pa = \frac{G_2 - G_1}{G_1} \times 100\%$$

II.2. *Umiditate materialului* (W) reprezintă conținutul procentual de apă în greutate și se determină de obicei prin diferența dintre greutatea materialului umed (g_2) și greutatea materialului uscat (g_1) raportată la greutatea materialului umed (umiditate relativă), sau la greutatea materialului uscat (umiditate absolută) exprimată în procente

$$W_r = \frac{g_2 - g_1}{g_2} \times 100\%;$$

$$W_a = \frac{g_2 - g_1}{g_1} \times 100\%$$

II.3. *Absorția de apă* reprezintă gradul de umplere cu apă al materialului, cufundat în apă în anumite condiții de încercare.

Ea se determină prin diferența dintre greutatea materialului saturat cu apă (Gs) și greutatea lui în stare absolut uscată (Gu) raportată la greutatea materialului uscat. Absorția de apă la saturația completă a materialului devine egală cu porozitatea lui aparentă.

II.4. *Higroscopicitatea* reprezintă proprietatea materialelor poroase de a absorbi prin capilaritate apa din atmosferă și de a o condensa în porii săi. Se exprimă prin coeficientul de higroscopicitate, definit prin greutatea apei absorbite de unitatea de suprafață, în unitatea de timp.

II.5. *Conductivitatea termică* reprezintă proprietatea materialului de a transmite prin grosimea lui fluxul de căldură ce se produce datorită diferenței de temperatură la suprafețele sale.

Conductivitatea termică se caracterizează prin coeficientul de conductivitate termică, definit pentru un perete omogen, plan paralel cu grosimea (a) și de suprafață (F), cînd între fețele lui opuse există o diferență de temperatură $t_1 - t_2$ (t_1 t_2) prin

$$\Lambda = \frac{Q.\ a}{F(t_1 - t_2).\ Z} \quad [w.\ m^{-1}k^{-1}]$$ în care

z — este durata de propagare a căldurii.

La materialele poroase, conductivitatea

http://patrimoniu.gov.ro

termică scade cu porozitatea (aerul este mai rău conducător de căldură decît materialul ai cărui pori îi umple), crește cu umiditatea materialului (apa este mai bună conducătoare de căldură decît aerul), depinde de temperaturile medii la care se produce transmisia de căldură și de densitatea aparentă a materialului

II.6. *Difuziunea termică (d)* caracterizează capacitatea materialului de a uniformiza temperatura în regim termic variabil pentru un material cu o anumită densitate (ϱ), căldură specifică (c) și conductivitate termică (λ). Expresia ei matematică este:

$$d = \frac{\lambda}{c\,\varrho}\ [m^2/s]$$

Inversul difuziunii termice reprezintă inerția termică a materialului.

II.7. *Adsorbția* reprezintă procesul de formare a unui strat, de obicei monomolecular, de particule din faza gazoasă sau lichidă, pe interfața solid-lichid, solid-gaz, lichid-gaz sau lichid-lichid.

Adsorbția la limita solid-gaz, deci cantitatea de gaz adsorbită de o anumită cantitate de adsorbant solid, depinde de natura gazului și de condițiile (presiunea, temperatura) în care decurge procesul de adsorbție.

Existența, în condiții normale de temperatură și presiune, a unui strat adsorbit din moleculele componenților gazoși ai atmosferei, pe suprafața oricărui solid, modifică unele proprietăți fizico-mecanice ale solidului. Adsorbția gazelor de către corpurile poroase, produce o creștere de volum a solidelor, care duce la fisurarea suprafeței solidului, mai ales dacă presiunea vaporilor din mediul înconjurător crește brusc.

Adsorbția la interfața solid-lichid depinde de mărimea suprafeței specifice a solidului. Dacă un solid poros vine în contact cu un lichid, are loc umflarea solidului, care depinde de natura suprafeței adsorbantului și de structura sa.

II.8. *Chemosorbția* este o sorbție fizică însoțită de o reacție chimică de suprafață între moleculele adsorbite și cele mai active particule din suprafața solidului, cu formarea de compuși chimici de suprafață.

— cărămida galbenă ușoară, mortarul de var sînt materiale care absorb, prin afinitate cele mai mari cantități de apă (30—32% din volumul lor)

— dintre materialele studiate, cărămida galbenă ușoară are cea mai mare viteză de absorbție prin afinitate. Absorbția la cărămida roșie este de aproximativ două ori mai lentă, iar a mortarului de var și nisip — de patru ori.

Absorbția prin afinitate este de zece ori mai lentă la mortarul de ciment decît la mortarul de var.

— în general, dacă se compară comportamentul cărămizilor cu al mortarelor, se observă că mortarul absoarbe apa mai lent (are inerție) și de aceea, pentru asanarea ra-

II.9. *Electroforeza* constă în deplasarea în cîmp electric a particulelor coloidale, la stabilirea unei diferențe de potențial între doi electrozi introduși în soluție.

II.10. *Electroosmoza* constă în deplasarea mediului de dispersie, prin capilarele sau porii membranei semipermeabile, sub influența unei diferențe de potențial electric.

Prin experiențele de laborator făcute în decursul timpului s-a urmărit determinarea următoarelor caracteristici:

a) cantitatea de apă absorbită de un eșantion introdus complet în lichid

b) viteza de evaporare a apei de pe eșantionul scos din imersie

c) procentul volumetric și masic de apă absorbită în emersie (parte inferioară a eșantionului cufundată în apă) numit coeficient de afinitate

e) cantitatea de apă absorbită într-un timp dat printr-o anumită suprafață — putere de afinitate

Iată cîteva din rezultatele practice relevate prin experimentări

— cantitatea de apă pe care o absoarbe un material imersat și cea pe care o absoarbe **prin afinitate (în parte scufundat) sînt iden**tice în cazul cărămizilor și diferite în cazul materialelor naturale poroase cum sînt gresia, tuful, a căror capacitate de absorbție este mai mare în imersie decît în emersie.

— cei mai buni «conducători» de apă sînt: cărămizile ușoare, calcarul moale, tuful, mortarul de var, adică toate materialele cu rezistență termică mare. Materialele alveolare (travertinul) nu absorb apa prin afinitate. Alte materiale coezive care nu absorb apa sînt: granitul, marmura, bazaltul

http://patrimoniu.gov.ro

— cărămida galbenă uşoară, mortarul de var sînt materiale care absorb, prin afinitate cele mai mari cantităţi de apă (30—32% din volumul lor)

— dintre materialele studiate, cărămida galbenă uşoară are cea mai mare viteză de absorbţie prin afinitate. Absorbţia la cărămida roşie este de aproximativ două ori mai lentă, iar a mortarului de var şi nisip — de patru ori.

Absorbţia prin afinitate este de zece ori mai lentă la mortarul de ciment decît la mortarul de var.

— în general, dacă se compară comportamentul cărămizilor cu al mortarelor, se observă că mortarul absoarbe apa mai lent (are inerţie) şi de aceea, pentru asanarea rapidă a zidurilor umede din cărămidă, se recomandă decopertarea tencuielilor

— în funcţie de coeficientul de afinitate, zidurile din materiale diferite, aflate în contact cu apa se umidifică mai mult sau mai puţin repede

— materiale diferite, conţinînd procente ridicate de umiditate, altfel spus saturate, degajă prin evaporare cantităţi de apă aproape identice printr-o suprafaţă dată.

La procente reduse de conţinut de umiditate, evaporarea variază în funcţie de natura materialului deoarece evaporarea totală tinde să devină proporţională cu viteza de absorbţie prin afinitate a materialului uscat.

— celelalte condiţii rămînînd identice, acţiunea vîntului cu viteza de 8 km/h creşte de 3—5 ori evaporarea superficială a unui zid umed.

Insolaţia nu este la fel de eficace, ea duce la creşterea evaporării de 2—3 ori

— cu cît evaporarea superficială este mai mare, cu atît mai mare va fi fi cantitatea de apă absorbită prin fundaţii

— mortarele de var absorb, după Möller şi Kreuger 45 g/h, pe cînd mortarele de ciment numai 3,1 g/h. În schimb, apa se evaporă mai repede dintr-un mortar de var decît dintr-unul de ciment, după cum şi absorbţia este mai rapidă într-un mortar de var în comparaţie cu unul de ciment

— Schule a examinat pereţii obişnuiţi de zidărie, delimitînd camere cu umiditate interioară redusă şi a constatat că umiditatea absorbită de diferite straturi a fost după cum urmează: mortarul exterior: 11,7% zidăria: 0,7% şi mortarul interior: 1,7%.

— cantitatea de apă din ziduri poate atinge şi chiar depăşi 300 kg/mc.

Un aspect important îl constituie structura solului în funcţie de care apa capilară poate atinge diferite înălţimi. (fig. 4)

CAPITOLUL III. UMIDITATEA REALĂ, FORMELE APARENTE SUB CARE SE MANIFESTĂ ŞI SEMNIFICAŢIA LOR

Umiditatea, indiferent de tipul său (capilaritate, condens, infiltraţii), se manifestă aparent sub formă de urme (pete) sau degradări ale tencuielii sau zidăriei.

III.1. *Umiditatea ascendentă* (din capilaritate) apare în special la parter sau subsol şi nu urcă la mai mult de 3 m înălţime. Urmele ce apar pe tencuială sînt alungite, cu franjuri şi mai mult rectilinii. Prezenţa urmelor pronunţate, de intensitate constantă, pe pardoseală este de asemenea dovada unei umidităţi ascensionale.

Aceasta are ca efect suplimentar adumbrirea zidurilor pînă la o înălţime determinată şi constantă.

Deteriorarea tencuielii în zona superioară, la limita umed-uscat, este de asemenea dovada existenţei umidităţii ascensionale.

Se disting două cazuri în funcţie de provenienţa umidităţii ascensionale: din pînza de apă freatică sau din pînze de apă superficiale.

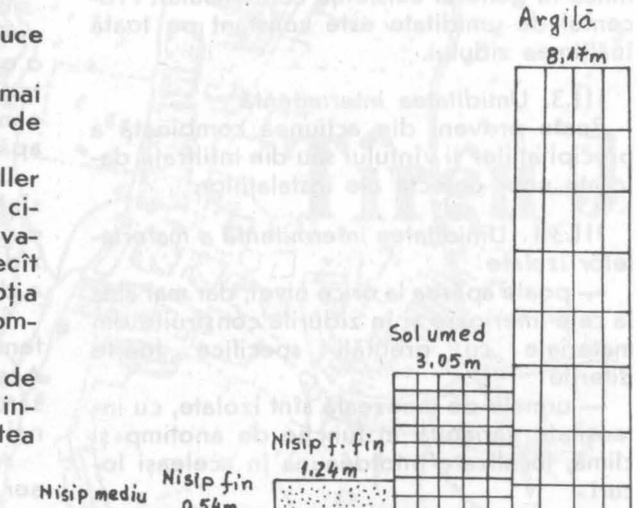

http://patrimoniu.gov.ro

a) *Caracteristici ale umidității ascensionale provenite din pînza de apă freatică*

— este uniformă în toate zidurile dacă acestea sînt alcătuite din același material

— atinge o înălțime maximă pe fațadele de nord și nord-est și minimă în zonele însorite

— afectează similar clădirile dintr-o zonă datînd din aceeași epocă și construite din aceleași materiale

— înălțimea umidității în zidărie este aceeași tot timpul anului.

b) *Caracteristici ale umidității provenind din pînzele de apă superficiale datorate pierderilor de apă din instalații sau apelor pluviale stagnante*

— urmele de umezeală apar în anumite părți ale clădirii

— nu afectează decît o singură clădire sau un grup limitat de construcții apropiate unele de altele

— prezintă în timp oscilații ale înălțimii zonelor umede.

III.2. Umiditate din condens

Umiditatea din condens este temporară. Acolo unde apare iarna, dispare vara și invers. Ea apare doar superficial, în tencuială. Umiditatea din condens, care apare primăvara și vara, se observă la clădirile cu inerție termică mare, mai ales în camerele puțin însorite și neîncălzite iarna. Urmele ce apar sînt sub forma unui film uniform și foarte fin, neavînd contururi definite.

Degradarea ușoară a tencuielii în partea inferioară a zidului, aproape de plintă, semnifică în general existența condensului. Procentul de umiditate este constant pe toată înălțimea zidului.

III.3. *Umiditatea intermitentă*

Poate proveni din acțiunea combinată a precipitațiilor și vîntului sau din infiltrații datorate unor defecte ale instalațiilor.

III.3.1. *Umiditatea intermitentă a materialelor izolate*

— poate apărea la orice nivel, dar mai ales la cele inferioare și în zidurile construite din materiale cu greutăți specifice foarte diferite

— urmele de umezeală sînt izolate, cu intensitate variabilă în funcție de anotimp și climă, localizate întotdeauna în aceleași locuri

— procentele de umiditate sînt foarte diferite de la un punct la altul.

III.3.2. *Umiditatea din infiltrații*

— poate apărea la orice nivel și, mai ales, în ziduri cu grosimi reduse

— în general, după ploi, apar urme accentuate, neregulate; în anumite cazuri apare o peliculă fină, acoperind tot peretele interior

— urmele circulare însoțite de aureolă reprezintă semnele dinstincte ale apei de infiltrație (punctuale) datorate unor defecte ale instalațiilor sanitare sau de încălzire.

— procentul de umiditate este foarte diferit de la un punct la altul.

Infiltrațiile de apă în zidărie, ca și capilaritatea tind să transporte săruri provenite din atmosferă, din interiorul zidăriei sau din teren.

Cînd apa se evaporă, aceste săruri se depun în capilare sau sînt transportate pe parament și cristalizează. Sărurile au proprietatea de a-și mări volumul prin cristalizare. Cristalizarea poate fi internă sau externă zidăriei. Dacă este exterioară zidăriei, eflorescențele de săruri nu creează daune importante (pot produce degradări superficiale ale materialelor mai slabe); în schimb, dacă se produc în interiorul zidăriei, pot determina desprinderea tencuielii exterioare.

Sărurile care sînt adesea la originea acestor fenomene:

— sulfat de sodiu, de potasiu sau de calciu care se află în materialele de construcție

— nitrații de sodiu, de potasiu sau de calciu care se află în sol (mai ales dacă lîngă clădire există o canalizare defectă — o descărcare organică) sau în apa freatică.

Eflorescențele compuse din sulfați pot apărea oriunde pe zidărie, acolo unde există o evaporare. Eflorescențele compuse din nitrați pot apărea doar la baza zidurilor deoarece provin din apa pluvială sau pînza de apă freatică.

Urmele de săruri apărute la baza zidurilor sînt semne evidente ale umidității provenite din sol, în schimb eflorescențele izolate pe zidărie nu sînt simptome suficiente pentru a determina tipul de umiditate.

Se observă uneori o fîșie orizontală de tencuială umedă între două zone uscate. Acest fenomen se datorează unui depozit de săruri depuse în trecerea umidității ascensionale (ulterior retrasă).

Aceste săruri absorb vaporii de apă din aer și mențin umedă o fîșie de tencuială.

IOAN MAREȘ

http://patrimoniu.gov.ro

MOŞII, SATE, TÎRGURI ŞI ORAŞE:

II. TÎRGU-JIU

Din opera de organizare a teritoriului

PODURILE DE PESTE APA JIULUI LA TÎRGU-JIU

În prima jumătate a secolului trecut existau la Tîrgu-Jiu trei poduri peste apa Jiului, unul dintre ele fiind cunoscut ca «podul cel mare», iar un altul «podul cel mai mic» situat pe un canal care intra mult pe aria oraşului şi pe care se aflau o parte din morile Tîrgului.

În anul 1832, din ordinul Vorniciei din Lăuntru către magistratul oraşului Tîrgu-Jiu, se cere repararea podurilor de peste Jiu de la marginea acestui oraş.

Magistratul vrea să fie scutit de această obligaţie, deoarece oraşul acesta este sărac, iar drumul de aici nu aduce venituri, fiind folosit numai pentru transportul porcilor şi al carelor cu sare, transporturi cărora li se datorează de fapt degradarea podurilor; el arată că trebuie să se ocupe de întreţinerea în bună stare a altor 20 de poduri ce se află în acest oraş.[1]

Într-o «Listă de lucrările ce trebuiesc a se face în acest oraş», Tîrgu-Jiu, din anul 1833, se arată că pe lîngă cele 7 poduri mai mici ale aşezării, mai sînt necesare:

— Un pod mare peste apa Jiului în drumul Poştii Cerneţiului, pentru aducerea sării de la Vel Ocnă la Schela Vîrciororva.

— Refacerea podului de la Vădeni, din drumul Schelei Vîlcanului, ce s-a stricat din viitura apei Jiului, pod care a fost făcut din

[1] Arhivele Statului, Filiala Tg-Jiu, fond *Primăria oraşului*, d. 11/1832, f.1—3.

Oraşul Tg-Jiu, după harta România Meridională (1856); (detaliu dintr-un tiraj aparte al acestei hărţi, unde se remarcă că mai înainte oraşul se întindea şi de cealaltă parte a Jiului, pînă sub Dealul Tîrgului).

http://patrimoniu.gov.ro

ajutorul stăpînirii; el trebuie refăcut acum din nou, pentru a nu fi știrbiți locuitorii de alișverișurile lor obștești.[2]

Dintr-o însemnare dată de deputații orașului reiese că podul de peste apa Jiului «s-au făcut dintru început în zilele răposatului Vodă Mihai Suțu», ei arătînd că păstrează și o însemnare de fierul ce au dat mănăstirile pentru legături și pentru ferecarea piloților. Tot de la aceeași dată se crede că datează și podul de la capătul satului Vădeni, din drumul Schelei.

«Suma materialelor cu care s-ar putea face podul de peste Jiu», alcătuită la porunca nr. 32/1835 a Dvorniciei, cuprinde:[3]

— 140 urși de 40 palme lungul, grosul de 2 palme;
— 130 pari ipac (asemenea)
— 34 babe ipac
— 850 podini de 30 palme lungime, latul 1 palmă.

Lucrarea se vrea să înceapă în anul 1836, dar mai trebuie să se facă o iezitură în gura mîncăturii Jiului, pentru care se cer:

— 500 pari de 20 palme lungu;
— 500 pari de 16 palme lungu;
— 100 cară de nuiele;
— 150 cară de tufă.

Tot așa se mai cer 1200 oca fier pentru legăturile de sus și de jos, pentru ferecarea parilor cu căciuli de fier în vîrf și cu cercuri la capătul de lovire a maielor.

Participă cu zile de muncă satele din jur și orașul.

Cum s-au efectuat lucrările nu știm, deoarece în anul 1844 se pune problema să fie iarăși reparat unul din podurile de peste apa Jiului, sau poate chiar să se refacă din nou, magistratului cerîndu-i-se să facă o temeinică cercetare în acest sens.[4]

Lucrările de pregătirea materialelor întîrzie. În anul următor, se comunică că «podul urmează a se clădi după un plan regulat», care se pune acum la cale. Se ajunge însă la concluzia că este mai bine a i se face reparație, după chibzuirea (devizul) lui Balzano, directorul podurilor și șoselelor. Se dă poruncă ca materialul lemnos să se procure din pădurile mănăstirii Tismana de la Ceauru.

Meșterul dulgher cu știință de a dirija se va alege din partea locului, sau se va trimite de către Secția Inginerească.

Cîrmuirea de Gorj cere în luna mai a anu-

[2] *Ibid*, d. 18/1833, f.4
[3] *Ibid*, d. 51/1835, întreg dosarul
[4] *Ibid*, d. 25/1844, f. 2 și următoarele

Urmele podurilor de peste apa Jiului la Tg-Jiu; releveu al situației capătului de est, după identificările din anul 1980

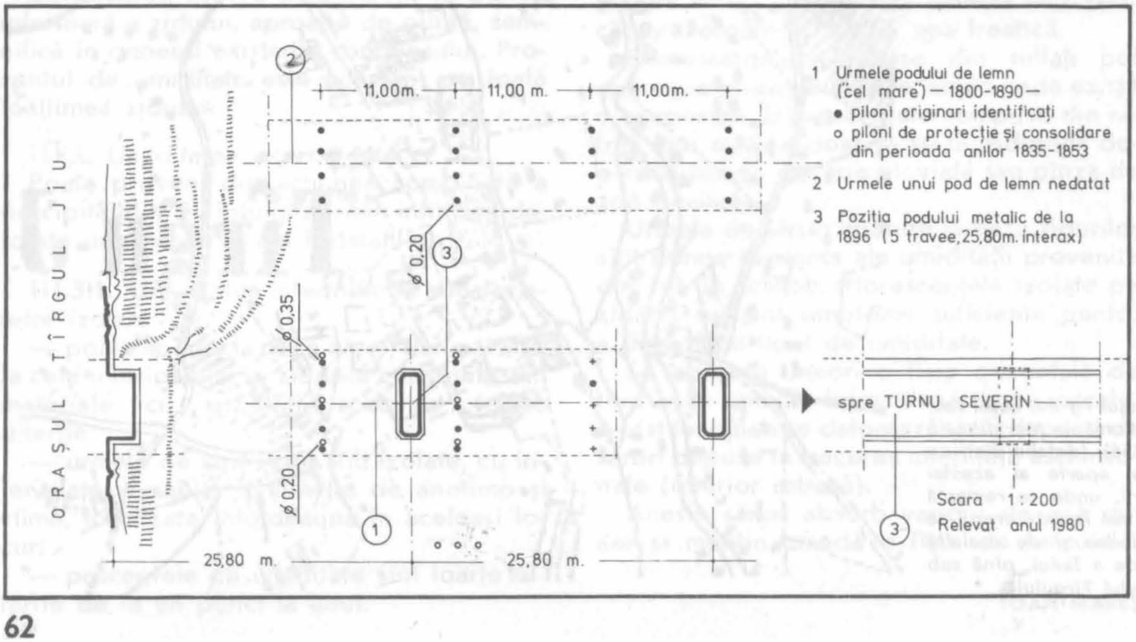

http://patrimoniu.gov.ro

Zona Tîrgu-Jiu, detaliu din harta rusească din 1835 cu firul apelor și traseul drumurilor vremii.

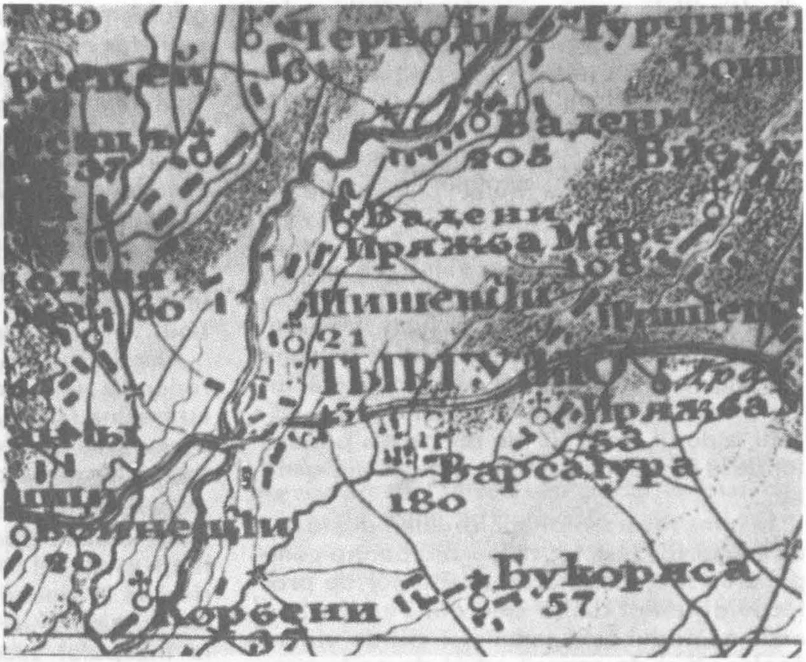

lui 1846 asentimentul pentru căutarea în partea locului a unui meșter, orînduit în persoana lui Gheorghe Iorasic, care trebuie să meargă să aleagă și lemnele respective din pădurile moșiilor Morii și Ceauru[5].

Din listele de materiale rezultă că pentru această lucrare se cer «balauri» (piloți) de cîte 78 palme, «babe» (grinzi din capătul parilor) lungi de cîte 60 palme, în grosime de cîte 15—18 țoluri, bîrne albe în lungime de 40 palme, grosimea de 10/12 țoluri etc. Sînt prevăzute în această chibzuire 1636 zile de muncă cu carele și 1441 cu mîinile, muncă prestată de locuitorii satelor din județ.

O notă din 22 iulie 1846, certifică că pînă la această dată se întrebuințaseră zile de lucru de la 15 sate, conform prevederilor din devizul întocmit de inginerul Balzano[6], se cheltuiseră 858 zile cu mîinile și urmează a se mai întrebuința alte 2130 zile cu mîinile și deosebit de acestea 280 zile de muncă cu carele etc. În expunerea administrației se arată că pentru scoaterea unora din lemnele mari trebuie și cîte 60—80 boi la ridicarea unei singure bucăți, dată fiind poziția rîpească a pădurilor și fără drum.

Pentru realizarea lucrării de reparație (a «sprijini» babele și balaurii) este orînduit să vină la Tîrgu-Jiu meșterul Andrei Beker. Pămîntul fiind tare, se cheltuiesc cîte 28 zile pentru baterea unui singur par, lucru care nu s-a putut aprecia așa cum trebuia de la început, iar la desfacere și alți pari sînt găsiți putrezi.

La 2 noiembrie 1846 lucrul încetează. Unele nerealizări sînt puse pe seama meșterului Andrei.

Cîrmuirea ar dori ca în primăvara următoare să fie abordată și reparația celuilalt pod, de pe brațul opus al Jiului, bineînțeles dorindu-se trimiterea unui alt meșter. Secția inginerească își apără meșterul trimis, garantînd asupra capacității lui, dar și Cîrmuirea stăruie în aprecierile sale...

Cîrmuirea insistă să abordeze execuția acestei lucrări cu un meșter local, în condiții mult mai avantajoase; susține să fie însărcinat pentru această lucrare medelnicerul Grigore Bîlteanu, «care deși este boier, se arată că dispune de întreaga știință despre asemenea lucrări». Pentru această lucrare se cere să se aprobe treizeci de galbeni împărătești acestui medelnicer și două sute lei la deosebiți meșteri, care să-i aibă dumnealui ca ajutor.

Recomandarea cîrmuirii fiind refuzată, este propus meșterul tîmplar Gheorghe Iurasec

[5] Arhivele Statului, București, *fond Lucrări Publice*, d. 21/1846, întreg dosarul.
[6] *Ibid*, d. 17/1846, întreg dosarul

http://patrimoniu.gov.ro

din localitate, care primește să dirijeze lucrarea avînd ca plată 10 lei ziua.

Podul celălalt peste apa Jiului, știm că se va repara abia în anul 1851, prin grija Eforiei Drumurilor[7], cu urmărirea lucrărilor fiind însărcinat Vasile Mistacov, sub asistența inginerului Vairah, șeful ocolului lucrărilor de drumuri și poduri din Valahia Mică[8]. Mai rămîn de făcut strejile și iezituriIe.

Dar, în urma repetatelor viituri ale apelor, întreg ansamblul podurilor de peste Jiu prezintă degradări grave, astfel încît inginerul Lalann, directorul Lucrărilor Publice dispune să vină la fața locului și să stabilească lucrările de urmat inginerului Gheorghe Rosetti, autorul lucrărilor de refacere a podurilor de la Pitești, de peste Argeș și Rîul Doamnei.

În urma revărsărilor apelor Jiului din toamna anului 1853, se fac demersuri pentru completarea strejilor și facerea izituriIor de protecție a șoselei dintre cele două poduri. Se arată că podul este amenințat atît de viitura apelor cît și de copacii aduși de ea în grosime de pînă la 6 palme. Pe de altă parte,

Urmele «podului vechi de lemn» de la Tg-Jiu (aflat sub structura podului de fier de la 1897); măsurătorile stabilesc exact poziția piloților originari și a celor proveniți din consolidările ulterioare, specificați în documentele de arhivă.

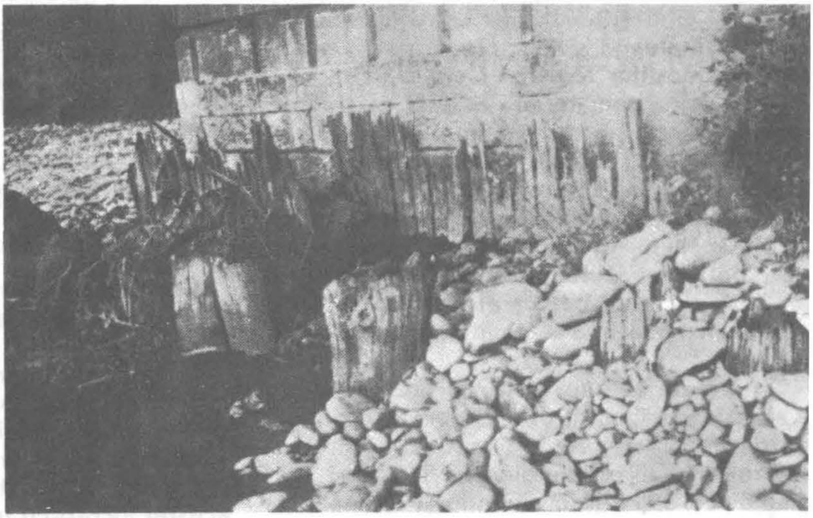

celălalt pod, cel mare, are și el nevoie de unele reparații; unele podini s-au boltit, s-au rupt cîțiva urși, au putrezit ale piese etc.

Deși i se ordonă inginerului Vairah să cerceteze situația descrisă a podului, acesta refuză mereu dispozițiile, deoarece municipalitatea a trecut pe seama sa uneltele și materialele rămase de la lucrul podurilor. În anul 1856, administrația județului Gorj este nevoită să intervină să efectueze ea singură unele lucrări de reparații la podul cel mic, fiind periclitat transportul de sare de la Ocnele Mari la Vîrciorova, iar venitul podului amenințat să înceteze; o lacră (travee) mai veche a podului s-a rupt cu prilejul unei treceri la un bîlci de Înălțarea Domnului ținut în reionul acestui oraș.

Conductorul Sterie arată că parii pentru reparația de la podul cel mare trebuie bătuți cu mașina (soneta) și urmează să se aștepte procurarea acesteia, pînă atunci cînd se va face și lucrarea de pe brațul stîng al Jiului.

Cercetările noastre de teren identifică exact urmele podurilor de lemn datînd din jurul anului 1800 și refăcute în repetate rînduri în deceniile 4—6 ale secolului trecut, situate chiar sub podul de fier ridicat la începutul secolului nostru. Se recunosc chiar și intervențiile de consolidare ulterioare, cu piloții bătuți suplimentar, de dimensiunile prescrise în documentații, în pozițiile indicate. La cca 12 m în aval se identifică urmele unui pod asemănător, cu piloți de grosime mai redusă.

Materialele cartografice, ca și unele date documentare, lasă însă deschisă și ipoteza ființării cîndva a mai multor poduri (sau punți) de legătură a orașului cu așezările de peste Jiu și cu Dealul Tîrgului, unde orășeni

[7] *Ibid*, d.30/1853, f.42.
[8] *Ibid*, d. 13/1852, întreg dosarul.

http://patrimoniu.gov.ro

își aveau viile lor. Se știe că unul dintre acestea făcea legătura între biserica Sf. Nicolae — Ungureni cu casele lui Știrbei și așezarea de la poalele Dealului Tîrgului.

La Vlădeni și Turcinești, pe un parcurs de cca 1 km distanță, s-au identificat de asemenea urmele a trei poduri din lemn.

De la primul pod, din capătul de nord al Vlădenilor, locuitorii au recuperat 6 piloni cu vîrful ferecat pe care i-au despicat și i-au făcut bulumaci de gard; în această stare am avut prilejul să-i cercetăm și noi.

Poduri asemănătoare celor de la Vădeni — Turcinești și Tîrgu-Jiu în perioada regulamentară se construiesc însă peste toate rîurile mari ale Gorjului; sînt de amintit în primul rînd podurile de peste Gilort, peste Sușița sau Amaradia Mică, și despre ele păstrîndu-se de asemenea date documentare extrem de interesante. Podul «stătător» de peste apa Gilortului de la Bîrzeiu se știe că datează din anul 1836, făcut de Gheorghe Magheru pentru sătenii de pe moșia sa. Realizarea podurilor de peste Amaradia, două la număr, se leagă de refacerea șoselei din capătul Drumului Roșu și canalizarea apelor Zlaștiului și Amaradiei în lunca Budienilor, a Sasei și Vărsăturilor, lucrări făcute cu zile de muncă de către satele din jur, după proiecte inginerești.

Desecarea luncilor și canalizarea apelor continuă și de cealaltă parte a Jiului, unde apele Sușiței și rîului Poloaga, dacă ne referim numai la acestea, se știe că amenință continuu așezările sătești, silindu-le să-și părăsească vetrele lor tradiționale și să se regrupeze pe alte linii, apărate de viituri, cu drumuri sigure.

FOIȘOARELE

La începutul anului 1841 se pune problema construcției foișoarelor podurilor mari de peste apa Jiului, în număr de patru. Se cere acum ca peste parii (pilonii) ce sînt bătuți deja să se așeze tălpi și grinzi temeinice, trase la ață și cioplite în bardă; peste grinzi să

O gravură de M. Lancelot din anul 1856. Se pot identifica podul cu bariera și foișorul «de poartă»

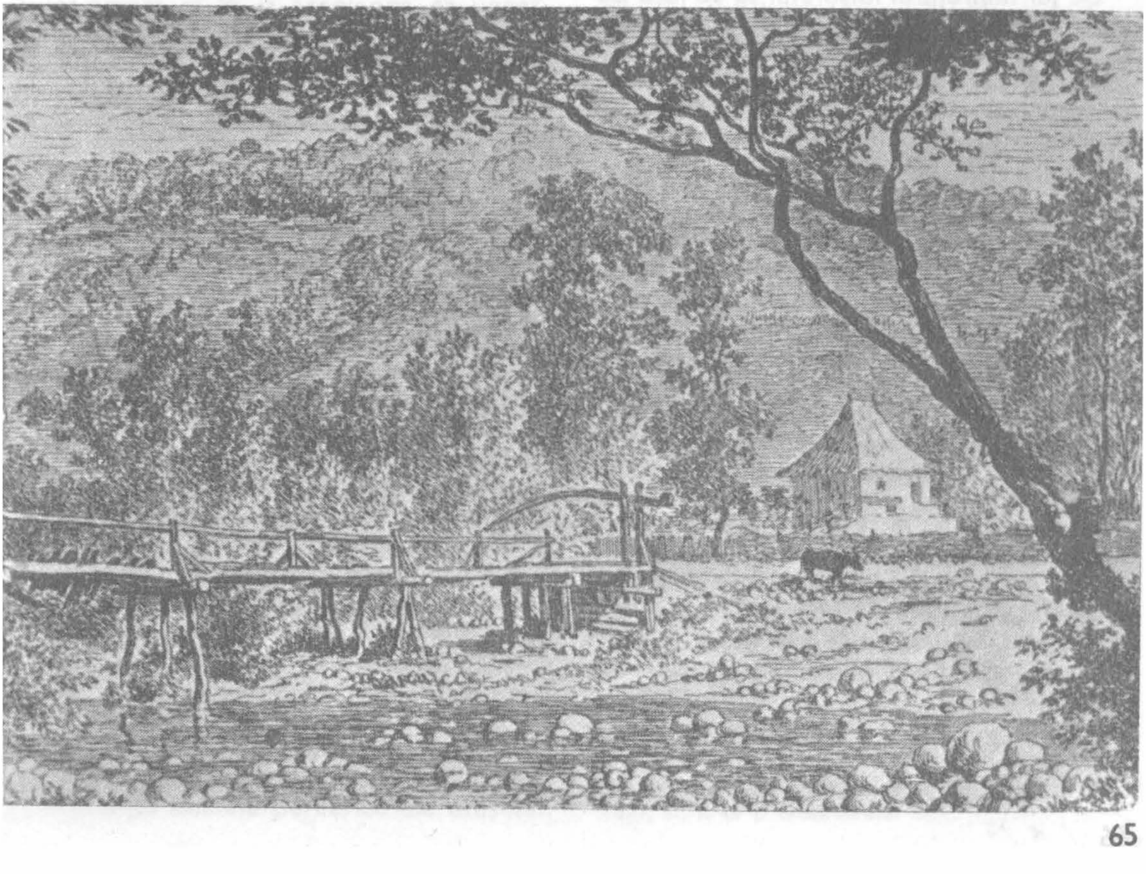

http://patrimoniu.gov.ro

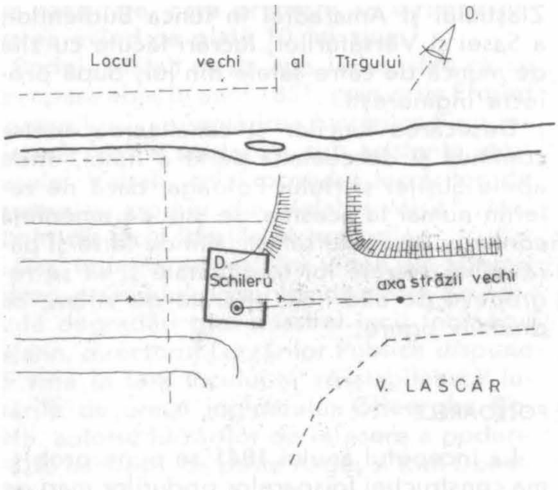

Vechiul foișor de poartă al tîrgului; casa cămărășiei tîrgului, ajunsă proprietatea lui D(incă) Schileru; detaliu din «Planul de aliniere al stradei Vocea Jiului» de la 1891

se facă pod de scînduri groase de stejar și peste pod să se facă pod de dușumea cu scînduri de brad trase în broască frumos, fără cel mai mic cusur și să se facă podea.

De jur împrejurul foișorului să se facă pălimar temeinic și lucrat frumos, trăgîndu-se tot lemnul acestui pridvor în broască, încheiat în grinzile ce sînt așezate fixe, însă trase; și înlăuntrul pălimarului să se facă de jur împrejur laviți, adică înăuntru foișorului, precum se va arăta, și iarăși spălat totul în broască și lucrate bine, ca de nemți.

Locul foișorului de «poartă» al vechiului tîrg, după planul din anul 1877, cu indicarea punctului de unde s-a luat vederea din gravura lui M. Lancelot din anul 1856

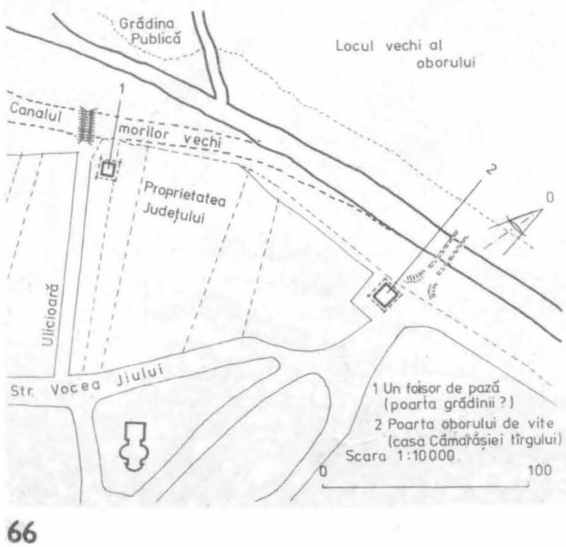

Stîlpii pe care stă acoperișul să fie temeinici, țepeni și cu legături temeinice, lucrate frumos, nemțește, ca de cel mai bun meșter dulgher.

Să se acopere aceste foișoare în formă nemțească; să se pună alți căpriori, cu șindrila și cuiele ce se vor da, și să se tăvănească cu scînduri de brad și cu ciubuce trase în broască frumos și așezate bine, ca de un meșter neamț. Totul este tocmit la 200 lei. «În anul 1841, februarie 13.»

Meșterii care se angajează să facă lucrarea sînt Ion Muraru Ungureanu, fiul lui Dumitru, și Mihăilă Paicu[1].

După cum rezultă din corespondența Cîrmuirii cu Magistratul orașului, întemeierea foișoarelor ce se află între podurile cele mari de peste apa Jiului este o lucrare îndreptată spre «înfrumusețarea» orașului Tîrgu-Jiu, pentru care Departamentul Dinlăuntru și-a dat acordul cuvenit. Lucrarea s-a efectuat așa cum s-a cerut inițial, dar pe parcurs se ivesc mereu alte lucrări, de completare sau de refacere.

În anul 1844, medelnicerul Grigore Bîlteanu se angajează și el în meremetisirea foișoarelor dintre podurile mari ale Jiului. Înțelegem, printre altele, că de această dată pentru fiecare foișor este vorba de umplut parterul cu piatră și nisip și de întărirea edificiilor respective cu osebite propte de copaci, pentru o mai bună temeinicie a lor. În prețuirea făcută, se cere pentru această lucrare 10 galbeni împărătești, ofertă care se acceptă[2].

Aceste foișoare erau gîndite să contribuie la «înfrumusețarea orașului», dar trebuie amintit și rolul lor de supraveghere a traficului și de urmărire a cursului apelor pe vreme de noapte, în timpul ploilor și în deosebi în zilele de tîrg. Este de știut că locuitorii preferau însă să treacă cu toții apa prin vad decît să plătească taxa podului, expunîndu-se adesea pericolului de înec.

S-a insistat asupra datelor de detaliu din contractul încheiat pentru realizarea acestor foișoare, pentru că precizările făcute, «lucrat nemțește», cu «ciubuce trase la broască» «acoperiș lucrat nemțește» (adică cu fron-

[1] Arhivele Statului, Filiala Tg-Jiu, fond *Primăria Orașului*, d. 24/1841, f. 1 și următoarele.
[2] *Ibid*, f. 12, 13.

http://patrimoniu.gov.ro

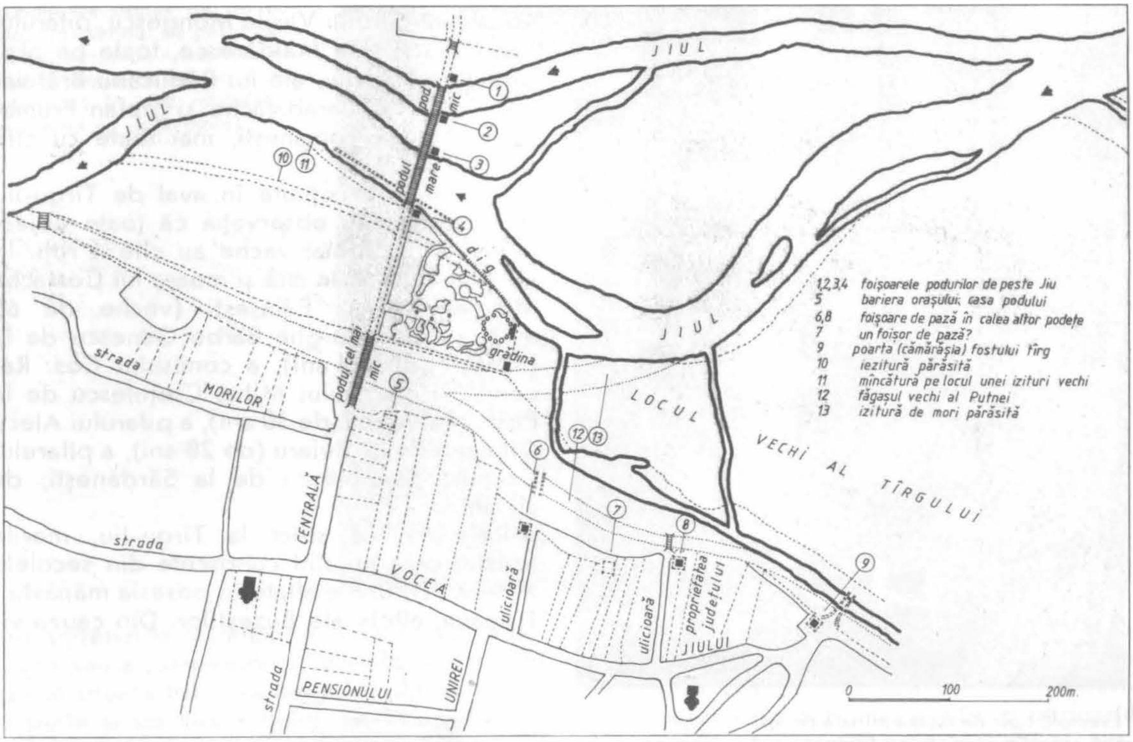

ton), reflectă de fapt momentul pătrunderii *stilului neoclasic în arhitectura lemnului* în deosebi, promovat la mijlocul secolului trecut în programele lor de toți acei ingineri forestieri și de drumuri, mai cu seamă în localitățile balneare.

Dar, să avem în vedere că și celelalte podiști ale orașului ce traversau iezitурile spre zăvoi, spre Grădina Publică, sau către oborul și tîrgul orașului erau de asemenea prevăzute cu cîte un foișor, despre care știm că erau concepute chiar sub forma unei cule, cu pridvoare și scară exterioară. Se înțelege că rostul acestor foișoare era acela de supraveghere continuă a «porților orașului», de percepere a taxei către Grădina Publică, către oboru tîrgului etc. Altele dintre aceste foișoare aparțineau «comandei de foc» (pompierilor) și pazei orașului.

O gravură de Lancelott, care trece prin Tîrgu-Jiu în anul 1856, ca și alte materiale cartografice și planurile de sistematizare a orașului din perioada anilor 1870—1892 sînt cît se poate de lămuritoare în acest sens cu privire la existența acestor foișoare. Urmele lor sînt șterse numai de lucrările de îndepărtare a apelor Jiului, de lucrările de refacere a podurilor și de trasarea noilor artere de circulație pe limitele periferice ale orașului.

Planul podurilor de peste apa Jiului de la Tg-Jiu, cu locurile foișoarelor de pază ale orașului (restituire după planul orașului din anul 1877 și diferite date din perioada de aliniere a străzilor, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea

MORILE

Prilejuit de discuțiile purtate în jurul «desfacerii morilor de pe marile rîuri navigabile» și a refacerii lor neautorizate, se întocmesc în intervalul anilor 1839—1844 unele evidențe foarte detaliate cu privire la numărul exact al instalațiilor care mai funcționează, precizîndu-se tipurile lor, felul zăgazurilor, numărul roților etc.

După statistica din anul 1839, la acea dată, în Gorj se aflau 235 mori și 407 făcaie. Numai în plasa Jiului funcționau 112 făcaie, 55 mori și 15 roți (?!) [1].

Lista morilor de pe Jiu de la 1844 cuprinde de la ieșirea din munte a Jiului pînă la Curtișoara un număr de 14 mori cu un total de 29 roți, mai toate construcții vechi de peste 40—50 ani. La Copitoiu, un toponim cu re-

[1] **Arhivele Statului, București,** Vornicia, d. 2885/1839, II, f. 44 și următoarele.

http://patrimoniu.gov.ro

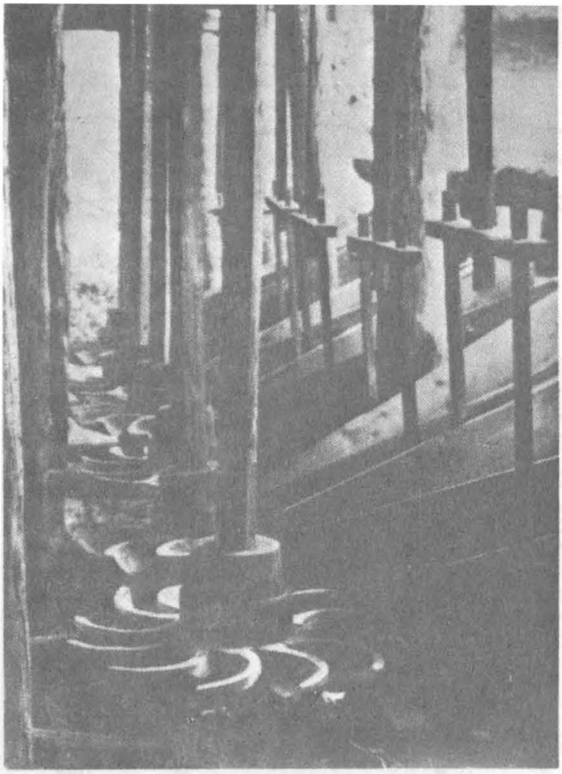

Exemplu tipic de moară mînată de apă din zona Tg-Jiu și de pe firele de apă din vecinătăți; «ciuturile» morii de la Găleșoaia (astăzi în Muzeul în aer liber din Dumbrava Sibiului)

nu, ale serdarului Vasile Mongescu, pitarului Ion Pâhă și Nae Măldărescu, toate pe proprietatea Tîrgului, ale lui Răducanu Brătoianu, Costache Carabatache și Ștefan Frumușeanu, de la Romanești, mai toate cu cîte 3 și 4 roți.

Lista morilor situate în aval de Tîrgu-Jiu se continuă, cu observația că toate obiectivele de dată mai veche au cîte 4 roți. În această situație se află și moara lui Costache Mihuleț, de la Bălășești (veche de 60 ani), a lui Gheorghe Barbu Gănescu de la Gănești (de 25 ani), a comisului Cos. Racoviță și clucerului Mihai Crețulescu de la Peșteana de Jos (de 30 ani), a pitarului Alecu Dîljeanu de la Stejaru (de 28 ani), a pitarului Cornilie Sărdănescu de la Sărdănești, de 30 ani[2].

Referindu-ne strict la Tîrgu-Jiu, morile acestui oraș ne sînt cunoscute din secolele XV—XVII, unele aflate în posesia mănăstirii Tismana, altele ale Buzeștilor. Din cauza vi-

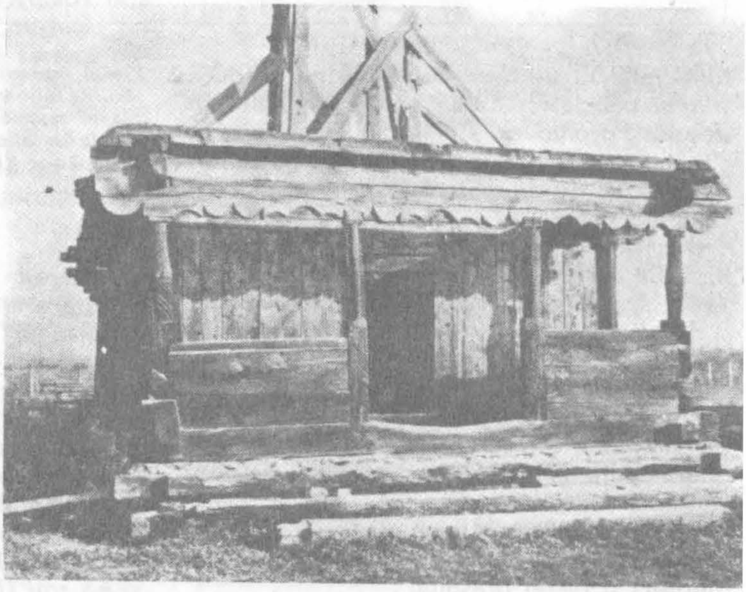

Biserica de lemn din satul Arhoți — Bălești (1678); vedere din timpul celei de a patra strămutări, din cauza repetatelor inundații provocate satului Ceauru de viiturile Șușiței și ale pîrîului Poloaga.

zonanța unei așezări meșteșugărești dispărute din apropierea orașului, specializată (în tăbăcării și argăsării) ca și Vădenii (și ei cu instalații mai mult de baterea dimiilor și prelucrarea abalelor, situate pe un canal al lor desprins din apa Jiului tocmai de la lezureni) se află acum numai două mori.

Această statistică arată pe aria orașului și în împrejurimi morile de renume ale lui Marin Ciortescu, morile lui Petrache Frumușea-

iturilor mari ele dispar, se fac la loc mereu sau se strămută pe vaduri sigure. Așa cum ni se arată în harta lui Schwantz de la 1719, buclele cu formele insulare aflate înainte și în aval de Tîrgu-Jiu, trebuie înțelese ca amenajări hidrotehnice ale Jiului, folosite atît pentru stăpînirea cursului apei, cît și pen-

[2] Arhivele Statului, București, f. Lucrări Publice, d. 11/1839, f. 28

http://patrimoniu.gov.ro

«Cheie de boltă» de pe dubloul leagănului de peste naos de la biserica din Arhoţi: (sculptura în lemn de stejar, iniţial îmbrăcată în stuc modelat şi acoperită cu policromie)

tru antrenarea instalaţiilor de măcinat, a pivelor sau a joagărelor. Aşezările săteşti sînt şi ele situate tot de-a lungul firului apei, de o parte şi de alta a Jiului. La începutul secolului trecut, amintirea acestor instalaţii, unele situate chiar pe firul apei, altele pe ieziturile rămase acum mult în interiorul oraşului stăruie încă. Cele mai cunoscute mori din vremurile din urmă sînt cele ale lui Bîlteanu, Mateiţă, Pâhă sau Surcel, dacă ne referim numai la cele din preajma podurilor [3].

Despre moara pitarului Ion Pâhă ştim că se reclădeşte din nou în urma desfacerilor cerute prin proiectul anului 1835, aşezat «de la vale de podul cel mare». Orăşenii cer însă desfacerea ei şi de aici, pentru că se află pe iazul rupt de apa Jiului, prea aproape de pod, pricinuindu-i vătămare. Aşteptîndu-se o expertiză, ea rămîne în «nelucrare» pînă către anul 1850 [4].

Tot prea aproape de pod, unde nu a mai fost vad de moară pînă atunci îşi face o moară şi Ioniţă Orăşanul. Şi acestei mori i se cere desafectarea, din pricină că ameninţă podul (şi oraşul) pe vremea viiturilor mari şi a îngheţurilor...

După mijlocul secolului, vor rămîne în fiinţă numai morile amenajate pe ierugile din interiorul oraşului, în aval de axa podurilor, dar şi acestea numai pentru o perioadă scurtă de timp. Viiturile ameninţă mereu oraşul, arborii smulşi din grădina publică şi cei aduşi de apă înfundă aripa dreaptă a podului mare şi se schimbă cursul cel mare al Jiului pe celălalt braţ etc. Morarii trebuie să-şi facă de acum o iezitură a lor mult mai la sud de pod, a cărei amenajare se va întinde pînă la Romaneşti. Malurile Jiului în dreptul grădinii publice trebuie să se îndiguiască puternic [5].

Se abordează totodată închiderea vechilor ierugi (izituri) care străbăteau oraşul, astuparea canalelor inutilizabile, practicarea de canale pentru desecarea apelor stătătoare şi canalizarea Jiului, terenurile cîştigate servind pentru deschiderea de noi artere de circulaţie şi lărgirea grădinii publice. Tot aşa, se pune problema canalizării Hodinăului şi a Putnei, apă care colectează toate murdăriile oraşului.

ANDREI PĂNOIU

---

[3] Ştefulescu, Al. *Istoria oraşului Tîrgu-Jiului*, «Schiţa (oraşului) Tîrgu-Jiului din cele mai vechi timpuri», fără an; de văzut şi: Arhivele Statului, Filiala Tg-Jiu, fond. *Primăria Oraşului*, d. 12/1831, f. 1 şi următoarele.

[4] Arhivele Statului, Filiala Tg-Jiu, fond *Primăria Oraşului*, d. 31/1844, întreg dosarul.

[5] *Ibid*, d. 21/1887.

http://patrimoniu.gov.ro

DIN DEZBATERILE PARLAMENTARE ÎN JURUL PROIECTULUI DE LEGE PENTRU CONSERVAREA ŞI RESTAURAREA MONUMENTELOR PUBLICE

(26—27 martie 1892) *

(. . . . .)

D. preşedinte G. Gr. Cantacuzino: Discuţiunea generală este deschisă. I.P.S.S. Mitropolitul Moldovei are cuvîntul.

I.P.S.S. Mitropolitul Moldovei şi Sucevei: D-le preşedinte, d-lor senatori, am cerut cuvîntul în această chestiune care în aparenţă se pare foarte simplă, dar în esenţa ei, în realitate, este foarte serioasă; cel puţin după noi clericii, după noi aceştia care am deschis ochii în biserică şi în şcoală, această chestiune nu este aşa simplă cum se pare şi cum se arată. Aceasta atinge fondul pe care stă biserica şi religiunea. Mă aştept la protestaţiune din partea D-lui raportor. [...]

D. raportor zice aici în raport: «restaurărei monumentelor nemişcătoare şi mişcătoare, publice şi private, care, pentru interesul lor istoric sau artistic, merită a fi clasate printre monumentele publice sau naţionale.»

Nemişcătoare?! Ce monumente publice avem altele decît bisericile noastre cele bătrîne, cele din vechime, cele de sute de ani care sunt întemeiate de fericiţii ctitori şi donatori, domni şi boieri bogaţi, fruntaşii ţării?

Care sunt acele monumente mişcătoare? Negreşit, spune D. raportor mai jos, că sunt cărţi de prin monastiri şi biserici, cărţi şi manuscripte particulare sau risipite prin ţări străine, mucezite şi roase de şoareci, ori atinse de flăcări. Flăcările se întîmplă să distrugă; dar din mila lui D-zeu astăzi am ajuns să punem mîna prin ştiinţă şi pe fulgerile cerului şi mai avem şi pompieri care sunt în stare cu instrumentele lor, să ne apere de foc, cu toate că adesea se întîmplă să ajungă la foc cam tîrziu. Dar roase de şoareci, cum? Şi întreb pe D. Tocilescu, raportorul, om deştept, cu ştiinţă, iubitor de monumente, arheolog, oare roase erau acele manuscripte luate de la monastirea Bistriţa, de lîngă Piatra, judeţul Neamţ?

Dar cine le-a păstrat aceste monumente mişcătoare, precum sunt cărţile vechi, dacă nu bisericile? Cine le-a păstrat dacă nu călugării care sunt astăzi puşi la index? Eu cînd am auzit că acele manuscripte s-au luat de la monastirea Bistriţa atunci am zis, de ce nu luaţi şi crucile de piatră de la biserici, căci sunt vechi şi ele, şi multe încă de la ctitori?

Apoi, aşa se conservă monumentele vechi?

Dar unde s-a păstrat istoria ţării dacă nu în biserică, şi acum D. arheolog voieşte să pună mîna pe toate?

D. Gr. Tocilescu: Absolut nimic nu e din acestea.

I.P.S.S. Mitropolitul Moldovei: Daţi-mi voie; se zice să se facă inventariu [...] Eu vorbesc un langagiu simplu; dar mai văd şi altceva, văd că chiar cînd se vor găsi pe la particulari asemenea obiecte de artă, comisiunea, care se va însărcina cu treaba aceasta, să le caute şi pe la particulari?

Eu cînd am auzit lucrul acesta am sărit în sus; apoi eu, păcatele mele, care din copilărie n-am adunat bani, ci am strîns cărţi şi am vreo două, trei odăi pline de cărţi şi am şi la Iaşi vreo 10 dulapuri, şi toate sunt destinate să le las la Academie, acolo unde D. Tocilescu este membru. [...] Apoi bine este să vină la mine un D. comisar şi să-mi zică: dar bine, Sfinţia Ta, cum mai ţini lucrurile acestea? Trebuie să le luăm.

Eu vă spun, D-lor, că m-am mişcat şi m-am scandalizat de lucrul acesta, şi de va fi trebuinţă să zicem mai mult, vom zice, însă mă cred dator, din capul locului, să spun că eu unul, şi cred că şi ceilalţi confraţi ai mei Prea Sfinţi Părinţi vor protesta dimpreună cu mine contra acestei legi, pe care nicidecum n-o putem primi. [...] Apoi cînd vedem că vine să se prezinte asemenea lege, nu sunt în drept să zic că se va face cu lucrurile din bătrîni cum văd că se face cu bisericile? Bisericile sunt lucruri de artă; s-a luat averile, prea bine, nu zicem nimic. Statul are nevoie de multe sute de milioane; dar acele biserici şi monastiri au drept la existenţa lor prin averea lor proprie, pe care ele au păstrat-o sute de ani, pînă în zilele noastre. Astăzi însă s-au lăsat în voia întîmplării. Nu trebuie puşi nişte oameni capabili, care să fie răspunzători şi acei care calcă datoria lor şi nu îngrijesc nu trebuie să fie traşi la răspundere şi pedepsiţi? Bisericile acelea dar trebuiesc păstrate ca monumente naţionale cu toate ale lor. Şi eu unul nu pot să am mai multă încredere în acei domni care vin de le iau cele mai scumpe odoare ctitoriceşti sub diferite pretexte şi cuvinte, decît în acei servitori ai altarului cărora, după legile ţării, în toţi timpii le-au fost încredinţată conservarea lor.

D. raportor Gr. Tocilescu: [...] Chiriachul Moldovei a declarat că legea e periculoasă pentru existenţa bisericii române căci nu ar avea în sine altă tendinţă decît de a despuia lăcaşurile sfinte de preţioasele odoare strămoşeşti şi a le îngrămădi la museul Statului; şi cînd mi-am permis să-l întreb: de unde dedus-a aceasta? Din raportul meu? Din proiectul de lege?, P.S.S. a zis: «Dar ce însemnează *inventarul general* prevăzut în proiect?» [...] Inventariul general nu are destinaţia să adune în museu odoarele bisericeşti, ci numai să înregistreze toate monumentele nemişcătoare şi mişcătoare din întreaga ţară care merită, pentru valoarea lor istorică sau artistică, să fie păstrate şi restaurate. [...] proiectul de lege pentru conservarea monumentelor, departe de a fi o primejdie, este absolut trebuincios pentru păstrarea puţinelor monumente arhitectonice şi tesaure artistice ce a mai rămas din vălmăşagul vremurilor şi din incuria oamenilor. [...] D-lor, este cunoscut tuturor celor care se ocupă cu istoria şi literatura română că bibliotecile şi museele din străinătate, ca şi colecţiunile particulare din ţară şi de peste hotare, posedă un mare număr de manuscripte, de cărţi şi de obiecte ce făcuse o dată parte din dota monastirilor şi bisericilor noastre. Cum au pornit ele peste graniţă? Cine a făcut trafic cu ele şi cine încă le trafică?

Astfel, cel mai vechi manuscris

* *Monitorul Oficial*, nr. 26, *Imprimeria Statului*, 10 aprilie 1892

http://patrimoniu.gov.ro

slavonesc din Moldova, de pe la 1400, de pe timpul lui Alexandru Vodă cel Bun, a rătăcit tocmai la Londra în British Museum! Tot acolo, un alt manuscris, evangheliul de pe la mijlocul secolului al XVI-lea, cum şi alte preţioase cărţi şi manuscripte dar la Oxford, la Münich, Viena, şi Praga, la Odesa, Kiev, Moscova şi Petersburg, mai la toate monastirile şi schiturile din muntele Athos, cîte manuscripte preţioase din suta XV—XVIII nu sunt luate de la monastirile din Moldova şi Ţara Românească?

Numai la Moscova, în 1877, eu am găsit peste 70 asemenea manuscripte în museul Rumiantzov, în biblioteca Sinodală, în bibliotecile Cerkaski, Undolski, Gludov, Uvarov, în biblioteca ministerului de externe şi altele. Ba la museul Rumiantzov am găsit manuscriptul preţioasei cronici româneşti a lui Moxa Călugărul, scrisă la începutul secolului al XVII-lea în mănăstiea Cozia de peste Olt, manuscript pe care în 1859 îl luă de acolo călătorul rus Gregorovici, ca să-l hărăzească museului menţionat. Cîte alte codice şi documente vechi de-ale noastre n-or fi existînd aiurea, cînd avem dovezi că bilioteci întregi au dispărut din monastiri, împreună cu vase sacre şi veşminte, din care unele au nimerit pînă în sudul Dalmaţiei, la monastirea Banja, lîngă Cattaro, la Cruşedol, în Serbia şi aiurea?

Dar nu numai răul acesta a despuiat monastirile noastre de zestrea ctitoricească; a fost şi lipsa de interes anticaric şi de pricepere din partea egumenilor vremii, care pentru diferite trebuinţe au preînnoit obiectele vechi cu altele noi; ba chiar a prefăcut în monedă sunătoare, în tacîmuri de masă, în vase şi tipsii, cele mai preţioase modele de orfăurărire medievală. Dovezi? Avem destule [...]

Aceste exemple le-am putea însuti, căci nici o monastire nu posedă astăzi un adevărat inventariu, ci numai o simplă şi inexactă catagrafiere a tuturor obiectelor [...]

D-lor senatori, mi-ar trebui ceasuri întregi ca să epuizez cestiunea care ne preocupă, şi cu cazuri concrete, constatate de visu, să zugrăvesc halul la care a ajuns monastirile, bisericile, monumentele noastre sub raportul conservării lor. [...]

Dacă după această amănunţită expunere reiese invederat că starea actuală de lucruri, în ce priveşte conservarea monastirilor şi bisericilor, nu mai poate fi lăsată, că obiectele de preţ ale acestor locaşuri trebuiesc inventariate spre a fi mai bine păstrate, apoi proiectul de lege e foarte la timp venit şi urmează să-l votăm cu toţii.

. . . .

Dacă pretindem că suntem un Stat cultural, atunci cată să ne supunem la condiţiunile ce comportă un Stat cultural. Ştiţi că suntem mai prejos decît Turcia şi Japonia pe terenul conservării monumentelor? Nu există Stat în Europa care să nu aibă o lege protectoare a monumentelor. [...] Noi vrem oare să rămînem mai inderet şi decît Statele asiatice? Nu mai voim a avea nici o legătură cu trecutul? Moştenirea părintească s-o lăsăm a se risipi în vînt, şi să părem înaintea viitorimii că am trăit străini în propria noastră ţară?

Monumentele, domnilor, nu fac numai pe un popor să trăiască, dar îl fac să reînvieze. [...] Monumentele întreţin legătura prezentului cu trecutul. A le păstra, a le apăra de stricăciuni şi a le restaura conservîndu-le forma şi spiritul lor, este dovada cea mai puternică de treapta înaltă culturală pe care stă un popor. Cu cît conştiinţa acestei legături cu origina sa şi cu trecutul este mai vie în sufletul unui popor, cu atît dorinţa lui pentru conservarea monumentelor este mai energică şi mai generală. Ferice de popoarele care supravieţuiesc catastrofelor prin nepieritoarele producţiuni ale geniului lor artistic. Ele trăiesc şi după moarte, iar numele lor deşteaptă amintirile cele mai frumoase, cele mai nobile ale idealului omenirii. Aşa au făcut Grecii, aşa au făcut Romanii, şi noi suntem urmaşii Romanilor. (Aplauze)

. . . .

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice *: D-lor senatori, nimeni nu poate să regrete mai mult decît mine că discuţiunea acestei legi, cerută de atîţia ani, propusă în mai multe rînduri, şi asupra căreia nu pot nici măcar să-mi iau meritul nici că am inventat-o, nici că cel dintîi v-am propus-o D-voastre, că această discuţiune s-a schimbat în şedinţa de ieri, într-un fel de dezbatere asupra chestiunii raporturilor dintre Stat şi Biserică, dezbatere care nu era nici la timpul ei venită, nici la locul ei adusă.

N-a fost vorba, şi nu poate fi vorba ca, cu ocaziunea acestei legi să se limpezească raporturile dintre Stat şi Biserică. [...] D-lor, care este scopul acestei legi? Nu este vorba nici de perchezițiuni, nici de a şti dacă Statul are drept sau nu să dispună ca obiectele vechi, proprietatea sa, să se păstreze sau nu la museu [...] nu este vorba de nimic din toate acestea, ci e vorba numai de un singur lucru, de a se pune sub un regim egal deosebitele monumente istorice sau artistice, monumente care, chiar cînd sunt proprietate particulară, sunt mai înainte de toate naţională, căci ele sunt martorii gloriei trecute şi gajul strălucirii viitoare. [...]

Noi faţă de biserică nu am simţit nevoie să vă cerem drepturi noi, dar iarăşi am fi culpabili să renunţăm la un drept existent. Nu este vorba de a restaura toate monumentele, ci de a le alege pe cele ce reprezintă mai mult gloria străbună, fie din punctul de vedere al frumuseţii artistice, fie din punctul de vedere al interesului istoric, de a le restaura pe acelea cu tot luxul, cu toată splendoarea cuvenită şi de a abandona pe celelalte.

Acesta e spiritul legii; dacă legea nu spune care monumente sunt de restaurat, este pentru că nu acesta este scopul legii; noi pînă acum nici nu ştim care sunt monumentele de restaurat, noi nu avem nici un catalog general, şi de aceea am pus o dispoziţie în proiectul de lege, care prevede că se va înscrie în buget o sumă cu care să se facă o **asemenea lucrare prealabilă de** clasare a monumentelor istorice şi artistice, a monumentelor naţionale — ca să întrebuinţez un cuvînt care să le cuprindă pe toate. Cînd se va face catalogul acestor monumente, atunci încetul cu încetul şi **după măsura de care dispune ţara**, se vor restaura monumentele noastre istorice. S-a restaurat *Curtea de Argeş*, *S-ţii Trei Ierarhi*, se vor restaura *Curtea Domnească*, *Mitropolia*, din Tîrgovişte, *Sf. Dumitru* din Craiova, *Stavropoleos* din Bucureşti, şi se vor restaura şi mai multe în măsura în care vor creşte forţele de producţie ale acestei ţări. Căci, D-lor senatori, dacă e nevoie să ne gîndim la suvenirurile trecutului, trebuie să ne gîndim şi la nevoile prezentului, ca să asigurăm viitorul. (Aplauze)

. . . .

D. G. Panu: D-lor senatori, încep prin a spune că n-am luat cuvîntul ca să combat legea şi mai cu seamă spiritul acestei legi. Legea este minunată din toate punctele de vedere, prin urmare nu voi face decît cîteva observaţiuni de detaliu [...]

D-lor, care este geneza acestei legi? Geneza acestei legi nu pur-

* *Take Ionescu (n. red.)*

http://patrimoniu.gov.ro

cede din faptul că Cetatea Neamț era expusă la risipă și dărăpinare, de exemplu, nici că cutare sau cutare odor artistic poate să piară; nu, legea aceasta are o origine mai militantă și mai gravă, dacă voiți; este felul cum de cîtiva ani se face restaurarea monumentelor artistice publice, naționale, sau mai bine, istorice, este felul acela detestabil și condamnabil care a făcut ca lumea să se gîndească la acest lucru. [...] D. Tocilescu spunea cu drept cuvînt că în cursul veacurilor, bisericile și monumentele nu numai că nu s-au restaurat, dar nici nu s-au păstrat. [...] dar acum îmi veți spune că tocmai cu proiectul de față venim să aruncăm un văl de regret asupra trecutului și să începem a avea mai multă îngrijire și inteligență în restaurarea și repararea monumentelor.

. . . .

I.P.S.S. Mitropolitul Moldovei: Am declarat că sunt împotriva acestei legi, o repet pentru a treia oară [...] noi, clerul și biserica, dorim conservarea bisericei pentru interesul național.

D. președinte: [...] Se pune la vot legea în total cu bile.

D. președinte, G. Gr. Cantacuzino: D-lor, rezultatul votului este:

Votanți	72
Majoritate reglementară.	35
Bile albe	65
Bile negre	7

Senatul a aprobat proiectul de lege.

http://patrimoniu.gov.ro

CONVENTION POUR LA SAUVEGARDE DU PATRIMOINE ARCHITECTURAL DE L'EUROPE

Les États membres du Conseil de l'Europe, signataires de la présente Convention,

Considérant que le but du Conseil de l'Europe est de réaliser une union plus étroite entre ses membres, afin notamment de sauvegarder et de promouvoir les idéaux et les principes qui sont leur patrimoine commun;

Reconnaissant que le patrimoine architectural constitue une expression irremplaçable de la richesse et de la diversité du patrimoine culturel de l'Europe, un témoin inestimable de notre passé et un bien commun à tous les Européens;

Vu la Convention Culturelle Européenne signée à Paris le 19 décembre 1954 et notamment son article 1er;

Vu la Charte Européenne du Patrimoine Architectural adoptée par le Comité des Ministres du Conseil de l'Europe le 26 septembre 1975 et la Résolution (76) 28, adoptée le 14 avril 1976, relative à l'adaptation des systèmes législatifs et réglementaires nationaux aux exigences de la conservation intégrée du patrimoine architectural;

Vu la Recommandation 880 (1979) de l'Assemblée Parlementaire du Conseil de l'Europe relative à la conservation du patrimoine architectural;

Compte tenu de la Recommandation n° R (80) 16 du Comité des Ministres aux Etats membres concernant la formation spécialisée des architectes, urbanistes, ingénieurs du génie civil et paysagistes ainsi que la Recommandation n° R (81) 13 du Comité des Ministres adoptée le 1er juillet 1981 concernant les actions à entreprendre en faveur de certains métiers menacés de disparition dans le cadre de l'activité artisanale;

Rappelant qu'il importe de transmettre un système de références culturelles aux générations futures, d'améliorer le cadre de vie urbain et rural et de favoriser par la même occasion le développement économique, social et culturel des Etats et des régions;

Affirmant qu'il importe de s'accorder sur les orientations essentielles d'une politique commune qui garantisse la sauvegarde et la mise en valeur du patrimoine architectural,

Sont convenus de ce qui suit:

DÉFINITION DU PATRIMOINE ARCHITECTURAL

Article 1

Aux fins de la présente Convention, l'expression «patrimoine architectural» est considérée comme comprenant les biens immeubles suivants:

1. Les monuments: toutes réalisations particulièrement remarquables en raison de leur intérêt historique, archéologique, artistique, scientifique, social ou technique, y compris les installations ou les éléments décoratifs faisant partie intégrante de ces réalisations;

2. Les ensembles architecturaux: groupements homogènes de constructions urbaines ou rurales remarquables par leur intérêt historique, archéologique, artistique, scientifique, social ou technique et suffisamment cohérents pour faire l'objet d'une délimitation topographique;

3. Les sites: oeuvres combinées de l'homme et de la nature, partiellement construites et constituant des espaces suffisamment caractéristiques et homogènes pour faire l'objet d'une délimitation topographique, remarquables par leur intérêt historique, archéologique, artistique, scientifique, social ou technique.

IDENTIFICATION DES BIENS À PROTÉGER

Article 2

Afin d'identifier avec précision les monuments, ensembles architecturaux et sites susceptibles d'être protégés, chaque Partie s'engage à en poursuivre l'inventaire et, en cas de menaces pesant sur les biens concernés, à établir dans les meilleurs délais une documentation appropriée.

PROCÉDURES LÉGALES DE PROTECTION

Article 3

Chaque Partie s'engage:

1. à mettre en oeuvre un régime légal de protection du patrimoine architectural;

2. à assurer, dans le cadre de ce régime et selon des modalités propres à chaque Etat ou région, la protection des monuments, des ensembles architecturaux et des sites.

Article 4

Chaque Partie s'engage:

1. à appliquer en vertu de la protection juridique des biens considérés, des procédures de contrôle et d'autorisation appropriées;

2. à éviter que des biens protégés ne soient défigurés, dégradés ou démolis. Dans cette perspective, chaque Partie s'engage, si ce n'est pas déjà fait, à introduire dans sa législation des dispositions prévoyant:

a. la soumission à une autorité compétente des projets de démolition ou de modification de monuments déjà protégés ou faisant l'objet d'une procédure de protection, ainsi que de tout projet qui affecte leur environnement;

b. la soumission à une autorité

http://patrimoniu.gov.ro

compétente des projets affectant tout ou partie d'un ensemble architectural ou d'un site, et portant sur des travaux:

— de démolition de bâtiments;

— de construction de nouveaux bâtiments;

— de modifications importantes qui porteraient atteinte au caractère de l'ensemble architectural ou du site;

c. la possibilité pour les pouvoirs publics de mettre en demeure le propriétaire d'un bien protégé d'effectuer des travaux ou de se substituer à lui en cas de défaillance de sa part;

d. la possibilité d'exproprier un bien protégé.

Article 5

Chaque Partie s'engage à proscrire le déplacement de tout ou partie d'un monument protégé, sauf dans l'hypothèse où la sauvegarde matérielle de ce monument l'exigerait impérativement. En ce cas, l'autorité compétente prendrait les garanties nécessaires pour son démontage, son transfert et son remontage dans un lieu approprié.

MESURES COMPLÉMENTAIRES

Article 6

Chaque Partie s'engage à:

1. prévoir, en fonction des compétences nationales, régionales et locales et dans la limite des budgets disponibiles, un soutien financier des pouvoirs publics aux travaux d'entretien et de restauration du patrimoine architectural situé sur son territoire;

2. avoir recours, le cas échéant, à des mesures fiscales susceptibles de favoriser la conservation de ce patrimoine;

3. encourager les initiatives privées en matière d'entretien et de restauration de ce patrimoine.

Article 7

Aux abords des monuments, à l'intérieur des ensembles architecturaux et des sites, chaque Partie s'engage à susciter des mesures visant à améliorer la qualité de l'environnement.

Article 8

Chaque Partie s'engage en vue de limiter les risques de dégradation physique du patrimoine architectural:

1. à soutenir la recherche scientifique en vue d'identifier et d'analyser les effets nuisibles de la pollution et en vue de définir les moyens de réduire ou d'éliminer ces effets;

2. à prendre en considération les problèmes spécifiques de la conservation du patrimoine architectural dans les politiques de lutte contre la polution.

SANCTIONS

Article 9

Chaque Partie s'engage, dans le cadre des pouvoirs qui sont les siens, à faire en sorte que les infractions à la législation protégeant le patrimoine architectural fassent l'objet de mesures appropriées et suffisantes de la part de l'autorité compétente. Ces mesures peuvent entraîner, le cas échéant, l'obligation pour les auteurs de démolir un nouvel édifice construit irrégulièrement ou de restituer l'état antérieur du bien protégé.

POLITIQUES DE CONSERVATION

Article 10

Chaque Partie s'engage à adopter des politiques de conservation intégrée qui:

1. placent la protection du patrimoine architectural parmi les objectifs essentiels de l'aménagement du territoire et de l'urbanisme et qui assurent la prise en compte de cet impératif aux divers stades de l'élaboration des plans d'aménagement et des procédures d'autorisation de travaux;

2. suscitent des programmes de restauration et d'entretien du patrimoine architectural;

3. fassent de la conservation, de l'animation et de la mise en valeur du patrimoine architectural, un élément majeur des politiques en matière de culture, d'environnement et d'aménagement du territoire;

4. favorisent, lorsque c'est possible, dans le cadre des processus d'aménagement du territoire et de l'urbanisme, la conservation et l'utilisation de bâtiments dont l'importance propre ne justifierait pas une protection au sens de l'Article 3, paragraphe 1, de la présente Convention, mais qui présenterait une valeur d'accompagnement du point de vue de l'environnement urbain ou rural ou du cadre de vie;

5. favorisent l'application et le développement, indispensables à l'avenir du patrimoine, des techniques et matériaux traditionnels.

Article 11

Chaque Partie s'engage à favoriser, tout en respectant le caractère architectural et historique du patrimoine:

— l'utilisation des biens protégés compte tenu des besoins de la vie contemporaine;

— l'adaptation, lorsque cela s'avère approprié, de bâtiments anciens à des usages nouveaux.

Article 12

Tout en reconnaissant l'intérêt de faciliter la visite par le public des biens protégés, chaque Partie s'engage à faire en sorte que les conséquences de cette ouverture au public, notamment les aménagements d'accès, ne portent pas atteinte au caractère architectural et historique de ces biens et de leur environnement.

Article 13

Afin de faciliter la mise en oeuvre de ces politiques, chaque Partie s'engage à développer dans le contexte propre de son organisation politique et administrative, la coopération effective aux divers échelons des services responsables de la conservation, de l'action culturelle, de l'environnement et de l'aménagement du territoire.

PARTICIPATION ET ASSOCIATIONS

Article 14

En vue de seconder l'action des pouvoirs publics en faveur de la connaissance, la protection, la restauration, l'entretien, la gestion et l'animation du patrimoine architectural, chaque Partie s'engage:

1. à mettre en place, aux divers stades des processus de décision, des structures d'information, de consultation et de collaboration entre l'Etat, les collectivités locales, les institutions et associations culturelles et le public;

2. à favoriser le développement du mécénat et des associations à but non lucratif oeuvrant en la matière.

http://patrimoniu.gov.ro

INFORMATION ET FORMATION

Article 15

Chaque Partie s'engage:

1. à valoriser la conservation du patrimoine architectural dans l'opinion publique aussi bien en tant qu'élément d'identité culturelle que comme source d'inspiration et de créativité pour les générations présentes et futures;

2. à promouvoir à cette fin des politiques d'information et de sensibilisation notamment à l'aide de techniques modernes de diffusion et d'animation, ayant en particulier pour objectif:

a. d'éveiller ou d'accroître la sensibilité du public, dès l'âge scolaire, à la protection du patrimoine, à la qualité de l'environnement bâti et à l'expression architecturale;

b. de mettre en évidence l'unité du patrimoine culturel et des liens existant entre l'architecture, les arts, les traditions populaires et modes de vie, que ce soit à l'échelon européen, national ou régional.

Article 16

Chaque Partie s'engage à favoriser la formation des diverses professions et des divers corps de métiers intervenant dans la conservation du patrimoine architectural.

COORDINATION EUROPÉENNE DES POLITIQUES DE CONSERVATION

Article 17

Les Parties s'engagent à échanger des informations sur leurs politiques de conservation en ce qui concerne:

1. les méthodes à définir en matière d'inventaire, de protection et de conservation des biens, compte tenu de l'évolution historique et de l'augmentation progressive du patrimoine architectural;

2. les moyens de concilier pour le mieux l'impératif de protection du patrimoine architectural et les besoins actuels de la vie économique, sociale et culturelle;

3. les possibilités offertes par les technologies nouvelles, concernant à la fois l'identification et l'enregistrement, la lutte contre la dégradation des matériaux, la recherche scientifique, les travaux de restauration et les modes de gestion et d'animation du patrimoine architectural;

4. les moyens de promouvoir la création architecturale qui assure la contribution de notre époque au patrimoine de l'Europe.

Article 18

Les Parties s'engagent à se prêter chaque fois que nécessaire une assistance technique mutuelle s'exprimant dans un échange d'expériences et d'experts en matière de conservation du patrimoine architectural.

Article 19

Les Parties s'engagent à favoriser, dans le cadre des législations nationales pertinentes ou des accords internationaux par lesquels elles sont liées, les échanges européens de spécialistes de la conservation du patrimoine architectural, y compris dans le domaine de la formation permanente.

Article 20

Aux fins de la présente Convention, un Comité d'experts institué par le Comité des Ministres du Conseil de l'Europe en vertu de l'Article 17 du Statut du Conseil de l'Europe est chargé de suivre l'application de la Convention et en particulier:

1. de soumettre périodiquement au Comité des Ministres du Conseil de l'Europe un rapport sur la situation des politiques de conservation du patrimoine architectural dans les Etats parties à la Convention, sur l'application des principes qu'elle a énoncés et sur ses propres activités;

2. de proposer au Comité des Ministres du Conseil de l'Europe toute mesure tendant à la mise en oeuvre des dispositions de la Convention, y compris dans le domaine des activités multilatérales et en matière de révision ou d'amendement de la Convention ainsi que d'information du public sur les objectifs de la Convention;

3. de faire des recommandations au Comité des Ministres du Conseil de l'Europe relatives à l'invitation d'Etats non membres du Conseil de l'Europe à adhérer à la Convention.

Article 21

Les dispositions de la présente Convention ne portent pas atteinte à l'application des dispositions spécifiques plus favorables à la protection des biens visés à l'Article 1 contenues dans:

— la Convention concernant la protection du Patrimoine mondial, culturel et naturel du 16 novembre 1972;

— la Convention européenne pour la protection du patrimoine archéologique du 6 mai 1969.

CLAUSES FINALES

Article 22

1. La présente Convention est ouverte à la signature des Etats membres du Conseil de l'Europe.

Elle sera soumise à ratification, acceptation ou approbation. Les instruments de ratification, d'acceptation ou d'approbation seront déposés près le Secrétaire Général du Conseil de l'Europe.

2. La présente Convention entrera en vigueur le premier jour du mois qui suit l'expiration d'une période de trois mois après la date à laquelle trois Etats membres du Conseil de l'Europe auront exprimé leur consentement à être liés par la Convention conformément aux dispositions du paragraphe précédent.

3. Elle entrera en vigueur à l'égard de tout Etat membre qui exprimerait ultérieurement son consentement à être lié par elle, le premier jour du mois qui suit l'expiration d'une période de trois mois après la date du dépôt de l'instrument de ratification, d'acceptation ou d'approbation.

Article 23

1. Après l'entrée en vigueur de la présente Convention, le Comité des Ministres du Conseil de l'Europe pourra inviter tout Etat non membre du Conseil ainsi que la Communauté Economique Européenne à adhérer à la présente Convention, par une décision prise à la majorité prévue à l'article 20.*d* du Statut du Conseil de l'Europe, et à l'unanimité des représentants des Etats contractants ayant le droit de siéger au Comité.

2. Pour tout Etat adhérent ou pour la Communauté Economique Européenne en cas d'adhésion, la Convention entrera en vigueur le premier jour du mois qui suit l'expiration d'une période de trois mois après la date de dépôt de l'instrument d'adhésion près le Se-

http://patrimoniu.gov.ro

crétaire Général du Conseil de l'Europe.

Article 24

1. Tout Etat peut, au moment de la signature ou au moment du dépôt de son instrument de ratification, d'acceptation, d'approbation ou d'adhésion, désigner le ou les territoires auxquels s'appliquera la présente Convention.

2. Tout Etat peut, à tout autre moment par la suite, par une déclaration adressée au Secrétaire Général du Conseil de l'Europe, étendre l'application de la présente Convention à tout autre territoire désigné dans la déclaration. La Convention entrera en vigueur à l'égard de ce territoire le premier jour du mois qui suit l'expiration d'une période de trois mois après la date de réception de la déclaration par le Secrétaire Général.

3. Toute déclaration fait en vertu des deux paragraphes précédents pourra être retirée, en ce qui concerne tout territoire désigné dans cette déclaration, par notification adressée au Secrétaire Général. Le retrait prendra effet le premier jour du mois qui suit l'expiration d'une période de six mois après la date de réception de la notification par le Secrétaire Général.

Article 25

1. Tout Etat peut, au moment de la signature ou au moment du dépôt de son instrument de ratification, d'acceptation, d'approbation ou d'adhésion, déclarer qu'il se réserve le droit de ne pas se conformer en tout ou en partie aux dispositions de l'Article 4, paragraphes *c.* et *d.* Aucune autre réserve n'est admise.

2. Tout Etat contractant qui a formulé une réserve en vertu du paragraphe précédent peut la retirer en tout ou en partie en adressant une notification au Secrétaire Général du Conseil de l'Europe. Le retrait prendra effet à la date de réception de la notification par le Secrétaire Général.

3. La Partie qui a formulé la réserve au sujet de la disposition mentionnée au premier paragraphe ci-dessus ne peut prétendre à l'application de cette disposition par une autre Partie; toutefois, elle peut, si la réserve est partielle ou conditionnelle, prétendre à l'application de cette disposition dans la mesure où elle l'a acceptée.

Article 26

1. Toute Partie peut, à tout moment, dénoncer la présente Convention en adressant une notification au Secrétaire Général du Conseil de l'Europe.

2. La dénonciation prendra effet le premier jour du mois qui suit l'expiration d'une période de six mois après la date de réception de la notification par le Secrétaire Général.

Article 27

Le Secrétaire Générale du Conseil de l'Europe notifiera aux Etats membres du Conseil de l'Europe, à tout Etat ayant adhéré à la présente Convention et à la Communauté Economique Européenne adhérente:

a. toute signature;

b. le dépôt de tout instrument de ratification, d'acceptation, d'approbation ou d'adhésion;

c. toute date d'entrée en vigueur de la présente Convention conformément à ses articles 22, 23 et 24;

d. tout autre acte, notification ou communication ayant trait à la présente Convention.

En foi de quoi, les soussignés, dûment autorisés à cet effet, ont signé la présente Convention.

Fait à Grenade, le 3 octobre 1985, en français et en anglais, les deux textes faisant également foi, en un seul exemplaire qui sera déposé dans les archives du Conseil de l'Europe. Le Secrétaire Général du Conseil de l'Europe en communiquera copie certifiée conforme à chacun des Etats membres du Conseil e l'Europe, ainsi qu'à tout Etat ou à la Communauté Economique Européenne invités à adhérer à la présente Convention.

Pour le Gouvernement de la République d'Autriche:

Norbert HELFGOTT

Strasbourg, le 21 octobre 1985

Pour le Gouvernement de la République de Chypre:

Jan Robert VANDEN BLOOCK

Pour le Gouvernement du Royaume de Belgique:

Andreas POUYOUROS

Strasbourg, le 13 juin 1986

CONVENTION EUROPÉENNE POUR LA PROTECTION DU PATRIMOINE ARCHÉOLOGIQUE (RÉVISÉE)

Préambule

Les Etats membres du Conseil de l'Europe et les autres Etats parties à la Convention culturelle européenne, signataire de la présente Convention (révisée);

Considérant que le but du Conseil de l'Europe est de réaliser une union plus étroite entre ses membres afin notamment de sauvegarder et de promouvoir les idéaux et les principes qui sont leur patrimoine commun;

Vu la Convention culturelle européenne, signée à Paris le 19 décembre 1954, et notamment ses articles 1 et 5;

Vu la Convention pour la sauvegarde du patrimoine architectural de l'Europe, signée à Grenade le 3 octobre 1985;

Vu la Convention européenne sur les infractions visant des biens culturels, signée à Delphes le 23 juin 1985;

Vu les recommandations de l'Assemblée parlementaire relatives à l'archéologie, et notamment les Recommandations 848 (1978), 921 (1981) et 1072 (1988);

http://patrimoniu.gov.ro

Vu la Recommandation n° R (89) 5 relative à la protection et mise en valeur du patrimoine archéologique dans le contexte des opérations d'aménagement urbain et rural;

Rappelant que le patrimoine archéologique est un élément essentiel pour la connaissance du passé des civilisations;

Reconnaissant que le patrimoine archéologique européen, témoin de l'histoire ancienne, est gravement menacé de dégradation aussi bien par la multiplication des grands travaux d'aménagement que par les risques naturels, les fouilles clandestines ou dépourvues de caractère scientifique, ou encore l'insuffisante information du public;

Affirmant qu'il importe d'instituer, là où elles n'existent pas encore, les procédures de contrôle administratif et scientifique qui s'imposent, et qu'il y a lieu d'intégrer les préoccupations de sauvegarde archéologique dans les politiques d'aménagement urbain et rural, et de développement culturel;

Soulignant que la responsabilité de la protection du patrimoine archéologique incombe non seulement à l'Etat directement concerné, mais aussi à l'ensemble des pays européens, afin de réduire les risques de dégradation et de promouvoir la conservation, en favorisant les échanges d'experts et d'expériences;

Constatant la nécessité de compléter les principes formulés par la Convention européenne pour la protection du patrimoine archéologique, signée à Londres le 6 mai 1969, à la suite de l'évolution des politiques d'aménagement dans les pays européens.

Sont convenus de ce qui suit:

Définition du patrimoine archéologique

Article 1er

1. Le but de la présente Convention (révisée) est de protéger le patrimoine archéologique en tant que source de la mémoire collective européenne et comme instrument d'étude historique et scientifique.

2. A cette fin, sont considérés comme éléments du patrimoine archéologique tous les vestiges, biens et autres traces de l'existence de l'humanité dans le passé, dont à la fois:

I la sauvegarde et l'étude permettent de retracer le développement de l'histoire de l'humanité et de sa relation avec l'environnement naturel;

II les principaux moyens d'information sont constitués par des fouilles ou des découvertes ainsi que par d'autres méthodes de recherche concernant l'humanité et son environnement;

III l'implantation se situe dans tout espace relevant de la juridiction des Parties.

3. Sont inclus dans le patrimoine archéologique les structures, constructions, ensembles architecturaux, sites aménagés, témoins mobiliers, monuments d'autre nature, ainsi que leur contexte, qu'ils soient situés dans le sol ou sous les eaux.

Identification du patrimoine et mesures de protection

Article 2

Chaque Partie s'engage à mettre en oeuvre, selon les modalités propres à chaque Etat, un régime juridique de protection du patrimoine archéologique prévoyant:

I la gestion d'un inventaire de son patrimoine archéologique et le classement de monuments ou de zones protégés;

II la constitution de zones de réserve archéologiques, même sans vestiges apparents en surface ou sous les eaux, pour la conservation de témoignages matériels à étudier par les générations futures;

III l'obligation pour l'inventeur de signaler aux autorités compétentes la découverte fortuite d'éléments du patrimoine archéologique et de les mettre à disposition pour examen.

Article 3

En vue de préserver le patrimoine archéologique et afin de garantir la signification scientique des opérations de recherche archéologique, chaque Partie s'engage:

I à mettre en oeuvre des procédures d'autorisation et de contrôle des fouilles, et autres activités archéologiques, afin:

a de prévenir toute fouille ou déplacement illicites d'éléments du patrimoine archéologique;

b d'assurer que les fouilles et les prospections archéologiques sont entreprises de manière scientifique et sous réserve que:

— des méthodes d'investigation non destructrices soient employées aussi souvent que possible;

— les éléments du patrimoine archéologique ne soient pas exhumés lors des fouilles ni laissés exposés pendant ou après celles-ci sans que des dispositions convenables n'aient été prises pour leurs préservation, conservation et gestion;

II à veiller à ce que les fouilles et autres techniques potentiellement destructrices ne soient pratiquées que par des personnes qualifiées et spécialement habilitées;

III à soumettre à autorisation préalable spécifique, dans les cas prévus par la législation interne de l'Etat, l'emploi de détecteurs de métaux et d'autres équipements de détection ou procédés pour la recherche archéologique.

Article 4

Chaque Partie s'engage à mettre en oeuvre des mesures de protection physique du patrimoine archéologique prévoyant suivant les circonstances:

I l'acquisition ou la protection par d'autres moyens appropriés, par les pouvoirs publics, d'espaces destinés à constituer des zones de réserves archéologiques;

II la conservation et l'entretien du patrimoine archéologique, de préférence sur son lieu d'origine;

III l'aménagement de dépôts appropriés pour les vestiges archéologiques déplacés de leur lieu d'origine.

Conservation intégrée du patrimoine archéologique

Article 5

Chaque Partie s'engage:

I à rechercher la conciliation et l'articulation des besoins respectifs de l'archéologie et de l'aménagement en veillant à ce que des archéologues participent:

a aux politiques de planification visant à établir des stratégies équilibrées de protection, de conservation et de mise en valeur des sites présentant un intérêt archéologique;

b au déroulement dans leurs diverses phases des programmes d'aménagement;

II à assurer une consultation systématique entre archéologues, urbanistes et aménageurs du territoire, afin de permettre:

a la modification des plans d'aménagement susceptibles d'al-

http://patrimoniu.gov.ro

térer le patrimoine archéologique;

b l'octroi du temps et des moyens suffisants pour effectuer une étude scientique convenable du site avec publication des résultats;

III à veiller à ce que les études d'impact sur l'environnement et les décisions qui en résultent prennent complètement en compte les sites archéologiques et leur contexte;

IV à faire en sorte que l'ouverture au public des sites archéologiques, notamment les aménagements d'accueil d'un grand nombre de visiteurs, ne porte pas atteinte au caractère archéologique et scentifique de ces sites et de leur environnement.

Financement de la recherche et conservation archéologique

Article 6

Chaque Partie s'engage:

I à prévoir un soutien financier à la recherche archéologique par les pouvoirs publics nationaux, régionaux ou locaux, en fonction de leurs compétences respectives;

II à accroître les moyens matériels de l'archéologie préventive:

a en prenant les dispositions utiles pour que, lors de grands travaux d'aménagement publics ou privés, soit prévue la prise en charge complète par des fonds provenant de manière appropriée du secteur public ou du secteur privé du coût de toute opération archéologique nécessaire liée à ces travaux;

b en faisant figurer le budget de ces travaux, au même titre que les études d'impact imposées par les préoccupations d'environnement et d'aménagement du territoire, les études et les prospections archéologiques préalables, les documents scientifique; de synthèse, de même que les communications et publications complètes des découvertes.

Collecte et diffusion de l'information scientifique

Article 7

En vue de faciliter l'étude et la diffusion de la connaissance des decouverts archéologiques, chaque Partie s'engage:

I à réaliser ou actualiser les enquêtes, les inventaires et la cartographie des sites archéologiques dans les espaces soumis à sa juridiction;

II à adopter dispositions pratiques en vue d'obtenir, au terme d'opérations archéologiques, un document scientifique de synthèse publiable, préalable à la nécessaire diffusion intégrale des études spécialisées.

Article 8

Chaque Partie s'engage:

I à faciliter l'échange sur le plan national ou international d'éléments du patrimoine archéologique à des fins scientifiques professionnelles, tout en prenant les dispositions utiles pour que cette circulation ne porte atteinte d'aucune manière à la valeur culturelle et scientifique de ces éléments;

II à susciter les échanges d'informations sur la recherche archéologique et les fouilles en cours et à contribuer à l'organisation de programmes de recherche internationaux.

Sensibilisation du public

Article 9

Chaque Partie s'engage:

I à entreprendre une action éducative en vue d'éveiller et de développer auprès de l'opinion publique une conscience de la valeur du patrimoine archéologique pour la connaisance du passé et des périls qui menacent ce patrimoine;

II à promouvoir l'accès du public aux éléments importants de son patrimoine archéologique, notamment les sites, et à encourager l'exposition au public de biens archéologiques sélectionnés.

Prevention de la circulation illicite d'éléments du patrimoine archéologiques

Article 10

Chaque Partie s'engage:

I à organiser l'échange d'informations entre les pouvoirs publics compétents et les institutions scientifiques sur les fouilles illicites constatées;

II à porter à la connaissance des instances compétentes de l'Etat d'origine partie à cette Convention (révisée) toute offre suspecte de provenance de fouilles illicites ou de détournement de fouilles officielles, et toutes précisions nécessaires à ce sujet;

III en ce qui concerne les musées et les autres institutions similaires dont la politique d'achat est soumise au contrôle de l'Etat, à prendre les mesures nécessaires afin que ceux-ci n'acquièrent pas des éléments du patrimoine archéologiques suspects de provenir de découvertes incontrôlées, de fouilles illicites ou de détournements de fouilles officielles;

IV pour les musées et autres institutions similaires, situés sur le territoire d'une Partie, mais dont la politique d'achat n'est pas soumise au contrôle de l'Etat:

a à leur transmettre le texte de la présente Convention (révisée);

b à n'épargner aucun effort pour assurer le respect par lesdits musées et institutions des principes formulés dans le paragraphe 3 ci-dessus;

V à restreindre, autant que possible, par une action d'éducation, de vigilance et de coopération, le mouvement des éléments du patrimoine archéologique provenant de découvertes incontrôlées, de fouilles illicites ou de détournements de fouilles officielles.

Article 11

Aucune disposition de la présente Convention (révisée) ne porte atteinte aux traités bilatéraux ou multilateraux qui existent ou qui pourront exister entre des Parties, visant la circulation illicite d'éléments du patrimoine archéologique ou leurs restitution au propriétaire légitime.

Assistance technique et scientifique mutuelle

Article 12

Les Parties s'engagent:

I à se prêter une assistance technique et scientifique mutuelle s'exprimant dans un echange d'expériences et d'experts dans les matières relatives au patrimoine archéologique;

II à favoriser, dans le cadre des législations nationales pertinentes ou des accords internationaux par lesquels elles sont liées, les échanges de spécialistes de la conservation du patrimoine archéologique, y compris dans le domaine de la formation permanente.

Contrôle de l'application de la Convention (révisée)

Article 13

Aux fins de la présente Convention (révisée), un comité d'experts, institué par le Comité des Ministres du Conseil de l'Europe en vertu de l'article 17 du Statut du Conseil de l'Europe, est chargé de suivre l'application de la Con-

http://patrimoniu.gov.ro

vention (révisée) et en particulier:

I de soumettre périodiquement au Comité des Ministres du Conseil de l'Europe un rapport sur la situation des politiques de protection du patrimoine archéologique dans les Etats parties à la Convention (révisée) et sur l'application des principes qu'elle énonce;

II de proposer au Comité des Ministres du Conseil de l'Europe toute mesure tendant à la mise en oeuvre des dispositions de la Convention (révisée), y compris dans le domaine des activités multilatérales et en matière de révision ou d'amendament de la Convention (révisée), ainsi que d'information du public sur les objectifs de la Convention (révisée);

III de faire des recommandations au Comité des Ministres du Conseil de l'Europe, relatives à l'invitation d'Etats non membres du Conseil de l'Europe à adhérer à la Convention (révisée).

Clauses finales

Article 14

1 *La présente Convention (révisée) est ouverte* à la signature des Etats membres du Conseil de l'Europe et des autres Etats parties à la Convention culturelle européenne.

Elle sera soumise à ratification, acceptation ou approbation. Les instruments de ratification, d'acceptation au d'approbation seront déposés près le Secrétaire Général du Conseil de l'Europe.

2 Un Etat partie à la Convention européenne pour la protection du patrimoine archéologique, signée à Londres le 6 mai 1969, ne peut déposer son instrument de ratification, d'acceptation ou d'approbation s'il n'a pas déjà dénoncé ladite Convention ou s'il ne la dénonce pas simultanément.

3 La présente Convention (révisée) entrera en vigueur six mois après la date à laquelle quatre Etats, dont au moins trois Etats membres du Conseil de l'Europe, auront exprimé leur consentement à être liés par la Convention (révisée) comformément aux dispositions des paragraphes précédents.

4 dans le cas où, en application des deux paragraphes précédents, la prise d'effet de la dénonciations de la Convention du 6 mai 1969 et l'entrée en vigueur de la présente Convention (révisée) ne seraient pas simultanées, un Etat contractant peut déclarer, lors du dépôt de son instrument de ratification, d'acceptation ou d'approbation, qu'il continuera à appliquer la convention du 6 mai 1969 jusqu'à l'entrée en vigueur de la présente Convention (révisée).

5 La présente Convention (révisée) entrera en vigueur à l'égard de tout Etat signataire qui exprimerait ultérieurement son consentement à être lié par elle six mois après la date du dépôt de l'instrument de ratification, d'acceptation ou d'approbation.

Article 15

1 Après l'entrée en vigueur de la présente Convention (révisée), le Comité des Ministres du Conseil de l'Europe pourra inviter tout autre Etat non membre du Conseill ainsi que la Communauté économique européenne à adhérer à la présente Convention (révisée), par une décision prise à la majorité prévue à l'article 20.d du Statut du Conseil de l'Europe, et à l'unanimité des représentans des Etats contractants ayant le droit de siéger au Comité.

2 Pour tout Etat adhérent ou pour la Communauté économique européene, en cas d'adhésion, la Convention (révisée) entrera en vigueur six mois après la date de dépôt de l'instrument d'adhésion près le Secrétaire Général du Conseil de l'Europe.

Article 16

1 Tout Etat peut, au moment de la signature ou au moment du dépôt de son instrument de ratification, d'acceptation, d'approbation ou d'adhésion, désigner le ou les territoires auxquels s'appliquera la présente Convention (revisée).

2 Tout Etat peut, à tout autre moment par la suite, par une déclaration adressée au Secretaire Général du Conseil de l'Europe, étendre l'application de la présente Convention (révisée) tout autre territoire désigné dans la déclaration. La Convention (révisée) entrera en vigueur à l'égard de ce territoire six mois après la date de réception de la déclaration par le Secrétaire Général.

3 Toute déclaration faite en vertu des deux paragraphes précédents pourra être retirée, en ce qui concerne tout territoire dans cette déclaration, par notification adressée au Secrétaire Général. Le retrait prendra effet six mois après la date de réception de la notification par les Secrétaire Général.

Article 17

1 Toute Partie peut, à tout moment, dénoncer la présente Convention (révisée) en adressant une notification au Secrétaire Général de l'Europe.

2 La dénonciation prendra effet six mois après la date de réception de la notification par le Secrétaire Général.

Article 18

Le Secrétaire Général du Conseil de l'Europe notifiera aux Etats membres du Conseil de l'Europe, aux autres Etats parties à la Convention culturelle européenne, ainsi qu'à tout Etat et à la Communauté économique européenne ayant adhéré ou ayant été invité à adhérer à la présente Convention (revisée):

I toute signature;

II le dépôt de tout instrument de ratification, d'acceptation, d'approbation ou d'adhésion;

III toute date d'entrée en viguer de la présente Convention (révisée), conformément à ses articles 14, 15 et 16;

IV tout autre acte, notification ou communication ayant trait à la présente Convention (révisée).

En foi de quoi, les soussignés, dûment autorisés à cet effet, ont signé la présente Convention (révisée). Le Secrétaire Général du Conseil de l'Europe en communiquera copie certifiée conforme à chacun des Etats membres du Conseil de l'Europe, aux autres Etats parties à la Convention culturelle européenne, ainsi qu'à tout Etat non membre ou à la Communauté économique européenne invités à adherer à la presente Convention (révisée).

European Treaty Series
No. 121

Strasbourg, Conseil de l'Europe, Section des Publications, 1985

December Décembre 1986

Provisional edition/Edition provisoire

[1992]

CONFERINȚĂ DE PRESĂ

Vineri, 7 august, a avut loc la sediul DMASI o conferință de presă cu tema «Restaurarea monumentelor de cult», cu privire la necesitățile de restaurare, mai ales a bisericilor din nordul Bucovinei. În deschiderea conferinței, arh. Sanda Ignat a făcut o prezentare a evoluției conceptului de monument istoric și de cult, a situației statistice, la nivelul ultimelor date, a monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice din România. S-a prezentat situația generală a conservării patrimoniului arhitectural. Dezastrul acestuia, distrugerile ultimilor 50 de ani au făcut, de altfel, și obiectul unei expoziții special organizată de DMASI și Uniunea arhitecților în lunile februarie-martie la Facultatea de arhitectură. Andrei Pippidi a evocat distrugerea, încă din primii ani ai instaurării comunismului, a unui valoros fond monumental: conace și palate, reședințe nobiliare de pe întreg teritoriul țării, aduse cu sutele **în pragul ruinei, jefuite de** piesele mobile de valoare, vandalizate de elementele decorului arhitectonic (mozaicuri, picturi murale, plafoane casetate, tîmplărie de artă), utilizate apoi cu ură și dispreț, dezinteres și oricum ruinate. Altele, în fine, au suportat martiriul chiar după 1989, atunci cînd **foste sedii de CAP au fost scoase la licitație și demolate pentru a fi** vîndute la bucată monumente istorice.

Dr. Arh. Eugenia Greceanu a prezentat începuturile organizării DMASI, eforturile acesteia de a stăvili distrugerile din anii comunismului, reușitele ei, greutățile ei. S-a evocat apoi și desființarea, în 1977, a acestui martor și organism statal devenit incomod pentru că era neobedient în totalitate.

Conducerea DMASI a pus la dispoziția presei situații statistice detaliate privind categoriile de monumente istorice aflate în evidențele noastre, situația monumentelor de cult, specificîndu-se separat cele ortodoxe, și repartiția fondurilor de restaurare (studii, proiecte, intervenții de urgență) pe ultimii doi ani. Sintetic, din datele prezentate reiese că celor 76 de monumente de cult aparținînd bisericii ortodoxe la care s-a intervenit cu fonduri, DMASI le-a acordat 42,5 % din bugetul său pe 1991 și 66 % în 1992, fonduri planificate pentru lucrări în execuție. Din bugetul general de 400.000.000 lei, 265.620.000 lei revin monumentelor de cult, 146.240.000 lei (contracte în curs de derulare sau planificate) dintre care 54.463.000 lei pentru bisericile-monument din Suceava.

D-nul director tehnic Marinel Daia a prezentat avatarurile obținerii fondurilor de restaurare, succesivele amputări ale planurilor de restaurare propuse de DMASI. Vorbind despre situația dezastruoasă a monumentelor de lemn de pe tot teritoriul țării, amenințate atît de fireasca perisabilitate a materialului cît și de «uzura morală» clamată de cei care, nereceptivi la valoarea istorică și artistică, acuză perimarea fizică a bisericilor de **lemn țărănești, pictorul Horia Bernea, director al Muzeului Țăranului** Român, a avansat propunerea ca fondurile de restaurare să nu mai fie furnizate prin Ministerul Culturii, care are și va mai avea, probabil, un **buget** mult prea mic, ci **direct de la Guvern.**

D-na Cezara Mucenic a prezentat cadrul legislativ în care DMASI își desfășoară activitatea, evidențiind faptul că la 100 de ani de la promulgarea primei Legi a monumentelor istorice, nu avem o lege a monumentelor, deși ultimul (din cele 16) proiecte ale ei a fost depus la Parlament în octombrie 1991. Ziariștilor prezenți li s-au pus la dispoziție acte normative în vigoare care constituie totuși un minim cadru legal în ceea ce privește protecția monumentelor istorice, precum și un sumar al articolelor din RENOVATIO referitoare la monumentele de cult.

DOINA MÂNDRU

RAPORT DE DEPLASARE LA GYÖR, UNGARIA, 3—5 IUNIE 1992

În perioada 3—5 iunie, Cezara Mucenic, dir. adj. științific la DMASI a participat la Györ, Ungaria, la cel de-al doilea atelier european, asupra actualizării legislației de patrimoniu, fiind invitată, la propunerea Comitetului Director al DMASI, de către Consiliul Europei.

Organizatori:

— Consiliul Europei, Comitetul pentru patrimoniu cultural, prin d-nul Daniel Therand, administrator principal;

— Ministerul mediului și amenajării teritoriului din Ungaria.

Participanți:

Au participat din Ungaria:

— Ministerul Culturii și Educației Publice reprezentat de d-nul arh. Zsolt SEKELY și alții.

— Comisia națională pentru protecția monumentelor istorice reprezentată de d-nul președinte arh. Tamás FESERDY și alții.

— Arhitecți șefi ai orașelor Budapesta, Györ, arhitecți implicați în activitatea de urbanism, membri ai parlamentului, ai administrației orășenești, primari.

Au participat din Europa:

10 specialiști din Elveția, Franța, Danemarca, Marea Britanie, Italia, Austria, Polonia, Ucraina, Turcia, România.

Scop: continuarea discuțiilor pe tema înnoirii legislației patrimoniului, legat de problemele fundamentale de conservare integrală a patrimoniului arhitectural. Colocviu asupra urbanismului și rolului co-

http://patrimoniu.gov.ro

lectivităților locale în păstrarea patrimoniului arhitectural.

Conținutul discuțiilor

I. *Rapoartele maghiare* au subliniat lipsa de adaptare a actualei legi la schimbările administrației economice. Lista monumentelor cuprinde clădirile de valoare, mai puțin zonele de valoare ambiental urbanistică. Lipsește clarificarea raportului între protecția monumentelor, autonomia locală și drepturile proprietarului.

Nu este clarificată noțiunea de «politică de dezvoltare urbană». Faptul că posedă un monument nu trebuie să fie în dauna proprietarului, iar colectivitatea ar trebui să aprecieze sacrificiile cetățeanului — proprietar de monument și să vină să-l ajute.

S-a arătat că au fost întocmite studii și planuri, dar la nivel central și au rămas necunoscute. Este nerezolvată problema proprietății, multe clădiri avînd statut incert.

Raportul defectuos între specialiștii de la nivel central și administrația locală, lipsită de multe ori de specialiști necesari duce la decizii greșite.

Un rol l-ar avea *asistentul social* care ar ajuta populația să-și clarifice doleanțele.

Un subiect tratat în mod special a fost cel al locuințelor în clădiri valoroase. Statul s-a ocupat de monumentele de mare importanță, neglijîndu-le pe celelalte. Chiar funcțiunile care au fost controlate s-au dovedit de multe ori distructive.

Întrebările principale puse în discuție au fost:

1. Cum să se organizeze un sistem legislativ și financiar coerent, pentru a susține conservarea patrimoniului cultural?

2. Există mijloacele financiare necesare recuperării dezavantajelor date de restaurarea monumentelor?

3. Cum să se mențină echilibrul între amenajarea spontană și amenajarea planificată?

4. Care ar trebui să fie raportul între planificarea socială, situația locuințelor și patrimoniul arhitectural?

5. Cum pot fi sensibilizate autoritățile locale pentru a decide în favoarea monumentelor! Ce ar trebui schimbat în planificările urbanistice?

S-au prezentat ca experiențe pozitive întreprinse de Ungaria:

a) Concursul inițiat între orașe pentru punerea în valoare a monumentelor (premiu: 1.000.000 forinți).

b) Constituirea unei societăți anonime, la care este acționară 50 % municipalitatea și 50 % două bănci (una maghiară, alta străină), societate care-și propune un profit redus și al cărei obiectiv este finanțarea proiectelor de restaurare urbană. Își propun convigerea populației.

c) Studiul valorilor orașului Budapesta pe baza:
— analizei fiecărui cartier
— analiza fiecărei case
— stabilirii spațiului omogen.
Realizarea cadastrului valorilor pe baza căruia să fie stabilită concepția de dezvoltare.

II. *Intervenții ale participanților din alte țări:*

S-au conturat cîteva propuneri **pe baza experienței și anume:**

1. Necesitatea absolută de protejare a patrimoniului arhitectural impune existența unei *legislații* adecvate (legislație prezentă în absolut toate țările europene, cu excepția României). Aceasta determină:

— respectarea dispozițiilor organismelor competente (proprietarul care nu le acceptă vinde monumentul: în Danemarca, Marea Britanie, Italia).

— măsuri pentru protejarea și conservarea valorilor arhitecturale, ca de ex.:

Franța: agenția națională care a preluat taxele luate de la toate locuințele, pentru a repara și ridica nivelul de locuire în clădirile monumente istorice. S-au creat zonele denumite «secteur sauvgardé» pentru teritorii de mare valoarea arhitecturală, pentru care statul susține financiar restaurarea.

Elveția: Conferința a impus cantoanelor să elaboreze planurile urbanistice generale. A împărțit monumentele după responsabilități naționale, regionale și locale și nu aprobă demolarea decît eventual pentru cele locale în condiții speciale.

Polonia: s-au creat agenții naționale care adună fonduri, garantează băncilor și protejează monumentele — castele —, pînă la restaurarea lor în vederea redării proprietarilor.

2. Importanța stabilirii relației cu autoritățile administrative locale, proprietarii de monumente și publicul pentru a fi convinși
— de valoarea monumentelor
— de necesitatea protejării prin conservare a acestora.

Metode:

— Marea Britanie: educația profesorilor **privitor la monumente, la arhitectura vernaculară etc.**

— Elveția: organizația Heimatschutz care dă proprietarilor sfaturi, intervenind între aceștia și stat. Arhitecții care lucrează în domeniul protecției monumentelor sînt instruiți special pentru a discuta cu publicul și presa.

— Turcia: autoritățile locale (primar, consilieri) sînt sensibilizate mai întîi. Se fac cursuri de educație pentru monumente în școli.

— Franța: campanie de presă sub titlul «Franța desfigurată», «Patrimoniul în pericol!» care a încercat să demonstreze că de aceasta depinde calitatea vieții.

— Ungaria: concurs între licee, pe tema monumentelor — Cunoașteți monumentele? Ce ați vrea să faceți pentru ele?

3. Introducerea «operatorilor» ca element animator absolut esențial (persoane care se ocupă de punerea în practică a unui proiect de revitalizare urbană, găsind fonduri, convingînd proprietarii să participe, explicînd autorităților locale și publicului. Sînt plătite procentual din costul proiectului, cînd se realizează).

4. Introducerea de avantaje finale și susținere din finanțe publice.

Concluzii: deoarece multe din problemele Ungariei sînt similare cu cele din România, exeriențele prezentate, atît cele reușite cît și cele ratate pot fi puse în discuție și pentru revitalizarea patrimoniului arhitectural românesc.

Colocviul s-a încheiat cu elaborarea unui material — concluzie — recomandare al cărui conținut ne va fi util.

CEZARA MUCENIC

http://patrimoniu.gov.ro

SIMPOZIONUL «PRINCIPII DE CONSOLIDARE ANTISEISMICĂ A MONUMENTELOR ISTORICE», TÎRGOVIȘTE 3—5 IUNIE, 1992

Lucrările simpozionului «Principii de consolidare antiseismică a monumentelor istorice» s-au desfășurat la Tîrgoviște, în intervalul 3—5 iunie 1992, avînd ca organizatori: Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice, Inspecția de Stat în Construcții și Societatea Română pentru Calitatea Construcțiilor — ROCAS. Simpozionul s-a bucurat de o largă participare a specialiștilor din întreaga țară (arhitecți, arhitecți restauratori și ingineri de rezistență). A fost aceasta o primă consfătuire, un început în efortul de a pune bazele unui sistem de lucru în consolidarea antiseismică a monumentelor. Întîlnirea între cei ce proiectează și asigură păstrarea valorii monumentului restaurat, pe de o parte, și cei ce găsesc mijloacele de consolidare, pe de altă parte, a avut valoarea unui schimb de idei, uneori cu accente de confruntare. România fiind o țară seismică, se impune ca o necesitate consolidarea antiseismică, problema fiind aceea a fixării unei marje în care se poate interveni asupra monumentului fără a-i altera substanța istorică.

Situîndu-se într-o zonă de interferență a mai multe discipline, consolidările antiseismice ale monumentelor istorice nu pot fi tratate cu indiferență, chiar în condițiile în care greutățile unei economii aflată într-o perioadă de tranziție sînt evidente. Starea îngrijorătoare în care se găsește 3/4 din fondul de monumente, faptul că din 44 de obiective afectate de seisme, doar pentru 27 au fost efectuate expertize (foarte costisitoare), lipsa materialelor de calitate, a forței de muncă specializate, la care se adaugă, uneori, ignoranța sau neglijența oamenilor, iată cîteva din greutățile enumerate ca fiind cunoscute tuturor specialiștilor — ceea ce, însă, din păcate, nu este suficient pentru rezolvarea lor. Dacă din fondul de construcție existent în țară, monumentele reprezintă abia 1% (circa 25.000 monumente), deci cantitativ foarte puțin, calitativ restaurarea și consolidarea lor pune probleme foarte variate, pentru că structura lor este diversă. Așa cum fiecare monument este un unicat, în egală măsură fiecare restaurare/consolidare este un caz aparte. În ceea ce privește consolidările antiseismice nu este lipsit de importanță faptul că din școală inginerii ies nepregătiți pentru munca de restaurare, bunăvoința neputînd înlocui pregătirea de specialitate, formarea în acest domeniu rămînînd să fie făcută individual. Cămășuielile de beton armat, injectările zidurilor, încadrarea golului de uși, centuri de beton etc. sînt cîteva din metodele de consolidare antiseismice. În munca aceasta, calitatea materialelor și a manoperei sînt absolut necesare și trebuie corelate cu reactualizarea hărților macrozonale seismice, precum și cu elaborarea unor hărți microzonale. Au fost prezentate proiecte de consolidări (Mănăstirea Snagov, Ateneul Român, Muzeul George Enescu etc.). Ultima zi a simpozionului a fost dedicată discuțiilor, care au făcut dovada pasiunii, a interesului pe care tema o suscită, a unor puncte de vedere comune, dar și a unor reticențe venite mai ales din partea arhitecților restauratori, care sînt circumspecți în privința metodelor de consolidare. Temerea lor se justifică prin aceea că este posibil ca lucrările de consolidare să dea un mai mare grad de siguranță, dar să agreseze monumentul, făcînd să dispară substanța istorică și să rămînă doar valoarea lui ambientală.

Consemnăm din opiniile expuse de participanții la discuții, referitoare la reglementările a căror nevoie se simte în acest domeniu:

— constituirea în cadrul DMASI a unei comisii pentru stabilirea avariilor, a gradului de urgență a intervențiilor;

— necesitatea ca la expertiza tehnică să se adauge și expertiza biologică pentru depistarea biodegradărilor la elementele de lemn din construcție;

— necesitatea unor mai clare indicații din partea proiectanților pentru inginerii structuriști;

— valorificarea rețetelor tradiționale (meșteșugul, unelte, materiale etc.) care pot da rezultate mai bune decît metode de lucru și materialele actuale;

— intervenția făcută pe un monument trebuie să lase posibilitatea ca peste timp să se poată continua prin alte lucrări consolidarea, deci asigurarea reversibilității intervențiilor de consolidare;

— organizarea unor cursuri de specializare postuniversitară, cu sprijinul DMASI;

— necesitarea aplicării pe monumente (măcar pe cele mai importante) a unor aparate pentru verificarea modificărilor de natură seismică, umiditate etc.

Ideea care s-a impus în finalul discuțiilor a fost aceea că restaurarea monumentelor este un domeniu de specialitate deschis oricărui inginer sau arhitect care dorește să se specializeze, deci este o problemă a unui grup de specialiști De asemenea, a apărut evident necesară elaborarea unui sistem de reglementări care să-i conducă și nu să-i îngrădească pe cei ce lucrează.

În timpul lucrărilor simpozionului, în Tîrgoviște a avut loc semnarea actelor unei noi fundații culturale «Fundația Mănăstirii Dealul și Curtea Domnească», care se bucură de sprijinul oficialităților locale și guvernamentale.

GEORGETA POP

http://patrimoniu.gov.ro

DUMINICĂ 20 SEPTEMBRIE 1992
ZIUA MONUMENTELOR — ZIUA PORȚILOR DESCHISE

Deși au moștenit de la înaintași monumente istorice de valoare universală, oamenii acestei țări au început să se îndepărteze de ele, să le uite, să le desconsidere și să le piardă.

Cauzele unui astfel de proces, înscris în cursul degradării generale ce s-a instaurat aici în ultimii zeci de ani (și care ar pretinde o cercetare mai îndeaproape), pot fi găsite cu prioritate în domeniul politic și social, în lipsa tot mai acută de cultură, în ștergerea planificată a memoriei.

Abolirea proprietății private și pedepsirea nepedepsită a celor cu stare, vînarea caselor arătoase și bine întreținute, secătuirea satelor și prigoana împotriva bisericii au dus, fiecare în parte și toate la un loc, la distrugerea unui fond construit prețios și au determinat un climat de teamă și dezordine. Într-o măsură egală, lipsa de posibilități financiare, de mijloace tehnice și materiale adecvate ca și lipsa de încredere în ziua de mîine, au înlăturat obișnuința întreținerii și a reparării clădirilor, a consolidării și restaurării lor.

În vreme ce multe dintre orașele de altădată se degradau devenind inconfortabile și nesigure, a început edificarea nesfîrșitelor cartiere-dormitor și a blocurilor-cazărmi.

Acțiunea de «sistematizare» s-a concretizat adeseori în demolarea samavolnică a centrelor istorice și a unor zone tradiționale, în dezafectarea satelor și în uniformizarea imaginii orașelor. A fost desființată Direcția Monumentelor Istorice, împrăștiați muncitorii și specialiștii săi, iar șantierele din țară, lăsate pradă timpului și oamenilor.

Și-a făcut loc o mentalitate cenușie care a schimbat dragostea, înțelegerea și respectul pentru adevărata zestre de arhitectură, cu delăsarea și plictisul. Vechiul a început să fie considerat ca un dușman al noului. Chiar arhitecți cu largi posibilități profesio-

http://patrimoniu.gov.ro

nale declară că azi trecutul istoric poate fi nesocotit în favoarea unor construcții noi, negînd posibilitățile de dezvoltare organică a așezării, de continuitate și chiar de necesară conviețuire în ansamblu. Ei neglijează astfel și faptul că mîine mai tinerii lor colegi care le vor urma sfatul le vor demola, la rîndul lor, operele dintre care unele de valoare, pentru a fi înlocuite cu altele mai proaspete. Se uită deci că a crea noi valori nu înseamnă a le oprima pe cele existente.

După decembrie 1989, Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice s-a reorganizat împreună cu Direcția sa operativă, dar încă întîmpină un curent general de necunoaștere a monumentelor și o stare de inerție în privința îngrijirii acestora de către proprietari, custozi sau întreprinzători. Mulți cred, se pare, că valorosul fond construit care se află pretutindeni în țară revine în întregime în sarcina unui unic organism central, care ar avea mijloace să-l administreze și să-l întrețină ca și cum atîtea clădiri, vestigii și parcuri, ansambluri și așezări întregi nu ar aparține cultelor, ministerelor, primăriilor, prefecturilor, întreprinderilor, proprietarilor particulari.

În această atmosferă neclară, cînd se impune restabilirea unor relații firești între oameni și monumente, avem convingerea că este binevenită deschiderea largă a porților, măcar o zi într-un an, pentru ca fiecare să poată intra liber în lumea plină de farmec a zidurilor și a istoriei.

România se alătură pentru prima oară țărilor de pe continent care, sub auspiciile Consiliului Europei, își sărbătorește în ultimii ani patrimoniul arhitectural.

Monumente de foarte variate familii și care sînt situate în toate colțurile țării noastre primesc oaspeți duminică, 20 septembrie 1992.

AURELIAN TRIȘCU

ZIUA PORȚILOR DESCHISE

Lista monumentelor propuse de DMASI

București

1. Muzeul de Istorie și Artă al Municipiului București [Palatul Suțu], B-dul I.C. Brătianu, nr. 2
2. Uniunea Scriitorilor din România [Casa Leneș-Vernescu], Calea Victoriei nr. 133
3. Muzeul «George Enescu» [palatul Cantacuzino], Calea Victoriei nr. 141
4. Palatul Știrbei, Buftea, Sectorul Agricol Ilfov
5. Muzeul Național de Artă [Palatul Regal], Piața Revoluției
6. Muzeul Național Cotroceni — Mănăstirea Cotroceni, B-dul Geniului nr. 1
7. Ansamblul Patriarhiei, Aleea Patriarhiei nr. 2—4
8. Uniunea Scriitorilor din România [Casa Monteoru], Calea Victoriei nr. 115
9. Ateneul Român, str. Franklin nr. 1—3
10. Palatul Parlamentului, Aleea Patriarhiei nr. 1
11. Casa Melik, str. Spătarului nr. 21
12. Palatul Ghica-Tei, str. Doamna Ghica nr. 5
13. Banca Națională a României, str. Lipscani nr. 25
14. Cercul Militar, str. Constantin Mille, nr. 1

Banat—Crișana

1. *Arad*, Palatul Cultural, str. G. Enescu, nr. 1
2. *Arad*, Mănăstirea «Sf. Simion Stîlpnicul», Gai, str. Dunării nr. 170
3. *Oradea*, Cetatea Oradei, str. Iancu de Hunedoara nr. 2
4. *Oradea*, palatul episcopal, str. Dacia, nr. 1—3
5. *Reșița*, Centrala hidrotehnică «Grebla», str. Primăverii, cartier Stavila

http://patrimoniu.gov.ro

6. *Băile Herculane*, Cazinoul, str. Cerna, nr. 6
7. *Băile Herculane*, Hotel «Severin» cu baia «Hebe»
8. *Timişoara*, Castelul Huniazilor [Muzeul Banatului], Piaţa Huniade nr. 1
9. *Semlacu-Mic*, Biserica Mănăstirii «Săraca»

Dobrogea
1. *Constanţa*, Complexul de terme romane
2. *Constanţa*, Edificiul roman cu mozaic
3. *Niculiţel*, Bazilica cu martyrion
4. *Ienisala*, Cetatea
5. *Adamclisi*, Monumentul triumfal [Tropaeum Traiani]
6. *Basarabi*, Biserica
7. Cetatea Argamum

Moldova
1. *Iaşi*, Catedrala Mitropolitană, str. Ştefan cel Mare nr. 16
2. *Iaşi*, Casa Dosoftei, str. Anastasie Panu nr. 69
3. *Iaşi*, Biserica «Trei Ierarhi», str. Ştefan cel mare nr. 32
4. *Iaşi*, Teatrul Naţional, str. Agatha Bârsescu nr. 11
5. *Iaşi*, Casa Vasile Pogor, str. Vasile Pogor nr. 4
6. *Iaşi*, Biserica «Sf. Nicolae Domnesc», str. Anastasie Panu nr. 65
7. *Iaşi*, Curţile Domneşti, str. Palat nr. 1
8. *Mirceşti*, sud Iaşi, Casa Vasile Alecsandri

9. Mănăstirea Neamţ, com. Vînători, jud. Neamţ

Muntenia
1. *Tîrgovişte*, Curtea Domnească
2. *Cîmpulung*, Mănăstirea Negru Vodă
3. *Sinaia*, Castelul Peleş
4. *Curtea de Argeş*, Curtea Domnească de la Argeş
5. *Tîrgşor*, jud. Prahova, Şantierul arheologic şi de restaurare
6. *Goleşti*, jud Argeş, Conacul Goleştilor
7. *Potlogi*, jud. Dîmboviţa, Palatul Brîncovenesc
8. *Ploieşti*, Muzeul de artă, B-dul Independenţei nr. 1
9. *Brăila*, Muzeul Brăila, Piaţa Traian nr. 3
10. *Brăila*, Casa colecţiilor de artă, str. Belvedere nr. 1

Oltenia
1. *Craiova*, Casa Romanescu, str. Unirii nr. 89
2. *Craiova*, Palatul Dinu Mihail, str. Unirii nr. 15
3. *Craiova*, Paraclisul Mitropolitan, str. Lotru nr. 4
4. *Craiova*, Casa Schina, str. Unirii nr. 104
5. *Craiova*, Casa Băniei, str. Matei Basarab nr. 14
6. Biserica Mănăstirii Jitianu
7. Biserica Mănăstirii Bucovăţ [Satul Mofleni, comuna Bucovăţ] ●

Transilvania de vest
1. *Cluj*, Biserica Sf. Mihail, Piaţa Unirii
2. *Cluj*, Palatul Banffy, Piaţa Unirii nr. 30
3. *Cluj*, Biserica franciscană, str. Săvineşti nr. 4
4. *Alba-Iulia*, Catedrala romano-catolică «Sf. Mihail», str. Mihai Viteazul
5. *Satu Mare*, Ansamblul Dacia
6. *Jibou, jud. Sălaj*, Castelul Wesselenyi
7. *Şimleu, jud. Sălaj*, Castelul Bathory
8. *Aiud, jud. Cluj*, Cetatea

Transilvania de est
1. *Şeica Mică*, jud. Sibiu, Cetate sătească cu biserică fortificată
2. *Moşna*, jud. Sibiu, Turnul bisericii fortificate
3. *Agnita*, jud. Sibiu, Cetate sătească cu biserica fortificată
4. *Biertan*, jud. Sibiu, Biserica fortificată
5. *Cisnădioara*, jud. Sibiu, Biserica evanghelică
6. *Şeica Mică*, jud. Sibiu, Cetatea sătească cu biserică fortificată
7. *Valea Viilor*, jud. Sibiu, Cetate sătească cu biserică fortificată
8. *Merghindeal*, jud. Sibiu, Biserica fortificată
9. *Sfîntul Gheorghe*, jud. Covasna, Muzeul
10. *Sibiu*, Muzeul tehnicii populare, Dumbrava Sibiului
11. *Dealul Frumos*, jud. Cetatea sătească cu biserică fortificată

ZIUA MONUMENTELOR

20 septembrie 1992 — ZIUA PORŢILOR DESCHISE în România, desfăşurată sub auspiciile Consiliului Europei, ale Fundaţiei «Zilele Europene ale patrimoniului», cu sediul la Amsterdam, şi prin grija Comisiei Naţionale a Monumentelor, Ansamblurilor şi Siturilor Istorice a fost o zi în care monumentele şi-au deschis cu altruism porţile pentru vizitatori, o zi al cărei ţel a fost acela de a stabili o legătură de suflet şi de conştiinţă între oameni şi monumentele istorice.

În situaţia în care sînt încă prea mulţi cei care nu au cunoştinţă de existenţa, sau nu cunosc valoarea monumentelor în preajma cărora trăiesc, «Ziua porţilor deschise» a dat posibilitatea tuturor oamenilor să cunoască gratuit clădiri şi parcuri care nu sînt, de obicei, deschise publicului sau în care se percep taxe de intrare: muzee, clădiri reprezentative, case memoriale etc. Cu acest prilej s-au pus la dispoziţia publicului ghizi pentru îndrumarea competentă, afişe, pliante, publicaţii de specialitate.

Deschiderea oficială a acestei acţiuni generoase, anul acesta în premieră în România, a avut loc în palatul domnesc de la Potlogi, minunată construcţie a lui Constantin Brâncoveanu din 1698. Restaurat de mai multe ori şi tot de atîtea ori lăsat pradă deteriorărilor din lipsă de îngrijire adecvată, în prezent palatul brâncovenesc de la Potlogi este în curs de restaurare, iar pentru viitor se preconizează deschiderea în acest palat a «Muzeului sintezei româneşti», ceea ce va aduce viaţă între falnicele ziduri.

În ziua festivă, sălile palatului, împodobite cu covoare preţioase, piese de mobilier, tablouri şi covoare făcînd parte din Colecţia Dan Nasta, au fost pline de un public format din oameni de cultură, politicieni, diplomaţi, ziarişti, precum şi localnici ce păreau că abia acum înţeleg valoarea monumentului.

Deschiderea oficială a «Zilei porţilor deschise» a fost onorată de prezenţa şi de luările de cuvînt ale domnilor Costache Olăreanu, director general în Ministerul Culturii; prof. Aurelian Trişcu, preşedintele CNMASI şi, de asemenea, re-

http://patrimoniu.gov.ro

gizorul și scriitorul Dan Nasta, colecționarul generos care se va îngriji de organizarea viitorului muzeu de la Potlogi. Cuvîntările oficiale au fost urmate de un spectacol montat de regizorul Dan Nasta și care a cuprins: «Balada lui Constantin Brâncoveanu» interpretată de cîntăreți de la Biserica Stavropoleos; un fragment din «Oratoriul lui Constantin Brâncoveanu închinat fiilor săi» de Ioan Alexandru, recitat de Dan Nasta. În ambianța palatului marelui domn, spectacolul a fost o adevărată «reculegere în jurul istoriei neamului nostru».

Tot în «Ziua porților deschise», la casa de la Herești a lui Udriște Năsturel, Muzeul Țăranului Român a organizat o expoziție de scoarțe românești, evidențiind legătura ascunsă dintre arta aulică și arta populară. Casa de la Herești, construită la mijlocul secolului al XVII-lea, respiră un aer de libertate, replică a gîndului și dorinței de europenizare a marelui cărturar. Dna arh. Eugenia Greceanu a evocat odiseea restaurării monumentului și speranța unor vremuri mai prielnice culturii. Și dacă la Potlogi desfășurarea acțiunii a fost o aluzie la viața princiară, la Herești impresionantă a fost subtilitatea mesajului artistic.

Europa se bucură de cîțiva ani de acest gen de sărbătoare culturală, manifestare de civilitate și spiritualitate, pe care o onorează cu cozi nesfîrșite la intrarea în muzee, cu mulțimi de oameni ce înțeleg să se apropie cu respect de valorile patrimoniului național și universal. La noi, dată fiind starea de necunoaștere de către marele public a valorilor istorico-arhitecturale și a gradului de părăsire a monumentelor, acțiunile din cadrul «Zilei porților deschise» vin să atragă atenția populației precum și organismelor care ar trebui să se implice în salvgardarea tezaurului de arhitectură, asupra gravității situației. Prima manifestare a «Zilei porților deschise» în România a avut un început bun. Un început care întărește speranța într-o schimbare benefică în atitudinea față de monumente.

GEORGETA POP

http://patrimoniu.gov.ro

PROFESORUL GRIGORE IONESCU

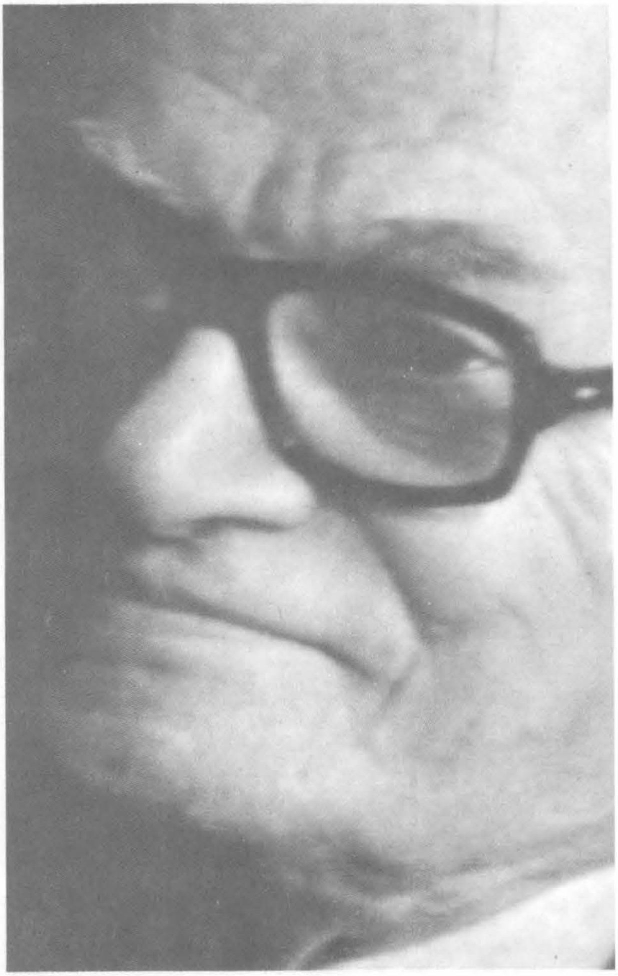

Scurte date biografice

Născut în 11 ianuarie 1904, a urmat cursurile facultății de Arhitectură din București pe care le-a absolvit în anul 1930. Între anii 1931 și 1933 a fost membru al Școlii Române de la Roma.

Din anul 1934 pînă în 1973 a fost neîntrerupt conferențiar și, apoi, profesor în Institutul de Arhitectură «Ion Mincu» din București, titular al cursului de istorie a arhitecturii românești și al celui de restaurare a monumentelor istorice. A fost creatorul catedrei de istoria arhitecturii, pe care a condus-o începînd din 1948. A instruit și a format aproape 40 de generații de arhitecți, a condus și îndrumat numeroase teze de doctorat în domeniul istoriei arhitecturii. Între 1944 și 1945 a fost decan al facultății de Arhitectură și, în continuare, membru de marcă al Consiliului Profesoral. Titlul de profesor emerit a însemnat o confirmare a unei valori unanim recunoscute.

Cercetările sale privind monumentele istorice, desfășurate de-a lungul întregii vieți, au fost sintetizate în opera sa, fundamentală pentru cultura românească, *Istoria arhitecturii în România*, apărută în 1937 (prima lucrare de acest gen din literatura de specialitate), reluată și aprofundată în 1963—1965 și, o ultimă ediție, în 1982. În temeiul întregii activități științifice i s-a conferit, în 1967, titlul de doctor în arhitectură și, în 1969, cel de doctor docent.

Profesorul academician GRIGORE IONESCU a fost unul dintre teoreticienii și susținătorii monumentelor istorice, prin cursurile predate, prin studii și articole, prin prezența sa constantă în diferite foruri de specialitate interne și internaționale.

Între anii 1963— 1968 a condus Direcția Monumentelor Istorice. După reînființarea Comisei Naționale a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice, a fost numit președintele acesteia.

În anul 1990 a fost ales președinte de onoare al Uniunii Arhitecților din România.

Din anul 1992 a fost ales ca membru al Academiei Române.

Personalitate complexă, s-a remarcat prin realizarea unor importante construcții concepute în spiritul arhitecturii moderne (sanatoriul TURIA — județul Covasna; spitalul de copii fost Emilia Irza, B-dul Lacul Tei).

SANDA VOICULESCU

http://patrimoniu.gov.ro

Tipărit la «Arta Grafică S.A.»

http://patrimoniu.gov.ro

BANCA AGRICOLA

3, Smardan Street
Phone: (401) 613.5520
Fax: (401) 312.6306
Telex: 11709
SWIFT Code: BKAGROBU
70006 Bucharest, ROMANIA

Long standing expertise
One of the largest commercial banks in Romania
Over 300 branches
Correspondent relationship with 600 worldwide commercial banks
Multicurrency credit facilities
Universal domestic and international banking services
VISA member

http://patrimoniu.gov.ro

CNMASI

Lei 800

ISSN-1221-552x

http://patrimoniu.gov.ro